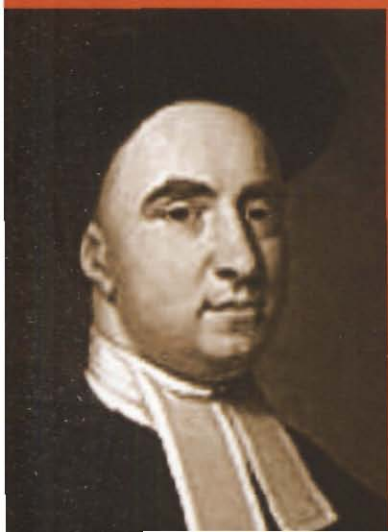

TEORIA VEDERII

editura iri

Berkeley

COGITO

14
B48

GEORGE BERKELEY

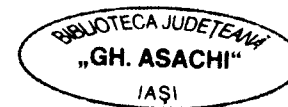
TEORIA VEDERII

ESEU CU PRIVIRE LA O NOUĂ TEORIE A VEDERII
TEORIA VEDERII JUSTIFICATĂ ȘI EXPLICATĂ

Traducere și note de ANDA OPRÎȘOR FOURNEL

Studiu introductiv de
ANDA OPRÎȘOR FOURNEL și ION COPOERU

Ediție îngrijită de ION COPOERU

EDITURA IRI
București, 2006

799352

Coordonatorul colecției: ALEXANDER BAUMGARTEN
Redactor: MARIA STANCIU
Tehnoredactor: LILIANA KIPPER
Coperta: SILVIU IORDACHE

© Toate drepturile sunt rezervate EDITURII IRI

ISBN: 973-7926-17-X

CUPRINS

Notă asupra traducerii	7
Cronologie	11
Studiu introductiv	17
ESEU CU PRIVIRE O NOUĂ TEORIE A VEDERII	33
Dedicatie	35
Tablă de materii	39
Eseu cu privire o nouă teorie a vederii	45
Apendice	120
TEORIA VEDERII JUSTIFICATĂ ȘI EXPLICATĂ	127
Teoria vederii justificată și explicată	129
Apendice	161
Bibliografie selectivă	167
Lista autorilor citați	173
Glosar	179
Index de autori	189

NOTĂ ASUPRA TRADUCERII

Traducerile noastre se bazează pe ediția de referință, care este și cea mai completă, — *The Works of George Berkeley, Bishop of Cloyne*, editată de A. A. Luce & T. E. Jessop, Edinburg și Londra, 1948–1959, 9 vol. Am considerat totuși necesară utilizarea unei ediții mai recente, și anume *George Berkeley. Philosophical Works including the Works on Vision*, editată de Michael R. Ayers, Oxford, 1975 (prima ediție, urmată de altele, printre care cele din 1989 și din 1993, au cunoscut revizuiuri mai însemnate). Aceasta propune o modernizare parțială a textelor din ediția Luce și Jessop. Corecțiile pe care le aducem celor două texte traduse aici privesc mai ales o ameliorare a stilului. Editorul ține să precizeze că ediția din 1993 operează totuși câteva modificări în textul și în notele din josul paginii ale *Eseului pentru o nouă teorie a vederii*, ținând astfel cont de evoluția exegezei berkeleyene.

Eseu cu privire la o nouă teorie a vederii, pe care îl prescurtăm *Eseu*, este inclus și în următoarele principale ediții engleze: J. Stock (editor probabil), *The Works of George Berkeley*, Dublin și Londra, 1784 (1820, 1837); G. N. Wright, *The Works of George Berkeley*, Londra, 1843; A. C. Fraser, *The Works of George Berkeley; Formerly Bishop of Cloyne Including his Postumous Works*, Oxford, Clarendon Press, 1871 și 1901; G. Sampson, *The Works of George Berkeley*, Londra, 1897–1898; C. M. Turbayne, *Works of Vision, George Berkeley*, Indianapolis și New York,

Bobbs-Merrill, 1963; D. M. Armstrong, *Berkeley's Selected Works*, New York, Collier-Macmillan, 1965.

Ne aflăm în prezența primeia dintre lucrările cele mai importante publicate de Berkeley. *Eseul* este publicat pentru prima oară la Dublin, în 1709. A doua ediție, care apare probabil la începutul anului următor, nu este scoasă decât la câteva luni interval față de prima și conține în plus un *Apendice*, ca răspuns la obiecțiile pe care Berkeley le primește din partea arhiepiscopului de Dublin. Două ediții vor apărea mai târziu, ambele în 1732, ca anexe la primele două ediții ale lui *Alciphron*. Din acestea lipsesc atât *Apendicele* cât și *Dedicația* adresată lui John Percival. Cele patru variante nu prezintă însă modificări teoretice importante. Schimbarea cea mai însemnată rămâne cea din secțiunile 147 și 152, numai în edițiile din 1732, unde „limbajul universal al naturii” este înlocuit cu „limbajul universal al Autorului naturii”.

Traducerea noastră se bazează pe cea de-a patra ediție, cea din 1732. *Apendicele* și *Dedicația* sunt traduse și ele, după ediția lui Luce și Jessop.

Berkeley publică *Teoria vederii, sau limbajul vizual, arătând prezența imediată și providența unei divinități, justificată și explicată* în 1733, la Londra. Necunoscând o altă ediție în timpul vieții autorului său, lucrarea a rămas mult timp ignorată. Ea lipsește din edițiile lui Joseph Stock din 1784 (1820, 1837 și 1843). O regăsim pentru prima oară publicată, separat și însoțită de adnotări, în 1860, la Londra, de către H.V.H. Cowell. Această ediție, după A. A. Luce plină de erori de lectură și de confuzii, va fi reeditată în ediția lui A. C. Fraser, *The Works of George Berkeley*. Figurează mai apoi în *The Works of George Berkeley*, din ediția G. Sampson și în ediția de referință a lui Luce și Jessop.

La începutul anului 1732 Berkeley publică *Alciphron sau micul filosof*, alăturându-i o nouă ediție a *Eseului*. *Daily Post-Boy* publică în septembrie 1732 scrisoarea unui anonim care critică aspru teoriile avansate în *Eseu*. Acest atac îl determină pe Berkeley

să revină asupra teoriei vederii și să propună, în paginile *Teoriei vederii sau limbajului vizual*, nu atât o apărare, cât o explicare a ei.

Traducerea textului în latină a lui Barrow, din *Eseu*, secțiunea 29, a fost făcută urmând propria traducere în engleză a autorului, care introduce, față de original, câteva precizări tehnice.

Notele din josul paginii sunt de două feluri: unele aparțin lui Berkeley, celelalte, marcate cu *N.T.* și *N.E.*, reprezintă precizările traducătorului și în special explicațiile editorilor. Acestea din urmă conțin și principalele diferențe dintre cele patru ediții ale *Eseului* (primele două din 1709, a treia și a patra, din 1732).

Mai menționăm, în încheiere, că traducerea franceză a operelor lui G. Berkeley — *George Berkeley. Ouvres*, editată de Geneviève Brykman, „Épiméthée”, Paris, PUF, 1985–1996, 4 vol. — a constituit pentru noi un instrument de lucru suplimentar pe care, de altfel, traducătorul din zilele noastre nu îl poate ignora. Ea ne-a pus la dispoziție o sinteză bogată de informații din exegeza recentă a textelor berkeleyene.

CRONOLOGIE

- 1685 Se naște pe 12 martie, în comitatul Kilkenny (Irlanda), George Berkeley. Își petrece copilăria la Dysart Castle, proprietatea lui William Berkeley de Thomastown, tatăl lui George. Familia acestuia, de origine engleză, suferă din cauza loialității declarate lui Carol I și se stabilește, în vremea lui Cromwell, în Irlanda.
- 1696–1700 Studii la Kilkenny College.
- 1700 Intră la Trinity College, Dublin.
- 1704 Obține gradul *Bachelor of Arts* (B.A.).
- 1706 Scrie *A Description of the Cave of Dunmore – Descrierea cavernei din Dunmore*. Publicație postumă, în 1871.
- 1707–1708 Însemnări personale în *Philosophical Notebooks – Note filosofice*, în care Berkeley pregătește noua sa teorie despre viziune și dezvoltă deja filosofia sa imaterialistă. Publicație postumă, în 1871. Lecturi din Descartes, Locke, Malebranche, Bayle și Newton.
- 1707 Scrie *Arithmetica absque algebra aut Euclide demonstrata – Aritmetica demonstrată fără ajutorul algebrei și a <geometriei lui Euclid>*, urmată de *Miscellanea Mathematica*, conținând texte polemice la adresa matematicienilor. Obține gradul *Master of Arts* (M. A.). I se atribuie titlul de magistr. *Of infinites – Despre infinituri*, citită în fața Societății filosofice din Dublin. Publicație postumă, în 1901.

1708

Predică despre nemurirea sufletului, *On Immortality*. Un discurs ce face parte din exercițiile obișnuite impuse de statutul de *De Baccalaureorum et Magistrorum Exercitiis*. Este publicată pentru prima oară în ediția lui Fraser. Redactarea, sub formă de manuscris, a *Introducerii la Principii, Manuscript Introduction – Introducerea manuscris*. Publicație postumă, în 1874.

Berkeley este numit diacon la capela Colegiului. Publică *An Essay towards a new Theory of Vision – Un Eseu cu privire la o nouă teorie a vederii*. Lucrarea beneficiază de o recenzie fidelă. Ține predica cu titlul: „Let your zeal be according to knowledge“. Publicație postumă, în 1932. Publicarea primei părți a marelui Tratat evocat în *Notele filosofice: A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge – Un tratat despre principiile cunoașterii umane*, Partea I. Recenzia lucrării este defavorabilă. Teoria imaterialistă exprimată în paginile ei este considerată extravagantă iar autorul ei acuzat de scepticism.

Passive Obedience, or the Christian doctrine of not resisting the supreme power, proved and vindicates upon the principle of the law of nature – Supunere pasivă, sau doctrina creștină a neîmpotrivirii unei puteri supreme, demonstrată și justificată după principiul legii naturii. Un pamflet ce adună laolaltă trei predici pe teme morale și politice.

1713

Berkeley pleacă la Londra pentru a publica aici *Three Dialogues between Hylas and Philonous – Trei dialoguri între Hylas și Philonous*. Lucrarea cunoaște un succes mai mare decât *Principiile*. În capitala engleză, frecventează personalități distinse ale societății londoneze: Pope, Swift, Steele și Addison. Publică diverse articole în *The Guardian*. Pleacă în Italia, acompaniindu-l, în calitate de capelan și secretar, pe ducele de Peterborough în misiunea lui de ambasador al regatului în Sicilia. În trecere prin Paris, se spune că l-a întâlnit pe Malebranche.

Se întoarce la Londra în momentul morții reginei Anne Stuart și a urcării pe tron a lui George I. *Sermon on*

charity, publicată postum, în 1871. *Sermon on the mission of Christ*. Publicație postumă, în 1871. Addison publică *The Spectator*, lucrare ce conține prima evocare a termenului *egotism* (*egoism*).

Advice to the Tories who have taken the Oaths, una dintre puținele sale incursiuni în politică, publicată anonim, este o reacție la criza creată în Anglia de moartea reginei.

Întreprinde o a doua călătorie în Italia, în calitate de tutore al lui George Ashe, fiu invalid al episcopului de Clogher. Petrece câteva zile la Roma, Napole și în Sicilia.

1717

Ține un jurnal de călătorie ce conține informații prețioase mai ales cu privire la erupția Vezuviului. Scrie *Observations on the Eruptions of Fire and Smoak from Mount Vesuvio. Journals of travels in Italy 1717–1718* va fi publicat în 1871.

Pe drumul de întoarcere, în Franța, scrie *De motu – Despre mișcare*, lucrare pe care o trimite Academiei Regale de Științe din Paris. O publică la sosirea lui la Londra. Scrie *An Essay towards preventing the Ruin of Great Britain*, în care ia poziție față de proiectul englez denumit *South Sea*.

Se întoarce în Dublin. Participă în mod activ la procesul de învățământ și la administrația Colegiului. Începe să nutrească ideea unei călătorii misionare în America, care va deveni mai târziu „proiectul Bermudelor“.

O dispoziție testamentară neașteptată, din partea lui Hester Van Homrigh (*Vanessa* din povestea lui Swift), îi permite lui Berkeley să spere punerea în practică a proiectului de construire a unui colegiu în insulele Bermude. Încearcă să obțină sprijin financiar din partea guvernului. Face public *A Proposal for the Better Supplying of Churches in our Foreign Plantations, and for converting the Savage Americans to Christianity*.

Apare o a doua ediție a *Dialogurilor între Hylas și Philonous*. Berkeley se căsătorește cu Anne Forster și pleacă în America. Sejur la Newport, Rhode Island, unde Berkeley se și instalează în mod provizoriu. În așteptarea plecării spre

- Bermude, Berkeley predică, face cunoscută filosofia sa unui cerc restrâns de prieteni, printre care se numără Samuel Johnson. *Notes for sermons preached at Newport, Rhode Island*, publicate în 1871. *Two sermons on the mystery of godliness*. Publicație postumă, în 1936. *Sermon on eternal life*, publicată postum, în 1936. Redactează cele șapte dialoguri ale lucrării *Alciphron*.
- 1731 Guvernul îl anunță că suma promisă pentru finanțarea proiectului nu va fi vărsată. Se întoarce împreună cu familia la Londra.
- 1732 Publică *Alciphron: or, the Minute Philosopher – Alciphron sau micul filosof*. Îi anexează o nouă ediție a *Eseului pentru o nouă teorie a vederii*, care operează câteva modificări față de ediția precedentă. Predică *A sermon preached before the Incorporated Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Parts*.
- 1733 *Alciphron* dă naștere unor controverse aprinse. A răspunde diverșilor săi adversari este unul din motivele publicării unei noi lucrări despre vedere, *The Theory of Vision, or Visual Language, shewing the Immediate Presence and Providence of a Deity, Vindicated and Explained – Teoria vederii, sau limbajul vizual, arătând prezența imediată și providența unei divinități, justificată și explicată*. Reeditare a *Principiilor* (a doua ediție) și a celor *Trei dialoguri* (a treia ediție). Este publicată, în mod simultan la Londra și Dublin, lucrarea *The Analyst, or a Discourse addressed to an Infidel Mathematician – Analistul; sau un discurs adresat unui matematician infidel*, care, prin critica sa adusă metodelor infinitezimale, va suscita o controversă importantă. Berkeley este numit episcop de Cloyne, în sudul Irlandei. Continuă dezbateră deschisă de *Analist* publicând *A Defence of Free-thinking in Mathematics – O pledoarie pentru libera cugetare în matematici*. Se consacră în mod esențial problemelor de educație a tineretului dar și problemelor specifice Irlandei, dependentă din punct de

vedere economic de Anglia. De aici ia naștere *The Querist, containing several queries, proposed to the consideration of the public – Anchetatorul, sau întrebări propuse examinării autorității publice*.

Publică ultima sa mare lucrare, primită cu entuziasm și citită cu aviditate, *Siris: a Chain of Philosophical Reflexions and Inquiries concernig the Virtues of Tar Water – Siris: o serie de reflecții și întrebări filosofice cu privire la virtuțile apei de gudron*. Berkeley inventează un remediu, apa de gudron, care a făcut obiectul unor eseuri terapeutice, relatate amănunțit în *Siris*. Descoperirea acestui remediu universal îi oferă ocazia de a dezvolta o teorie cu privire la unitatea creației precum și o concepție cosmologică.

Scrisori adresate lui Thomas Prior cu privire la virtuțile apei de gudron.

Ultima predică mai importantă rostită la Cloyne: „Thy will be done“, publicată postum, în 1931.

Publică *A Miscellany*, care conține și ultimul său text: *Farther Thoughts on Tar-water*. Apare și ultima ediție (a treia) a lucrării *Alciphron*, căreia nu îi mai este anexat, ca în edițiile precedente, *Eseul pentru o nouă teorie a vederii*.

1753

Îl urmează pe fiul său, George, la Christ Church, unde și moare.

STUDIU INTRODUCȚIV

George Berkeley (1685–1753), filosof irlandez născut în comitatul Kilkenny, își formează încă din fragedă tinerețe propriile sale convingeri filosofice. La Trinity College, unde își primește educația, tânărul Berkeley studiază toate disciplinele: teologia și filosofia, dar și științele naturale, matematica, limbile vechi etc., fiind sensibil și la problemele societății vremii sale. Diverși factori, indisociabili, sunt pentru tânărul Berkeley propice unei activități intelectuale intense care ni-l prezintă astăzi ca pe un om al epocii sale. Dintre aceștia, mediul universitar, în care William Molyneux, savant cunoscut în cercurile intelectuale din Dublin, introduce gândirea lui Locke, și situația Irlandei, care, cu toate că beneficiază de o anumită autonomie, se confruntă cu serioase probleme economice, dar cunoaște, în același timp, o dezvoltare intelectuală și culturală dominată de probleme teologice și științifice. Berkeley nu va întârzia să scrie.

*Notele filosofice*¹, redactate în 1707–1708 sub forma unor însemnări personale, reprezintă un punct de plecare pentru cei ce încearcă să înțeleagă evoluția unei gândiri fascinante, în care probleme metafizice se întretaiesc cu interese științifice, și pentru care problematica acțiunii este la fel de importantă ca și activitatea intelectuală.

La terminarea studiilor la Trinity College, Berkeley se consacră unei cariere ecleziastice. Numit mai întâi diacon, în 1709, va exersa, începând cu 1734 și până la sfârșitul vieții sale, funcția de episcop de Cloyne. Redactează numeroase predici, care îi vor

799352

permite să precizeze implicațiile doctrinei sale, abordând subiecte teologice, morale și politice. În trei dintre ele, grupate în opusculul *The Passive Obedience*, în 1712, recomandă supunerea față de puterile religioase și politice, considerând loialitatea o datorie morală și, în același timp, o parte a religiei naturale. Interzicerea rebeliunii nu obligă, în fond, decât la o „supunere pasivă” față de legile naturii, care sunt legile lui Dumnezeu. Dar, pentru Berkeley, acțiunea morală presupune și exercițiul libertății, întrucât interdicțiile limitează fără să determine. Concepția sa etică, exprimată mai ales în aceste predici, a fost interpretată ca un utilitarism teologic.

Berkeley este o personalitate polivalentă, exersându-se în domenii diverse. Interesul lui Berkeley pentru matematică se manifestă începând cu tentativele sale precoc pe tărâmul aritmeticii, continuând cu schițarea unei topologii, în *De ludo Algebraico*, cu textul *On Infinities*, prezentat în fața Societății filosofice din Dublin, și până la critica complexă, din *The Analyst*, a metodelor infinitezimale apărute la sfârșitul secolului al XVII-lea și puse în practică cu succes în mecanică. La acestea se adaugă și numeroasele pagini consacrate, în lucrările sale filosofice majore, problemelor de geometrie și aritmetică. Berkeley propune o teorie alternativă concepției tradiționale acceptate în epocă, care vede în matematică o știință a obiectelor abstracte. Matematica este, pentru filosoful irlandez, o știință care permite gândirea și organizarea sensibilului printr-o activitate semiotică a spiritului. Valoarea ei constă în puterea instrumentală a semnelor pe care le folosește.

Înscriindu-se pe linia problematicei morale, analiza economică pe care Berkeley o întreprinde pentru a găsi soluții crizei economice în care se afla Irlanda, dependentă de Anglia, anticipează nașterea economiei. Publicată anonim în 1735, *The Querist*, de o retorică remarcabilă, cuprinzând 595 de întrebări de natură politică, economică și financiară, cunoaște un mare succes printre contemporanii lui Berkeley. Episcopul de Cloyne devine un pionier al științei economice, chiar dacă propunerile sale originale, cu privire la politica monetară, crearea unei bănci centrale, rolul

regulator al Statului și al politicii în materie economică nu sunt decât aplicații directe la nevoile patriei sale.

Portretul unui om al proiectelor și reformelor, călător înveterat, apologet și umanist, adept al plăcerilor rațiunii și critic subtil al doctrinelor false, nu poate fi complet dacă nu amintim și contribuția lui la nașterea filosofiei americane. Timp de aproape zece ani, „proiectul Bermudeilor”, urmărind construirea unui colegiu unde să fie educați împreună copiii ai imigranților englezi și copiii indigenilor, pentru a face din ei misionari, îi permite lui Berkeley să conjuge voința apologetică cu lupta împotriva obscurantismului. Din păcate, fondurile necesare nefiind deblocate, este nevoit să părăsească America. Lasă totuși în urma sa biblioteci dotate cu cărți și stabilește regulamente pentru universitățile americane. Îi încurajează pe tinerii filosofi americani, dintre care Samuel Johnson, reprezentantul lor cel mai important, devine un corespondent fidel al misionarului irlandez.

În cazul lui Berkeley, abilitatea și eficacitatea, ce caracterizează atât de bine omul de acțiune, nu sunt întotdeauna pregnante pe tărâmul ideilor sale filosofice. În mod paradoxal, simplitatea pretinsă a tezelor sale filosofice se dovedește a fi, în fond, o subtilitate analitică, rămasă mult timp neînțeleasă. Pretenția autorului la o filosofie a simțului comun exprimată într-un limbaj accesibil, cu toate că-i recunoaște el însuși caracterul novator, este susținută și justificată într-o exegeză actuală din ce în ce mai precisă, după ce mai multe generații de comentatori au ignorat-o, respins-o sau interpretat-o în mod eronat. Nu numai coerența imaterialismului, dar și justetea experimentală prezentă în filosofia lui Berkeley au fost apreciate la justa lor valoare. Criticile aduse filosofiei newtoniene a naturii și cele îndreptate împotriva teoriei forței a lui Leibniz au făcut din el un precursor al lui Mach și Einstein.

Imaterialismul și critica scepticismului

O intuiție inițială constituie germenele ideilor filosofice pe care Berkeley le va dezvolta fără întârziere în trei dintre lucrările sale cele mai cunoscute: *Eseu cu privire la o nouă teorie a vederii* (1709), *Tratat despre principiile cunoașterii umane* (1710) și *Trei dialoguri între Hylas și Philonous* (1713).

Berkeley este autorul unei teorii „imaterialiste“, al cărei principiu fondator, „*esse est percipi aut percipere*“, este formulat deja în notele sale personale, care nu sunt destinate publicării, dar care schițează, după propriile însemnări ale autorului, *Eseul și Introducerea la Principii*. Concepția care neagă existența materiei, consideră lucrurile exterioare drept „colecții de idei“ și pretinde că Dumnezeu este autorul ideilor sau al senzațiilor din mintea noastră, va fi pe larg dezvoltată în *Principii* și reluată, sub o formă mai atractivă și mai detaliată, în *Dialoguri*. În toate aceste lucrări, autorul insistă asupra opoziției dintre concepția sa imaterialistă și scepticism. Acesta reprezenta, în zorii secolului al XVIII-lea, o reală criză intelectuală. Berkeley își propune, de asemenea, să combată ateismul, care trebuie înțeles în contextul respectiv ca fiind rezultatul unei crize spirituale introduse de libertini, la începutul secolului al XVII-lea, prin opoziția lor față de autoritate și dogme. El mai trebuie privit și ca un efect al polemicilor religioase generate de progresele științifice recente și de „noua cale a ideilor“, introdusă de Locke. De altfel, Berkeley asociază frecvent în criticile sale ateism și materialism, țintele sale fiind Epicur, Hobbes sau Spinoza, dar și ateism, deism și liberă cugetare, vizați fiind Shaftesbury și Morgan, Tindall, Toland, Collins sau alți liber-cugetători.

Cu toate precauțiile pe care Berkeley ține să și le ia, contemporanii lui vorbesc despre o gândire extravagantă, pe care o caracterizează drept egoism², o formă extremă a scepticismului, complet opusă simțului comun, sau spiritualism, atribuită unui om al Bisericii, pentru care totul nu reprezintă decât spirite și idei ale acestor spirite.

Această imagine tradițională și caricaturală a lui Berkeley, care îl determină pe Kant să-l plaseze în galeria „idealiștilor dogmatici“, spunând despre el că „reduce lucrurile din spațiu la simple ficțiuni“³, este tributară primelor lecturi, din nefericire deformate, ale textelor berkeleyene. În istoria ideilor, o lucrare recentă, ce propune o actualizare a recepției făcute imaterialismului lui Berkeley de către gânditorii epocii Luminilor, scoate în evidență sursa diverselor derapaje interpretative⁴. Acestea din urmă sunt, în fond, rezultatul impactului public, care nu ține întotdeauna cont de intenționalitatea din sensul fixat de autor tezelor sale. Recepția imaterialismului lui Berkeley se petrece într-o epocă iluministă care, prin definiție încrezătoare în potențialitățile rațiunii, era, în același timp, profund marcată de considerații sceptice.

În secolul al XVII-lea, Descartes și succesorii săi au provocat dezbateri filosofice aprinse. La formularea dificultăților teoretice implicate de dualismul cartezian, de afirmarea substanțialității întinderii, de radicalizarea separării dintre calitățile primare și secundare și de teoria ocazionalistă a lui Malebranche, care așază sub semnul probabilității existența lumii exterioare, *Dicționarul istoric și critic* al lui Pierre Bayle contribuie din plin. La lectura acestuia, în special a articolelor „Pyrrhon“ și „Zenon“, Berkeley înțelege cum filosofii moderni au putut să cadă în capcana scepticismului. Intenția lui este consecventă: rezolvarea problemelor ridicate de dualismul cartezian și contracararea obiecțiilor scepticismului.

Originalitatea soluției lui Berkeley constă, pe de o parte, în identificarea dintre existență și percepție (a fi înseamnă a percepe sau a fi perceput), pe de altă parte, în transformarea ideilor în lucruri (corpurile sunt colecții de idei sensibile, identice cu calitățile sensibile ce sunt realmente distincte de spirit). Marea inovație a filosofului imaterialist — și acest aspect merită subliniat — constă în a utiliza termenul „idee“ într-un sens care nu corespunde celui folosit de gânditorii care l-au precedat. Berkeley ripostează astfel față de contextul sceptic contemporan, precum și împotriva tuturor celor care admit existența materiei. Și o face inspirându-se adesea

din argumentele predecesorilor săi, chiar dintre cei pe care îi atacă, adaptându-le cu ingeniozitate la exigenţele propriei sale filosofii. Cele două forme de scepticism ce puteau fi distinse în epocă, *scepticismul epistemic* (esenţa lucrurilor nu poate fi cunoscută, cunoaşterea noastră limitându-se la calităţile secundare pe care le percepem) şi *scepticismul ontologic*⁵ (existenţa corpurilor exterioare nu poate fi dovedită, nici prin raţiune, nici printr-o explicaţie sensualistă), trebuiau astfel să fie evitate în noua concepţie imaterialistă.

Din teza negării existenţei materiei, însă, se pot deduce cu uşurinţă consecinţe sceptice, mai ales în plan ontologic, fapt cu privire la care Berkeley manifestă o serioasă preocupare. Teamă lui era justificată, căci în ciuda afirmării realităţii corpurilor, teză care însoţeşte, în *Principii*, pe aceea a negării materiei, imputarea scepticismului nu întârzie să se manifeste. Chiar şi Leibniz, un interpret perspicace, rămâne convins la citirea acestei lucrări că filosoful irlandez neagă existenţa corpurilor⁶.

În discuţia cu privire la raportul dintre imaterialism şi scepticism, trebuie precizat că, pentru Berkeley, construirea teoriei imaterialiste este esenţială. Ea este pusă, fără îndoială, în serviciul unei finalităţi apologetice, aceea de a demonstra existenţa lui Dumnezeu şi nemurirea sufletului, şi, într-un sens mai precis, a arăta că natura este limbajul universal al lui Dumnezeu. Din punct de vedere cronologic, formularea imaterialismului este anterioară tentativei de a respinge scepticismul. Aceasta din urmă începe să se manifeste o dată cu publicarea *Principiilor*, continuând mai apoi în *Trei dialoguri* şi, de o manieră generală, în lucrările destinate publicării. Există însă — şi în acest sens luarea în considerare a *Notelor filosofice* este indispensabilă — versiuni primitive ale imaterialismului, anterioare celui exprimat în *Principii*, pe care Berkeley le abandonează în textele publicate. Putem vorbi, astfel, de o evoluţie în gândirea filosofului şi putem accepta, pe baza a ceea ce autorul însuşi afirmă şi textele confirmă, că aceasta descrie o concepţie unitară, ce se construieşte şi se rafinează în timp.

În sprijinul tezei unităţii filosofiei berkeleyene, incontestabilă cu toate că a făcut obiectul unor controverse, nu vom angaja un aparat argumentativ, ci vom invoca doar două aspecte de metodă care ne par concludente. Mai întâi, se poate constata că Berkeley reeditează unele din lucrările sale care, chiar dacă prezintă variante diferite, reafirmă aceleaşi teze. Este cazul *Eseului pentru o nouă teorie a vederii* (1709), care însoţeşte publicarea lucrării *Alciphron* (1732), fără ca modificări majore să intervină în textul scris 20 de ani mai devreme. Tezele *Eseului* sunt reluate, de asemenea, în *Teoria vederii justificată şi explicată* (1733) în care autorul prezintă, după o metodă sintetică, ceea ce formulase iniţial prin intermediul analizei⁷. În al doilea rând, Berkeley exprimă dorinţa ca cititorul să parcurgă lucrările sale în ordinea apariţiei lor şi să ia în considerare raporturile lor mutuale. Astfel putem spune, o dată cu Luce, că filosoful nu şi-a renegat nici una din lucrări şi că le estima pe toate drept importante⁸.

Teoria vederii trebuie astfel integrată într-un sistem coerent, acela al imaterialismului, alături de toate scrierile publicate între 1710 şi 1734. Ne putem totuşi întreba, aşa cum numeroşi comentatori au făcut-o, dacă interesul istoric şi ştiinţific, conferit de valoarea şi forţa criticilor cu privire la teoriile matematice ale opticii, dar şi de caracterul novator, chiar revoluţionar, al tezelor prezentate, nu fac din *Eseu* o lucrare de sine stătătoare, mai degrabă decât o „metafizică *ad interim*“ (expresia aparţine lui A. A. Luce). Fără îndoială, justificarea şi explicarea teoriei vederii, care intervine la sfârşitul acestei perioade de expunere a imaterialismului, va aduce explicaţiile necesare dizolvării disonanţelor iniţiale din teorie în raport cu armonia sistemului.

Analiza berkeleyană a percepţiei

Îndreptarea spre subiect a filosofiei în epoca modernă a condus la plasarea percepţiei în centrul dispozitivului cognitiv menit să o conducă spre dobândirea unui nou tip de certitudine. Mai mult

decât la oricare alt filosof modern, la Berkeley analiza percepţiei deschide calea înţelegerii întregului sistem, atât în sens cronologic, cât şi din perspectiva unei elucidări sistematice. Scopul *Eseului* este formulat din chiar prima secţiune a acestuia: „a arăta modul în care percepem prin văz distanţa, mărimea şi poziţia obiectelor”⁹. El îşi propune, în aceeaşi primă secţiune, să examineze „diferenţa care există între ideile văzului şi ideile pipăitului, şi dacă există vreo idee comună celor două simţuri”¹⁰. Temeiurile pentru care Berkeley asociază aceste două teze în enunţul unui scop teoretic despre care putem presupune că este unic nu sunt clare dintru început. Precizia cu care autorul fixează ţintele sale teoretice şi tăria cu care afirmă teza eterogenităţii „ideilor” simţurilor vizual şi tactil, punând astfel în încurcătură simţul comun şi teoriile curente, ne fac să presupunem, însă, că dincolo de explicarea mecanismelor vederii ne aflăm în faţa unei analize a percepţiei ale cărei rezultate pot fi neaşteptate.

Berkeley se confruntă cu opticienii din vremea sa şi se înscrie într-o lungă tradiţie instaurată de filosofia greacă, care acorda prioritate absolută vederii¹¹. Drept consecinţă, limbajul lumii vizibile a fost extins asupra altor „lumi” sensibile (tactilă, auditivă) şi chiar asupra lumii inteligibile. Această presupozitie — în fapt, o consecinţă a unei priviri asupra subiectului care îl menţine pe acesta în intramundan — este tematizată pentru prima dată de episcopul din Cloyne cu o inegalabilă abilitate şi într-o manieră atât de radicală încât rezultatele analizei lui au trecut multă vreme neremarcate.

La un prim nivel al lecturii, constatăm că Berkeley reproşează cercetătorilor din vremea sa faptul că descriu distanţa (*outness* – exterioritatea) ca pe rezultatul unui calcul geometric, obiectul fiind perceput mai aproape sau mai departe, în funcţie de unghiul format de cele două axe optice care pornesc din ochii noştri spre el. Principala obiecţie lansată de Berkeley constă în a arăta că percepţia imediată se face întotdeauna pornind de la o „idee” percepută în mod imediat (*nemijlocit*)¹². Dacă acceptăm consecvent primatul percepţiei *nemijlocite*, ne este uşor să înţelegem o a doua obiecţie,

care constă în a arăta că unghiurile şi liniile despre care vorbesc opticienii sunt simple construcţii geometrice care nu pot descrie în vreun fel procesul *real* al percepţiei distanţei¹³. De aceea, Berkeley ne propune a altă teorie a vederii, al cărei element central este ideea că mintea (*mind*) nu calculează distanţele, ci că distanţa este sugerată de alte „idei” care sunt asociate celor vizuale, cum ar fi încordarea musculară necesară percepţiei unui obiect mai apropiat de ochii noştri. Este important de notat că aceasta nu este o senzaţie vizuală, ci una tactilă¹⁴. Noi nu percepem efectiv distanţa, dar nici nu o derivăm din vreun calcul sau vreo judecată; ea nu este un produs al intelectului. Ceea ce înseamnă că distanţa — şi odată cu ea întreaga lume exterioară — trebuie gândită exclusiv pe baza a ceea ce este dat *nemijlocit* în simţul văzului.

Eterogenitatea „ideilor” vizuale şi tactile

Tema eterogenităţii „ideilor” vizuale şi tactile este cu adevărat centrală pentru teoria vederii a lui Berkeley, secţiunile despre distanţă, mărime şi, respectiv, poziţie (situaţie) încheindu-se de fiecare dată cu o discuţie despre aceasta. Sensul acestui demers rămâne, însă, în continuare de descifrat. C. M. Turbayne şi Louis Loeb insistă asupra faptului că această teză vine în sprijinul ideii că vederea este un limbaj. D. M. Armstrong, pe de altă parte, interpretează ideea eterogenităţii celor două simţuri ca pe un argument în favoarea tezei imaterialiste, al cărei campion a fost, după cum bine ştim, chiar autorul *Eseului*. *Eseul* ar fi astfel numai o staţie intermediară, un fel de pregătire pentru concepţia idealistă dezvoltată pe deplin în *Principii*. Ambele interpretări iau în considerare mai degrabă *consecinţele* teoretice ale tezei sus-menţionate şi lasă neelucidate premisele filosofice care l-au condus pe Berkeley să o formuleze şi să o apere cu atâta tărie. Este, de aceea, important de notat, odată cu M. Atherton¹⁵, că sensul demersului din *Eseu* nu este în nici un fel unul negativ, că autorul nu şi-a propus să arate ce nu vedem — distanţa, adică — sau că vederea distanţei

ar fi iluzorie. Dacă distanţa nu este percepută imediat, nu înseamnă că ea nu este percepută sau că este o simplă iluzie. Berkeley ajunge, în schimb, să problematizeze *credinţa* (*belief*) noastră în lumea externă. Contestând provenienţa acesteia din chiar lumea externă, aşa cum susţine materialismul, el o izolează ca temă veritabilă a filosofiei moderne ca filosofie a subiectului şi deschide calea investigării ei în cadrele unei analize a percepţiei.

Cu noua sa teorie a vederii, Berkeley nu vrea să spună altceva decât că cei care susţin, precum Descartes, că văzul singur explică formarea distanţei se înşală, că este nevoie, deci, să fie luate în considerare „ideile” tactile, *fără însă a presupune în mod eronat* — şi aceasta este revoluţia pe care Berkeley o efectuează nu numai în ce priveşte teoria vederii, cât mai ales în ce priveşte analiza percepţiei — *existenţa unor idei sensibile comune*. Credinţa în aceste idei comune este problematică în măsura în care sursa ei nu se găseşte în percepţie. Este vorba aici, potrivit lui Berkeley, de o presupuziţie secretă potrivit căreia ar fi posibilă formarea ideii de întindere, de exemplu, prin abstracţie pornind de la calităţi sensibile, fie vizuale, fie tactile. Cu alte cuvinte, „o asumţie neexaminată a fost încorporată teoriei percepţiei”¹⁶ şi aceasta ne conduce la a admite că ideea întinderii este independentă de mintea noastră, de percepţie, că ar exista, deci, o lume independentă de mintea noastră, ceea ce nu face decât să contrazică teza iniţială că tot ce este dat este dat în percepţie — *esse est percipi*. La o lec-tură filosofică, *Eseul* trebuie văzut ca o pledoarie în favoarea unei teorii a percepţiei purificate de orice „idei sensibile comune”¹⁷.

Argumentele pe care le aduce Berkeley în favoarea acestei teze se învârtesc mereu în jurul discuţiei despre „problema lui Molyneux”. În 1688, William Molyneux a adresat lui John Locke o scrisoare în care pune următoarea problemă: dacă un om, născut orb şi care ar şti să distingă, cu ajutorul pipăitului, un cub de o sferă, şi-ar recăpăta vederea, ar putea el distinge prin văz între cele două? Doi ani mai târziu, Molyneux reia problema în lucrarea sa *Dioptrica Nova*. În corespondenţa dintre cei doi tema a revenit,

iar Locke a răspuns în a doua ediţie a *Eseului* său (1694) că omul despre care vorbea Molyneux nu va putea identifica prin văz cele două obiecte, întrucât nu învăţase să asocieze experienţele tactile cu cele vizuale. De altfel, teza inconceptibilităţii ideilor înnăscute nici nu lasă o altă posibilitate de răspuns. Problema pusă de Molyneux a animat dezbaterile empirism — raţionalism în secolele XVII–XVIII, fiind dezbătută pe larg de savanţi începând cu Berkeley în chiar lucrarea de faţă şi continuând cu Voltaire, La Mettrie, Condillac, Diderot, Reid şi Leibniz¹⁸.

A spune că există idei sensibile comune echivalează cu a spune că o calitate vizuală poate fi percepută în acelaşi fel şi, deci, recunoscută, prin simţul tactil. Raţionamentul lui Berkeley este următorul: oricine — şi cu atât mai mult un om căruia tocmai i-a fost redată vederea prin operaţie — poate percepe imediat prin văz numai lumini şi culori, iar acestea nu conţin conceptul de distanţă, nu ne „spun” şi la ce distanţă se află lucrurile percepute. Altfel spus — şi de această dată argumentele se îndreaptă clar împotriva teoriei „geometrice” (carteziene) a vederii — nu percepem linii optice şi unghiuri şi, prin urmare, nici nu poate fi vorba de un calcul în urma căruia spiritul ar produce conceptul de distanţă. Senzaţiile tactile şi kinestezice sunt acelea care contribuie la percepţia distanţei. Dar nu există conexiuni necesare între aceste două tipuri de experienţe, după cum mărturia unui bolnav care nu a văzut niciodată şi căruia i-a fost redată vederea printr-o intervenţie chirurgicală a demonstrat-o¹⁹. Dacă singurele obiecte imediate ale văzului sunt lumini şi culori, calităţi precum „spaţiul, figura şi mişcarea” (Locke) nu pot fi date în mod nemijlocit, iar cum acestea nu pot proveni — cel puţin din punctul de vedere al unui empirist — din activitatea intelectului, singura posibilitate care îi rămâne deschisă lui Berkeley este aceea de a explica modul în care acestea sunt constituite exclusiv cu mijloacele unei analize a percepţiei. Încă o dată, aceasta îl conduce la teza că nu putem percepe şi culoarea, şi întinderea²⁰. Nu există, prin urmare, o întindere comună vizuală şi tactilă, căci dacă ar exista, ar fi posibilă

însurarea unei linii vizibile și a uneia tangibile — ceea ce este absurd²¹. O dată exclusă ipoteza unor conexiuni a căror necesitate²² s-ar baza pe asemănare și ar proveni din lumea exterioară, întreaga greutate a reprezentării rămâne în sarcina calităților și a felului în care acestea se leagă unele de altele. Calitățile vizuale, de exemplu, le reprezintă pe cele tactile, dacă cele două au fost observate constant împreună, ceea ce înseamnă o schimbare majoră în modul în care natura reprezentării perceptive este înțeleasă²³. De aceea, pentru Berkeley modelul limbajului surprinde mult mai bine conceptul de reprezentare perceptivă decât cel al demonstrației geometrice²⁴.

Limbajul vizual

Potrivit modelului lingvistic sau simbolic al percepției, legătura dintre sensibilele eterogene nu este alta decât aceea dintre un semn și lucrul semnificat, cu alte cuvinte, arbitrară. Dar vederea nu este numai analoagă unui limbaj, ci limbajul însuși prin care Divinitatea a ales să se adreseze oamenilor și să le ghideze existența. Corespondența dintre idei (tangibile) și termeni (vizibili) este înscrisă de Providență în constituția ființei noastre sensibile. Limbajul vizual, „limbaj universal al Autorului Naturii“, este, prin urmare, anterior oricărei limbi umane exprimată prin cuvânt. Însă lumina și culorile în sine, obiecte nemijlocite ale vederii, nu ne pot da o anticipare instantanee a ideilor tangibile. Așa cum ne arată cazul orbului din naștere, limbajul vizual se învață, se cultivă. Astfel, în locul unui privilegiu ontologic, modelul lingvistic conferă vederii o superioritate epistemologică: vederea este mediată și educată.

Punând accentul pe structura lingvistică a aparenței sensibile, numeroși sunt comentatorii care susțin că *Eseul* pregătește imaterialismul enunțat în *Principii*. Mai mult decât o teorie ce se opune opticii sau modelului geometric al vederii, *Eseul* deschide calea

unei viziuni filosofice originale ce neagă existența unei legături ontologice nonaccidentale între obiectele sensibile.

Relația intimă pe care această primă lucrare despre vedere o întreține cu restul textelor berkeleyene este indicată cel mai bine în *Teoria vederii explicată* (*TVE*). Expunerea din 1733 procedează în mod „sintetic“, luând ca punct de plecare concluzia *Eseului*: teza limbajului vizual. Într-o scrisoare adresată lui Johnson²⁵, Berkeley scria: „... cred că teoria vederii rămânea oarecum obscură pentru majoritatea oamenilor; pentru acest motiv, nu am putut fi deci nemulțumit când mi s-a dat ocazia să o explic“.

TVE aduce în special clarificări importante în ceea ce privește statutul vederii în raport cu celelalte simțuri. S-a spus despre *Eseu* că atribuie condiții ontologice diferite vederii și pipăitului și că, în plus, vederea este considerată a fi singurul mijloc de expresie al lui Dumnezeu („limbajul universal al Autorului naturii“²⁶). Începând cu cea de-a treia ediție a *Eseului* (1732), care precede publicarea *TVE*, articolul hotărât din expresie este înlocuit cu articolul nehotărât: „un limbaj universal al Autorului naturii“. Cele două simțuri sunt tratate în mod identic, chiar dacă limbajul vizual este mai precis decât toate celelalte și mai bogat în posibilități, întrucât ne „conduce acțiunile cu scopul de a dobândi acele lucruri ce sunt necesare prezervării și bunăstării corpurilor noastre, și, de asemenea, pentru a evita tot ceea ce poate să le dăuneze sau să le distrugă“²⁷. Aceasta ne lasă să considerăm auzul și chiar mirosul drept limbaje, fără ca același lucru să fie valabil și pentru pipăit, care rămâne „semnificația“ tuturor celorlalte simțuri.

Printr-o analiză ce conduce „la adevăr plecând de la supoziții curente și false“²⁸, *Eseul* deconstruiește o lume vizuală populată de obiecte stabile și aflate la distanță pentru a ajunge la obiectele nemijlocite ale vederii, luminile și culorile. *TVE* contruiește, printr-o mișcare inversă, obiectul sensibil și lumea vizuală stabilă, produs al unei conjuncții arbitrare, dar necesare, dintre vizibil și tangibil.

Ar fi cu totul nedrept să considerăm că o cercetare care datează de acum aproape 300 de ani şi care pare datoare din multe puncte de vedere nu numai unor dezbateri din acea vreme, ci unor presupoziii filosofice particulare, în speţă empiriste, ar fi ieşit din actualitate. Chiar dacă argumentele sale nu au părut întotdeauna convingătoare, inedita îmbinare între evidenţa sensibilă imediată şi experimentul teoretic, mental, a menţinut teoria berkeleyană a vederii şi, în special, tema eterogenităţii ideilor văzului şi simţului tactil într-o permanentă actualitate, atât din punctul de vedere al abordării strict ştiinţifice²⁹, cât şi al celei filosofice. Pusă de către Molyneux în termeni medicali, problema a căpătat o dată cu Berkeley o anvergură cu adevărat filosofică³⁰.

Ion Copoeru
Anda Opreşor Fournel

Note

¹ *Commonplace Book of Occasional Metaphysical Thoughts*, editată în 1871 de A. C. Fraser, conţinând două caiete de însemnări, A şi B. În 1944, A. A. Luce o publică sub un nou titlu: *Philosophical Commentaries generally called the Commonplace Book*. Ediţia cea mai recentă, din 1987, aparţine lui Bertil Belfrage care preferă denumirea de *Philosophical Notebooks*.

² Termenul „egoist”, sau mai degrabă „egotist”, este creat în 1714 de către Joseph Addison, în *The Spectator*, pentru a-l desemna pe cel căruia îi place să se vorbească de el. De la această accepţiune morală se trece cu uşurinţă la o poziţie metafizică. Caracterizarea filosofiei lui Berkeley drept egoism trebuie înţeleasă în acest ultim sens. Termenul „egoism” devine sinonim cu „solipsism” ce va fi utilizat, începând cu secolul al XIX-lea, pentru a desemna o viziune teoretică potrivit căreia cel care gândeşte se consideră a fi singurul existent.

³ *Respingerea idealismului în Kant, Critica raţiunii pure*, I, Prima diviziune, Cartea a II-a, cap. II.

⁴ Facem referinţă la lucrarea lui Sebastien Charles, *Berkeley au siècle des lumieres. Immatérialisme et scepticisme au XVIIIe siècle*, Paris, Vrin, 2003. Este cea mai recentă contribuţie de anvergură la studiile berkeleyene, a cărei atenţie se concentrează asupra contextului istoric ce însoţeşte opera filosofului irlandez. Autorul acestei lucrări arată că pentru gânditorii epocii Luminilor solipsismul, formă radicală de scepticism, reprezenta o

problemă decisivă, pe care aceştia au crezut că o pot evita făcând apel la un scepticism moderat.

⁵ Distincţie introdusă de Richard Glauser, în *Berkeley et les philosophes du XVIIIe siècle. Perception et scepticisme*, Sprimont, Mardaga, 1999.

⁶ V. A. Robinet, „Leibniz: lecture du *Treatise de Berkeley*”, *Les études philosophiques*, 2, 1983, p. 218.

⁷ Berkeley precizează această schimbare de perspectivă în *Teoria viziunii justificată* ..., secţiunea 38: „Trebuie notat că, examinând teoria viziunii, am observat o anumită metodă cunoscută prin care oamenii ajung adesea la adevăr plecând de la supoziii curente şi false. În vreme ce, prin metoda sintetică de a transmite ştiinţa şi adevărul deja găsite, noi procedăm într-o ordine inversă, concluziile în analiză fiind admise drept principii în sinteză”.

⁸ A. A. Luce, unul dintre cei mai importanţi biografi ai lui Berkeley, relatează că atunci când se afla în America, Berkeley îi invita pe tinerii filosofi autohtoni, oferindu-le exemplare din scrierile sale publicate, să-i citească toate lucrările în ordinea apariţiei lor.

⁹ *Eseu*, secţiunea 1.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Într-o analiză fenomenologică şi comparativă a vederii, trăsătura sa distinctivă constă în formarea de imagini, ceea ce implică: „1) *simultaneitate* în prezentarea unui divers, 2) *neutralizarea* cauzalităţii afectării senzoriale, *distanţa* atât în sens spaţial, cât şi mental” (H. Jonas, *Le phénomène de la vie. Vers une biologie philosophique*, de Boeck Université, 2000, p. 146).

¹² Secţiunea 9.

¹³ Secţiunea 10.

¹⁴ *TVE*, secţiunea 66.

¹⁵ Margaret Atherton, *Berkeley's Revolution in Vision*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, p. 10.

¹⁶ *Ibidem*, p. 177.

¹⁷ *Eseu*, secţiunile 127–138.

¹⁸ Dezbaterea s-a prelungit în fapt şi în secolele urmoare, tema putând fi regăsită şi la Müller, Helmholtz, William James sau Gareth Evans. Vezi M. Degenaar, *Molyneux's Problem: Three Centuries of Discussion on the Perception of Forms*, Kluwer Academic Publishers, 1996.

¹⁹ Argumentul este judecat de Armstrong ca fiind inconcludent.

²⁰ *Eseu*, secţiunea 130.

²¹ *Eseu*, secţiunea 131.

²² Secţiunea 105: „este clar că figura vizibilă a unei părţi oarecare a corpului *nu are nici o conexiune necesară* cu figura tangibilă, în aşa fel încât, la o primă vedere, să o sugereze minţii, căci figura este limita mărimii; rezultă atunci că, deoarece nici o mărime vizibilă nu este capabilă, prin propria sa natură, să sugereze o mărime tangibilă particulară oarecare, o figură vizibilă oarecare nu poate nici ea să fie asociată în mod inseparabil cu figura sa tangibilă corespunzătoare, astfel încât să poată, ea singură şi anterior experienţei, să o sugereze intelectului. Aceasta ar fi încă şi mai evident dacă considerăm că ceea ce la pipăit pare neted şi rotund poate, dacă îl privim la microscop, să apară cu totul altfel văzului” (subl. n.).

²³ M. Atherton, *op. cit.*, p. 194.

²⁴ „Vederea este limbajul Autorului naturii”, scrie el în *Teoria vederii justificată şi explicată*, secţiunea 38.

²⁵ Scrisoare din 4 aprilie 1734. *Teoria vederii* apare în 1733.

²⁶ *Eseu*, secţiunea 147, în primele două ediţii. A. Luce consideră aceste două ipoteze prezente în *Eseu* drept erori, care l-ar fi determinat pe autor să se oprească la jumătatea drumului ce îl ducea la imaterialism.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ O afirmaţie surprinzătoare, formulată de Berkeley în *Teoria vederii*, secţiunea 38.

²⁹ Tema vederii este tratată astăzi interdisciplinar, fiind mobilizate psihologia, informatica, neurologia, filosofia etc. Se vorbeşte astfel de „ştiinţa vederii” (*vision science*) ca „cea mai coerentă, integrată şi plină de succes ramură a ştiinţei cognitive” (vezi Stephen E. Palmer, *Vision Science. Photons to Phenomenology*, M.I.T., 1999, pp. XVII–XVIII). Vezi, de asemenea, M. Boucart, M.-A. Hénaff et C. Belin (sous la direction de), *Vision: aspects perceptifs et cognitifs*, Solal, Marseille, 1998, precum şi revista *Spatial Vision* (editors-in-chief: A. Reeves and D. Sagi).

³⁰ Principalele momente ale unei teorii filosofice a vederii, după *Eseul* lui Berkeley, sunt *Zur Farbenlehre* (1810) al lui Goethe, la care Schopenhauer a răspuns cu *Über das Sehn und die Farben* (1816), consideraţiile lui Wittgenstein despre culori sau cele ale lui Merleau-Ponty despre vedere.

ESEU CU PRIVIRE LA O NOUĂ TEORIE A VEDERII

DEDICAȚIE

Prea onorabilului Cavaler John PERCIVAL,
unul dintre cei mai onorabili consilieri privați
ai Maiestății Sale în regatul Irlandei*

Domnule,

Nu aş putea, fără constrângere, să mă abţin de a face cu această ocazie o mărturisire publică cu privire la stima imensă şi legitimă pe care o am faţă de dumneavoastră din momentul în care am avut onoarea şi fericirea de a vă cunoaşte. Avantajele exterioare ale bogăţiei şi onorurile vremelnice care vă revin, la fel ca şi reputaţia pe care v-o recunoaştem în rândurile oamenilor remarcabili şi de excelenţă pot foarte bine să imprime veneraţie şi stimă în mintea acelor care vă privesc de la distanţă. Dar acestea nu sunt motivele majore ce îmi inspiră respectul pe care vi-l port. O relaţie mai intimă m-a făcut să văd, în persoana voastră, ceva ce este cu mult superior ornamentelor exterioare ale onorurilor şi ale condiţiei. Mă refer la un caracter natural de virtute şi de bun simţ, un interes real pentru religie şi o dragoste dezinteresată pentru patria voastră. Adăugaţi la acestea o competenţă puţin obişnuită în domeniile cele mai frumoase şi mai utile ale cunoaşterii, precum şi o neîntrecută bunătate naturală (ceea ce, pentru mine, este o perfecţiune de prim

* N.T.: Ediţiile a treia şi a patra (din 1732) nu includ această dedicaţie.

rang). Am cules toate acestea nu din rumoarea îndoielnică a renumelui, ci din propria mea experiență. În timpul acestor câteva luni, în care am avut onoarea să fiu cunoscut de dumneavoastră, nenumăratele ore încântătoare pe care le-am petrecut, conversând într-o manieră agreabilă și fecundă, mi-au dat oportunitatea de a vă decoperi câteva calități excelente care m-au umplut imediat de admirație și stimă. Că cineva poate, la vârsta voastră și în această stare de abundență și de măreție, să continue să reziste farmecului luxului și acelor plăceri ucigătoare ce sunt atât de predominante și la modă în vremurile în care trăim. Că el poate păstra o atitudine blândă și modestă, fără aerul insolent și arogant atât de familiar celor ce se situează mai presus de condiția comună a oamenilor. Că el poate administra o avere cu prudență și măsură, utilizând-o în același timp cu generozitate și noblețe de spirit, astfel încât să se afle la egală distanță de o parcimonie meschină și de o prodigialitate generoasă și nechibzuită, cu privire la bunurile ce îi sunt încredințate. Toate acestea sunt, fără îndoială, admirabile și demne de laudă. Dar că el poate, în plus, printr-un exercițiu imparțial al rațiunii sale și printr-o lectură neîntreruptă a Scrierilor Sfinte, să încerce să ajungă la o noțiune corectă a principiilor religiei naturale și a principiilor religiei revelate. Că el poate, asemenea unui patriot adevărat, să aibă la inimă interesul public și să nu scape nici un mijloc pentru a se informa cu privire la ceea ce este prejudiciabil sau avantajos pentru țara sa, în scopul de a-l preveni pe cel dintâi și de a-l favoriza pe cel din urmă. În fine, că printr-o atenție constantă acordată studiilor celor mai exigente și mai utile, printr-o observație strictă a regulilor de onoare și virtute, printr-o reflecție repetată și serioasă cu privire la demersurile eronate asupra lumii, la adevăratul scop și adevărata fericire a umanității, el poate, în toate privințele, să se prezinte cu curaj pentru a îndeplini sarcina care îi este atribuită, și pentru a merita în această viață titlurile de *mare* și *bun*, pentru a fi fericit în cealaltă viață. Acest lucru este extraordinar și de necrezut. Totuși, Domnule, aș fi putut spune cu îndreptățire toate acestea despre

dumneavoastră, și mai mult decât acestea, dacă modestia voastră ar fi îngăduit-o sau dacă reputația voastră ar fi avut nevoie. Știu că am putea crede, pe bună dreptate, că este o vanitate din partea mea să-mi imaginez că un lucru provenind dintr-o mână atât de obscură ca a mea ar fi putut să adauge strălucire reputației voastre. Dar, pe deasupra, sunt conștient că cel care profită este propriul meu interes, întrucât mă folosesc de această oportunitate pentru a face să se știe că sunt acceptat, cu un anumit grad de intimitate, lângă o persoană cu o judecată atât de rafinată. Și, cu această intenție, m-am încumetat să vă înfățișez o astfel de îndemănare care (bunătatea pe care întotdeauna am remarcat-o la dumneavoastră mă face să sper) va beneficia de o primire favorabilă în mâinile voastre. Totuși, trebuie să mărturisesc, vă cer iertare pentru că am vorbit de ceea ce ar putea să ofenseze o virtute pe care o posedată într-un grad atât de remarcabil. Vă rog să mă scuzați, Domnule, dacă era dincolo de puterea mea de a menționa numele Domnului John Percival fără a plăti un oarecare tribut acestui merit extraordinar și surprinzător despre care am o idee atât de clară și impresionantă și care, sunt sigur, nu prea poate fi dată altuia drept exemplu. În ultima vreme m-am îndeletnicit, în mod agreabil, cu examinarea celui mai nobil, celui mai plăcut și mai cuprinzător dintre toate simțurile. Rezultatul acestui divertisment (sau să-l numesc oare muncă?) este ceea ce vă înfățișez acum, în speranța că el poate să ofere un oarecare agreement aceluia care, în toiul afacerilor și amuzamentelor vulgare, păstrează un gust pentru plăcerile cele mai rafinate ale gândirii și reflecției. Gândurile mele referitoare la *Vedere* m-au condus la noțiuni atât de îndepărtate de calea obișnuită încât ar fi fost impropriu să le adresez cuiva al cărui geniu să fie îngust și limitat. Dar dumneavoastră, Domnule, stăpânul unei inteligențe vaste și libere, care vă ridicați mai presus de puterea acestor prejudecăți ce subjugă o parte atât de importantă a umanității, puteți, pe bună dreptate, să fiți considerat ca adevăratul patron al unei întreprinderi de acest fel. Adăugați la acestea că nu sunteți dispus să iertați, ci mai

degrabă sunteți abil a discerne toate greșelile ce pot fi întâlnite aici. Și departe de mine gândul că vă lipsesc calitățile necesare pentru a formula o judecată exactă cu privire la lucrurile cele mai abstracte și mai dificile, ci mai degrabă vă lipsește o încredere legitimă în propriile voastre capacități. Căci în acest singur caz, permiteți-mi să o spun, dați dovadă de o evidentă slăbiciune de judecată. În ceea ce privește *Eseul* care urmează, nu voi face decât să vă implor iertarea pentru a fi depus în calea voastră un astfel de fleac, într-un moment în care sunteți ocupat cu afacerile importante ale națiunii. Și vă rog să considerați că sunt, cu toată sinceritatea și respectul,

Domnule,

Cel mai devotat și mai umil servitor al vostru,

George Berkeley

TABLĂ DE MATERII

SECȚIUNE

1. Scopul eseului.
2. Distanța este invizibilă în ea însăși.
3. O distanță îndepărtată este percepută mai degrabă prin experiență decât prin simțuri.
4. Opinie potrivit căreia o distanță apropiată este percepută prin unghiuri și *axe optice*.
5. Diferența dintre această manieră de a vedea și cea precedentă.
6. Că ea ar fi de asemenea percepută prin razele divergente.
7. Aceasta nu depinde de experiență.
8. Acestea sunt explicațiile comune, dar ele nu sunt satisfăcătoare.
9. Unele idei sunt percepute prin medierea altor idei.
10. Nici o idee care nu este ea însăși percepută nu poate fi mijlocul de a percepe o altă idee.
11. Distanța este percepută prin intermediul unei alte idei.
12. Acele linii și unghiuri menționate în *optică* nu sunt ele însele percepute.
13. Astfel mintea nu percepe distanța prin linii și unghiuri.
14. De asemenea pentru că acestea nu au nici o existență reală.
15. Și pentru că sunt insuficiente pentru a explica fenomenele.
16. Ideile care sugerează distanța sunt în primul rând senzația care se naște din mișcarea ochilor.
17. Între aceasta și distanță nu există nici o conexiune necesară.
18. Nu e loc pentru a ne înșela cu privire la acest subiect.
19. Nici un profit din unghiul *axelor optice*.
20. Aprecierea distanței, efectuată de amândoi ochii, este rezultatul experienței.
21. În al doilea rând: confuzia aparenței.

22. Este ceea ce ocazionalizează aceste judecăți atribuite razelor divergente.
23. Răspuns la o obiecție.
24. Ce îi înșală pe autorii de *optică* în acest subiect.
25. Cauza pentru care o idee poate sugera o alta.
26. Aceasta aplicată la confuzie și distanță.
27. În al treilea rând: încordarea ochiului.
28. Ocaziile care sugerează distanța nu au, în natura lor proprie, nici o relație cu aceasta.
29. Un caz dificil propus de Dr. Barrow ca fiind incompatibil cu toate teoriile cunoscute.
30. Acest caz contrazice un principiu acceptat în catoptrică¹.
31. Se arată că acest caz se acordă cu principiile pe care noi le-am stabilit.
32. Ilustrarea acestui fenomen.
33. El confirmă adevărul principiului prin care îl explicăm.
34. Când vederea este distinctă și când este ea confuză.
35. Efectele diferite ale razelor paralele, divergente și convergente.
36. Cum razele convergente și divergente ajung să sugereze aceeași distanță.
37. O persoană extrem de mioapă ar judeca corect în cazul menționat mai sus.
38. De ce liniile și unghiurile sunt folositoare în *optică*.
39. A nu înțelege aceasta este o sursă de eroare.
40. Examenul unei probleme propuse de dl Molyneux în *Dioptrica* sa.
41. Un orb din naștere nu ar avea, pentru prima oară când vede, nici o idee de distanță.
42. Aceasta nu este în acord cu principiile comune.
43. Nici obiectele proprii ale văzului, nici imaginile a ceva, oricare ar fi acestea, nu sunt în afara minții.
44. Aceasta este integral explicată.
45. În ce sens trebuie să înțelegem: „A vedea distanța și obiectele exterioare“.
46. Distanța și lucrurile situate la distanță nu sunt percepute diferit de ochi și de ureche.
47. Ideile văzului sunt mult mai apte de a fi confundate cu ideile pipăitului decât ideile auzului.
48. Cum se întâmplă aceasta.
49. Pentru a vorbi în mod riguros, noi nu vedem și nu simțim niciodată același lucru.
50. Obiectele vederii sunt de două feluri: mediate și imediate.

51. Este dificil să le separăm în gândire.
52. Explicațiile recunoscute cu privire la perceperea mărimii palpabile prin văz sunt false.
53. Mărimea este percepută tot atât de nemijlocit ca și distanța.
54. Două feluri de întindere sensibilă, nici una dintre ele nefiind divizibilă la infinit.
55. Mărimea tangibilă a unui obiect este constantă, mărimea vizibilă, nu.
56. Prin ce mijloace mărimea tangibilă este percepută prin văz.
57. Explicație detaliată a acestui subiect.
58. Nici o conexiune necesară între confuzia sau paloarea aparenței și o mărime mică sau mare.
59. Că acordăm mai multă atenție mărimii tangibile a unui obiect și de ce.
60. Exemplu.
61. Oamenii nu măsoară nici cu picioare nici cu degete² vizibile.
62. Nici o conexiune necesară între întinderea vizibilă și cea tangibilă.
63. O mărime vizibilă mai importantă ar putea să semnifice o mărime tangibilă mai mică.
64. Judecățile pe care le formulăm cu privire la mărime depind în întregime de experiență.
65. Distanța și mărimea se văd ca și rușinea sau mânia.
66. Dar noi suntem înclinați să gândim altfel, și de ce.
67. Luna pare mai mare la orizont decât la meridian.
68. Determinarea cauzei acestui fenomen.
69. De ce luna la orizont este mai mare în anumite momente decât în altele.
70. Explicația pe care am dat-o este dovedită a fi adevărată.
71. Și confirmare prin faptul că luna apare mai mare în ceață.
72. Răspuns la o obiecție.
73. Ilustrarea modului în care paloarea sugerează o mărime mai mare.
74. De ce credem că este dificil de explicat aparența lunii la orizont.
75. Mai multe persoane au încercat să dea o soluție, dar în zadar.
76. Opinia Dr. Wallis.
77. Se demonstrează că aceasta nu este satisfăcătoare.
78. Cum liniile și unghiurile pot fi utile în calculul mărimilor aparente.
79. Ce judecată va emite referitor la mărime un orb din naștere care ajunge să vadă.
80. Minimum vizibil este același pentru toate creaturile.
81. Răspuns la o obiecție.
82. Ochiul percepe întotdeauna același număr de puncte vizibile.

83. Două imperfecțiuni în facultatea vizuală.
84. Putem concepe două perfecțiuni care le corespund.
85. În nici unul din aceste două cazuri, microscopale **nu ameliorează** vederea.
86. Examinarea cazului „ochilor microscopici”.
87. Văzul este în mod admirabil adaptat scopurilor vederii.
88. Dificultate cu privire la vederea verticală.
89. Maniera obișnuită de a o explica.
90. Arătăm că această explicație este falsă.
91. A nu distinge între ideile văzului și cele ale pipăitului este o cauză de eroare în această chestiune.
92. Este îndreptățit să considerăm cazul orbului din naștere.
93. O astfel de persoană ar putea să ajungă să aibă prin pipăit ideile de sus și de jos.
94. El nu ar atribui aceste moduri de situare decât lucrurilor tangibile.
95. Prima dată când vede, nu ar considera nici unul din lucrurile văzute ca fiind situat sus sau jos, vertical sau inversat.
96. Aceasta este ilustrat printr-un exemplu.
97. Prin ce mijloace ar ajunge el să numească lucrurile vizibile ca fiind sus sau jos.
98. De ce ar considera el ca fiind cele mai înalte obiectele care sunt reprezentate în partea cea mai joasă a ochiului și *viceversa*.
99. Cum ar percepe cu ajutorul văzului situarea obiectelor exterioare.
100. Înclinația noastră de a crede contrariul nu este un argument împotriva a ceea ce tocmai a fost spus.
101. Obiecție.
102. Răspuns.
103. Un obiect nu ar putea fi cunoscut, la o **primă vedere**, datorită culorii.
104. Nici datorită mărimii.
105. Nici datorită figurii.
106. În primul act al vederii, nici un lucru tangibil n-ar putea fi sugerat de văz.
107. O dificultate propusă referitor la număr.
108. Numărul lucrurilor vizibile nu ar putea, la prima vedere, să sugereze numărul lucrurilor tangibile.
109. Numărul este o creație a minții.
110. Un orb din naștere, când vede pentru prima oară, nu numără lucrurile vizibile așa cum o fac ceilalți oameni.

111. Poziția unui obiect oarecare nu este determinată decât în raport cu obiectele aceluiași simț.
112. Nu există nici o distanță mare sau mică între un lucru vizibil și un lucru tangibil.
113. A nu remarca aceasta este cauza unei dificultăți în legătură cu vederea dreaptă.
114. Care, de altfel, nu presupune nimic inexplicabil.
115. Ce se înțelege prin inversarea tablourilor.
116. Cauza erorii cu privire la acest subiect.
117. Imaginile care sunt în ochi nu sunt tablouri ale obiectelor exterioare.
118. În ce sens sunt ele tablouri.
119. În această chestiune trebuie să distingem cu grijă între ideile văzului și cele ale pipăitului.
120. E dificil de explicat în cuvinte adevărata teorie a vederii.
121. Se pune întrebarea dacă există o idee comună văzului și pipăitului.
122. Cercetare cu privire la întinderea abstractă.
123. Ea este inexplicabilă.
124. Întinderea abstractă nu este obiectul geometriei.
125. Examinăm ideea generală a triumphiului.
126. Vidul, sau spațiul pur, nu este comun văzului și pipăitului.
127. Nu există nici o idee, sau nici un fel de idee comună celor două simțuri.
128. Primul argument pentru a demonstra aceasta.
129. Al doilea argument.
130. Figura și întinderea vizibile nu sunt idei distincte de culoare.
131. Al treilea argument.
132. Confirmare extrasă din problema lui Molyneux referitor la o sferă și un cub, problemă publicată de Dl Locke.
133. Soluția acestei probleme este falsă dacă supoziția comună este adevărată.
134. Mai multe ar putea fi spuse pentru a demonstra principiul nostru, dar aceasta este suficient.
135. Urmarea reflecției cu privire la problema precedentă.
136. Același lucru nu afectează simultan văzul și pipăitul.
137. Aceeași idee a mișcării nu este comună văzului și pipăitului.
138. Putem înțelege cu ușurință, din ceea ce tocmai a fost spus, în ce fel sesizăm mișcarea prin văz.

139. Ne întrebăm cum ideile vizibile și ideile tangibile au ajuns să aibă același nume cu toate că ele nu sunt de același gen.
140. Explicăm aceasta fără a presupune că sunt de același gen.
141. Obiecție: un pătrat tangibil seamănă mai mult cu un pătrat vizibil decât cu un cerc vizibil.
142. Răspuns: un pătrat vizibil este mai în măsură decât un cerc vizibil să reprezinte un pătrat tangibil.
143. Dar nu rezultă că un pătrat vizibil este asemenea unui pătrat tangibil.
144. De ce suntem mai susceptibili de a confunda ideile vizibile cu ideile tangibile decât celelalte semne cu lucrurile semnificate.
145. Sunt date cu privire la aceasta multe alte motive.
146. Aversiunea pe care o avem atunci când respingem o opinie nu este o dovadă a adevărului ei.
147. Obiectele proprii ale vederii sunt limbajul Autorului naturii³.
148. În care sunt multe lucruri de admirat și care merită atenția noastră.
149. Întrebare cu privire la obiectul geometriei.
150. La o primă vedere, suntem capabili de a crede că întinderea vizibilă este obiectul geometriei.
151. Arătăm că întinderea vizibilă nu este obiectul geometriei.
152. Cuvintele pot fi considerate obiectul geometriei tot atât de bine ca și întinderea vizibilă.
153. Ne propunem să cercetăm ce progres ar putea să facă în geometrie o inteligență care ar putea să vadă, dar nu și să simtă.
154. Ea nu poate să înțeleagă părțile care privesc solidele, suprafețele lor și liniile generate de secționarea lor.
155. Nici chiar elementele geometriei simple.
156. Obiectele proprii ale văzului sunt incapabile de a fi manipulate așa cum sunt figurile geometrice.
157. Este examinată opinia acelor care susțin că figurile plane sunt obiectele nemijlocite ale văzului.
158. Planurile nu sunt mai mult obiectele nemijlocite ale văzului decât solidele.
159. Este dificil să pătrundem cu precizie în gândurile inteligenței susmenționate.

ESEU CU PRIVIRE LA O NOUĂ TEORIE A VEDERII

Scopul meu este de a arăta modul în care percepem prin văz distanța, mărimea și poziția obiectelor. De asemenea, de a considera diferența care există între ideile văzului și ideile pipăitului, și dacă există vreo idee comună celor două simțuri⁴. 1

Cred că toată lumea admite faptul că distanța nu poate fi văzută în ea însăși și în mod nemijlocit. Fiind o linie direcționată înspre ochi, distanța nu proiectează pe fundul ochiului decât un punct care rămâne invariabil același, indiferent dacă distanța este mai lungă sau mai scurtă. 2

Constat de asemenea și umătoarele: se admite faptul că estimarea pe care o facem cu privire la distanța obiectelor aflate la o depărtare considerabilă este un act de judecată bazat pe experiență, mai degrabă decât un act al simțurilor. Atunci când, de exemplu, percep un număr mare de obiecte intermediare, cum ar fi case, câmpuri, râuri și alte lucruri asemănătoare, despre care știu, pe baza experienței, că ocupă un spațiu considerabil, formulez de aici judecata sau concluzia că obiectul pe care îl văd dincolo de ele se află la o distanță mare. În plus, când un obiect apare mic și pal, obiect pentru care am avut experiența unei aparențe mari și intense la o distanță apropiată, trag imediat concluzia că el se află departe; iar acesta este, fără îndoială, rezultatul experienței fără de care n-aș fi inferat, din paloare și micime, nimic cu privire la distanța obiectelor. 3

Dar când un obiect este plasat la o distanță suficient de mică pentru ca intervalul dintre ochi să întrețină cu ea o proporție 4

sensibilă, părerea teoreticienilor este că cele două axe optice (fiecăreia potrivit căreia nu am vedea decât cu un singur ochi este respinsă) care converg către obiect formează aici un unghi prin intermediul căruia, după cum acesta este mai mare sau mai mic, obiectul este perceput ca fiind mai aproape sau mai îndepărtat⁵.

5 Între această manieră de estimare a distanței și cea precedentă există o diferență importantă: și anume, în timp ce nu există nici o conexiune aparentă și necesară între o distanță mică și o apariție mare și intensă, sau între o distanță mare și o apariție mică și pală, apare aici o conexiune foarte necesară între un unghi obtuz și o distanță scurtă, și între un unghi ascuțit și o distanță mai lungă. Ceea ce nu depinde defel de experiență, pentru că oricine poate ști cu evidență, înainte de a fi avut experiența <conexiunii dintre unghi și distanță>, că, cu cât punctul de concurență al axelor optice este mai apropiat, cu atât unghiul va fi mai mare, și cu cât punctul de concurență este mai îndepărtat, cu atât unghiul cuprins între axe va fi mai mic.

6 Autorii scrierilor de optică menționează o altă manieră prin care vor să ne facă să judecăm cu privire la aceste distanțe în raport cu care lărgimea pupilei are o mărime apreciabilă: divergența cea mai mare sau cea mai mică a razelor este cea care, plecând din punctul vizibil, cade pe pupilă; acest punct fiind considerat foarte aproape dacă este văzut prin raze foarte divergente, și mai îndepărtat dacă este văzut prin raze mai puțin divergente și așa mai departe, distanța aparentă continuând să crească pe măsură ce divergența razelor descrește, până când devine în cele din urmă infinită atunci când razele care cad pe pupilă sunt în mod sensibil paralele. Și în acest fel se spune că percepem distanța atunci când privim cu un singur ochi.

7 În acest caz este clar că nu datorăm nimic experienței; căci este un adevăr sigur și necesar acela potrivit căruia cu cât razele directe care cad pe ochi se apropie de un paralelism, cu atât mai îndepărtat este punctul lor de intersecție sau punctul vizibil de unde ele emană.

8 Chiar dacă explicațiile date aici cu privire la perceperea prin văz a unei distanțe scurte sunt acceptate ca fiind adevărate și, în consecință, folosite pentru a determina locurile aparente ale obiectelor, ele par totuși foarte puțin satisfăcătoare, și aceasta pentru următoarele motive.

9 Este evident că, atunci când mintea nu percepe o idee în mod nemijlocit și în ea însăși, trebuie să o facă prin intermediul unei alte idei. Astfel, de exemplu, pasiunile aflate în mintea unei alte persoane îmi sunt în ele însele invizibile. Pot totuși să le percep prin văz, și chiar dacă nu în mod nemijlocit cel puțin prin culoarea pe care ele o produc pe chipul său. Vedem adesea în privirea unui om rușinea sau teama, percepând schimbările fizionomiei sale atunci când se înroșește sau devine palid.

10 Mai mult, este evident că nici o idee, dacă nu este ea însăși percepută, nu poate fi mijlocul pentru a percepe o altă idee. Dacă nu percep în ele însele roșeața sau paloarea de pe fața unui om, îmi este imposibil să percep prin ele pasiunile care se află în mintea acestuia.

11 După cele spuse în secțiunea 2, este clar că distanța este imperceptibilă în natura sa proprie, și totuși ea este percepută prin văz. Rămâne deci că ea trebuie să fie dată vederii prin intermediul unei alte idei, care este ea însăși percepută în mod nemijlocit în actul vederii.

12 Dar aceste linii și unghiuri, prin intermediul cărora anumite persoane pretind să explice percepția distanței, nu sunt ele însele deloc percepute, iar cei ce nu sunt competenți în optică nu se gândesc, în realitate, niciodată la ele. Fac apel la experiența fiecăruia pentru a spune dacă, la vederea unui obiect, calculează distanța acestuia în funcție de mărimea unghiului format prin intersecția a două axe optice; sau dacă se gândește vreodată la divergența mai mare sau mai mică a razelor care sosesc dintr-un punct la pupila lui. Fiecare este judecătorul cel mai potrivit cu privire la ceea ce percepe și la ceea ce nu percepe. Îmi vor spune în van că percep anumite linii și unghiuri care introduc în mintea mea diversele

idei de distanță, atâta timp cât nu sunt eu însumi conștient de acest fapt.

13 În consecință, de vreme ce aceste unghiuri și linii nu sunt ele însele percepute prin văz, decurge din secțiunea 10 că mintea nu judecă prin ele distanța obiectelor.

14 Adevărul acestei afirmații va fi și mai evident pentru oricine consideră că aceste linii și unghiuri nu au nici o existență reală în natură, nefiind decât o ipoteză formulată de matematicieni și introdusă de ei în optică pentru a putea trata această știință de o manieră geometrică.

15 Ultimul motiv pe care îl voi da pentru a respinge această doctrină este următorul: chiar dacă am admite existența reală a acestor unghiuri optice etc., și chiar dacă i-ar fi fost cu puțință minții să le perceapă, totuși aceste principii nu ar fi considerate suficiente pentru a explica fenomenele de distanță, așa cum se va arăta în continuare.

16 Dar, cum s-a arătat deja că distanța este sugerată minții prin intermediul unei alte idei, care este ea însăși percepută în actul vederii, ne rămâne să cercetăm care sunt ideile sau senzațiile care însoțesc vederea, cu care noi putem presupune că sunt asociate ideile de distanță și prin care acestea din urmă sunt introduse în minte. Și, în primul rând, este cert pe baza experienței că atunci când privim un obiect apropiat cu ambii ochi, după cum acesta se apropie sau se îndepărtează, modificăm dispoziția ochilor noștri, diminuând sau lărgind intervalul dintre pupile. Această dispoziție sau mișcare a ochilor este însoțită de o senzație care îmi pare a fi, în acest caz, aceea care introduce în minte ideea de distanță mai mare sau mai mică.

17 Dar aceasta nu pentru că există o conexiune naturală sau necesară între senzația pe care o percepem prin mișcarea ochilor și o distanță mai mare sau mai mică, ci pentru că mintea a descoperit, printr-o experiență constantă, că diferitele senzații care corespund diferitelor dispoziții ale ochilor sunt însoțite fiecare de un grad diferit de distanță în obiect⁶, și că s-a dezvoltat astfel o

conexiune habituală sau uzuală între aceste două feluri de idei. Astfel, mintea nu percepe mai devreme senzația — care provine din mișcarea diferită pe care o imprimă ochilor, pentru a face ca pupilele să fie mai mult sau mai puțin îndepărtate — ci percepe în același timp ideea diferită de distanță pe care ea avea obiceiul să o asocieze acestei senzații; la fel cum auzind un anumit sunet, intelectului îi este sugerată imediat ideea pe care obișnuința a asociat-o acestuia.

Și nu văd cum aş putea să mă înșel cu ușurință în această privință. Știu cu evidență că distanța nu este percepută în ea însăși și că, în consecință, ea trebuie percepută prin intermediul unei alte idei, care este percepută în mod nemijlocit, și care variază în funcție de diferitele grade de distanță. Știu, de asemenea, că senzația care provine din mișcarea ochilor este percepută nemijlocit în ea însăși și că diversele sale grade sunt asociate diferitelor distanțe pe care nu încetează niciodată să le însoțească în mintea mea, atunci când văd în mod distinct, cu ambii ochi, un obiect a cărui distanță este atât de mică încât, în raport cu ea, intervalul dintre ochi are o mărime considerabilă.

Știu că există o opinie acceptată potrivit căreia mintea percepe, modificând dispoziția ochilor, dacă unghiul axelor optice sau unghiurile laterale cuprinse între intervalul ochilor și axele optice devin mai mari sau mai mici, și în funcție de care ea judecă, în conformitate cu un fel de geometrie naturală, că punctul lor de intersecție este mai apropiat sau mai îndepărtat. Dar eu sunt convins, din propria mea experiență, că acest lucru nu este adevărat, din moment ce nu am conștiința de a mă folosi de percepția pe care o am relativ la mișcarea ochilor. Iar pentru mine a emite aceste judecăți și a trage aceste concluzii, fără a ști că o fac, îmi pare absolut incomprehensibil.

Rezultă din toate acestea că judecata pe care o emitem cu privire la distanța unui obiect văzut cu ambii ochi este în întregime rezultatul experienței. Dacă nu am fi descoperit în mod constant că anumite senzații, provenind din diverse dispoziții ale ochilor,

însoțeau anumite grade de distanță, nu am deduce niciodată de aici acele judecăți spontane cu privire la distanța obiectelor; nu mai mult decât am pretinde să judecăm gândurile unui om prin cuvintele pe care le pronunță, și pe care nu le-am auzit niciodată înainte.

21 În *al doilea rând*, un obiect așezat la o anumită distanță de ochi, distanță cu care lărgimea pupilei întreține o proporție apreciabilă, este văzut în mod confuz atunci când îl apropiem și, cu cât îl apropiem, cu atât aparența sa devine mai confuză. Iar întrucât am constatat că este întotdeauna așa, se naște în minte o conexiune habituală între diferitele grade de confuzie și de distanță: cea mai mare confuzie implicând întotdeauna cea mai mică distanță, iar cea mai mică confuzie implicând cea mai mare distanță a obiectului.

22 Această apariție confuză a obiectului pare deci să fie mijlocul prin care mintea judecă distanța, în aceste cazuri în care autorii cei mai recunoscuți ai scrierilor de optică vor ca ea să o judece prin divergența diferită cu care razele care provin din punctul radiant cad pe pupilă. Nici un om, cred, nu va pretinde că vede sau simte aceste unghiuri imaginare pe care razele sunt presupuse a le forma în funcție de diversele lor înclinații pe ochi. Dar nu ne putem împotrivi să vedem dacă obiectul apare mai mult sau mai puțin confuz. Este, de aceea, o consecință manifestă a ceea ce a fost demonstrat că, pentru a determina locul aparent al unui obiect, mintea folosește în locul unei divergențe mai mari sau mai mici a razelor o confuzie mai mare sau mai mică a aparenței.

23 Și nici măcar nu merită să spunem că nu există nici o conexiune necesară între o vedere confuză și o distanță mare sau mică. Căci întreb pe oricine: ce conexiune necesară vede el între roșeață și rușine? Și totuși, abia va percepe această culoare apărută pe fața celui alt, că îi și vine în minte ideea acestei pasiuni care, după cum s-a observat, o însoțește.

24 Ceea ce pare să-i fi derutat, în această chestiune, pe autorii scrierilor de optică este că își imaginează că oamenii judecă distanța așa cum ei judecă într-o concluzie matematică; dar între aceasta din urmă și premise este într-adevăr absolut necesar să

existe o conexiune aparentă și necesară; însă se întâmplă cu totul altfel în cazul judecăților spontane pe care oamenii le fac cu privire la distanță. Noi nu trebuie să credem că animalele și copiii, sau chiar persoanele adulte și rezonabile, de fiecare dată când percep un obiect apropiindu-se sau îndepărtându-se de ei, îl percep în virtutea geometriei și a demonstrației.

Pentru ca o idee să poată sugera minții o alta, va fi suficient să fi observat că ele se potrivesc, fără a fi nevoie de a demonstra necesitatea coexistenței lor, sau chiar de a ști ce anume le face să coexiste astfel. Există, relativ la acest subiect, numeroase exemple pe care nimeni nu le poate ignora.

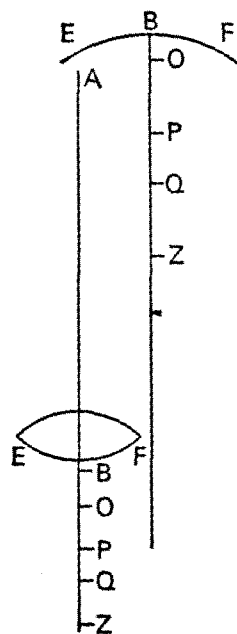
26 Astfel, o confuzie mai mare fiind în mod constant însoțită de o distanță mai scurtă, abia este percepută prima idee că aceasta o și sugerează gândurilor noastre pe cea de-a doua. Și dacă ar fi fost în cursul firesc al Naturii ca un obiect, cu cât este așezat mai departe, cu atât să apară mai confuz, este sigur că exact aceeași percepție care acum ne face să credem că un obiect se apropie ne-ar determina atunci să ne imaginăm că el se îndepărtează. Căci această percepție, dacă facem abstracție de obicei și de experiență, este în egală măsură aptă să producă ideea unei distanțe mari, a unei distanțe mici, sau a nici unei distanțe.

27 În *al treilea rând*, atunci când un obiect este așezat la distanța specificată mai sus, și dacă îl apropiem de ochi, putem totuși împiedica, cel puțin pentru un anumit timp, ca aparențele să devină mai confuze, încordând ochiul. În acest caz, această senzație ține locul de vedere confuză, ajutând mintea să judece distanța obiectului; căci acesta este estimat a fi cu atât mai aproape cu cât efortul sau încordarea ochiului, care fac ca vederea să fie distinctă, este mai mare.

28 Am expus aici aceste senzații sau idei care par să fie ocaziile constante și generale care introduc în minte diferitele idei de distanță apropiată. Este adevărat că, în cele mai multe cazuri, diverși alți factori contribuie la elaborarea ideii noastre de distanță, și anume numărul particular, dimensiunea, genul lucrurilor văzute

etc. În privința acestora, la fel ca în cazul tuturor celorlalți factori deja menționați care sugerează distanța, voi remarca doar că nici unul dintre ei nu are, în natura sa proprie, vreo relație sau vreo conexiune cu distanța, și că nu este posibil ca ei să poată vreodată să semnifice diferitele grade altfel decât pentru că am constatat prin experiență că ei sunt asociați acestora.

- 29 Voi proceda în conformitate cu aceste principii pentru a da seama de un fenomen care, până acum, i-a pus în încurcătură pe cei care au scris despre optică și care, departe de a fi fost explicat, este după propria lor mărturisire în mod evident incompatibil cu toate teoriile lor despre vedere; în consecință, dacă nimic altceva nu putea fi obiectat, acest fenomen ar fi el singur suficient pentru a pune în discuție credibilitatea lor. Vă voi prezenta toată dificultatea în termenii cu care savantul Dr. Barrow încheia lecțiile sale despre optică.

„Am expus aici ceea ce gândurile mi-au sugerat referitor la acea parte din optică care este cel mai specific matematică. În ceea ce privește celelalte părți ale acestei științe (care, pentru că se referă mai degrabă la fizică, abundă, în consecință, de presupuneri plauzibile în loc de principii certe), nu am observat aproape nimic la ele care să fie diferit de ceea ce a fost spus deja de către Kepler, Scheinerus, Descartes și alții. Și mi se pare că n-ar mai trebui să spun nimic, decât să repet ceea ce alții au spus deja de atâtea ori. De aceea cred că a sosit momentul pentru mine să abandonez acest subiect. Dar înainte de a-l părăsi o dată pentru totdeauna, sinceritatea și franchețea pe care o datorez atât vouă cât și adevărului mă obligă să vă aduc la cunoștință o anumită dificultate inoportună care pare să fie exact opusul doctrinei pe care v-am inculcat-o până acum, sau care, cel puțin, nu primește din partea acestora nici o soluție. Pe scurt, iată despre ce este vorba: în fața unei lentile biconvexe sau a unei oglinzi concave EBF, fie punctul A plasat la o astfel de distanță încât razele care pornesc din A vin, după refracție sau reflexie, să se reunească undeva pe axa AB. Și să presupunem că punctul lor de întâlnire (adică imaginea punctului A, așa cum a fost stabilit mai sus) este Z. Imaginați-vă că ochiul este situat undeva între acesta din urmă și B, care este vârful lentilei sau al oglinzii. Întrebarea este acum unde trebuie să apară punctul A. Experiența ne arată că acesta nu apare în spatele punctului Z, și ar fi contrar naturii dacă ar fi așa, de vreme ce toate impresiile care afectează simțurile provin din punctul A. Dar din principiile noastre ar părea să rezulte că el ar trebui să apară în fața ochiului la o distanță mare, atât de mare încât ar trebui să depășească oarecum orice distanță sensibilă. Pentru că, din moment ce excludem orice anticipare și orice prejudecată, orice obiect apare cu atât mai departe cu cât razele pe care le trimite înspre ochi sunt mai puțin divergente. Și cum noi credem că un obiect este foarte îndepărtat atunci când razele sale sosesc paralel pe ochi, rațiunea ne-ar determina să credem că obiectul ar trebui

să apară la o distanță și mai mare atunci când îl vedem cu ajutorul razelor convergente. Mai mult decât atât, ne-am putea întreba în general, cu privire la acest subiect, ce anume determină locul aparent al punctului A și îl face să apară, în mod constant, uneori mai aproape și alteori mai departe. La această incertitudine nu văd nici un răspuns care să poată fi în acord cu principiile pe care le-am expus, doar cu excepția aceluia potrivit căruia punctul A ar trebui să apară întotdeauna extrem de îndepărtat. Dar, dimpotrivă, experiența ne asigură că punctul A apare la distanțe variabile, în funcție de diferitele poziții ale ochiului între punctele B și Z, și că nu pare aproape niciodată (pentru a nu spune niciodată) mai departe decât dacă ar fi fost văzut cu ochiul liber, ci, din contră, el apare uneori mult mai aproape. Și este chiar sigur că, cu cât razele care cad pe ochi sunt mai convergente, cu atât obiectul pare să se apropie. Căci ochiul fiind așezat foarte aproape de punctul B, obiectul A apare aproape la locul său natural, dacă punctul B este considerat pe lentilă, și la o distanță egală dacă punctul B se află pe oglindă. Ochiul fiind readus în punctul O, obiectul pare să se apropie; și când este adus în punctul P, ochiul îl vede încă și mai aproape. Și așa mai departe, puțin câte puțin, până când ochiul fiind situat în cele din urmă undeva, de pildă în Q, obiectul care apare extrem de aproape începe să dispară într-o confuzie absolută. Toate acestea par să contrazică principiile noastre, sau cel puțin să nu fie cu exactitate în acord cu ele. Iar principiul nostru nu este singurul a fi zdruncinat de acest experiment, ci în mod asemănător toate celelalte principii care mi-au fost vreodată aduse la cunoștință sunt în egală măsură compromise de către acesta. În mod special, vechiul principiu (care este în modul cel mai general acceptat și care se apropie cel mai mult de al meu) pare să fie cu atâta eficacitate detronat, încât marele savant Tacquet a fost obligat să respingă acest principiu ca fiind fals și incert, cu toate că și-a edificat aproape întreaga sa *Catoptrică* (*Catoptrics*) numai pe baza acestuia; și, prin urmare, înlăturând

fundatia, a dărâmat singur construcția pe care a ridicat-o el însuși. Nu cred totuși că ar fi făcut-o dacă s-ar fi raportat la această problemă cu mai multă atenție și ar fi examinat dificultatea în profunzime. Dar în ceea ce mă privește, nici aceasta și nici o altă dificultate nu va avea destulă influență asupra mea pentru a mă determina să renunț la ceea ce știu că este, în mod manifest, în conformitate cu rațiunea. Mai ales atunci când, așa cum se întâmplă în această situație, dificultatea își găsește fundamentul în natura unui caz ciudat și singular. Căci, în cazul de față, ceva special rămâne ascuns și care, îngropat în subtilitatea naturii, va fi probabil dificil de descoperit până în momentul în care modul în care se produce actul vederii va fi foarte bine cunoscut. Trebuie să mărturisesc că, cu privire la acest lucru, n-am reușit să aflu până acum nimic care să aibă cea mai mică aparență de probabilitate, și încă mai puțin de certitudine. De aceea, vă las pe voi să dezlegați acest nod, cu speranța că veți avea mai mult succes decât mine.“

Vechiul principiu recunoscut, pe care Dr. Barrow îl menționează aici ca fiind principalul fundament al *Catoptricii* lui Tacquet, spune că „orice punct vizibil, văzut prin reflexie într-o oglindă, va apărea la intersecția razei reflectate și a perpendicularei de incidență“. În cazul prezent, faptul că intersecția este situată în spatele ochiului zdruncină cu putere autoritatea acestui principiu, în conformitate cu care autorul menționat mai sus procedează pe parcursul întregii sale *Catoptrice*, atunci când determină locul aparent al obiectelor văzute prin reflexie în toate felurile de oglindă.

Să vedem acum felul în care acest fenomen se află în acord cu principiile noastre. În figurile precedente, cu cât ochiul este situat mai aproape de punctul B, cu atât este mai distinctă aparența obiectului; dar pe măsură ce se retrage înspre O, aparența devine mai confuză; iar în punctul P, el vede obiectul încă și mai confuz; și așa mai departe până ce ochiul, fiind readus în punctul Z, vede obiectul în cea mai mare confuzie. În consecință, după cele spuse

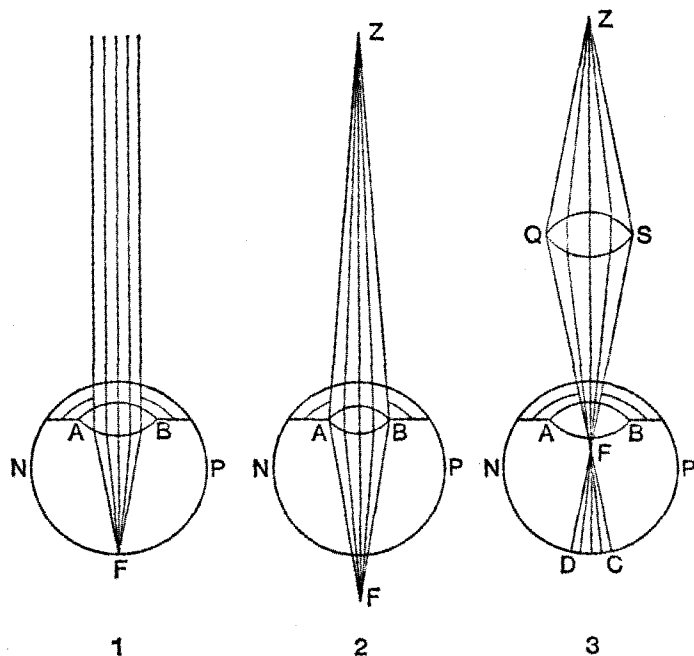
în secțiunea 21, obiectul ar trebui să pară că se apropie de ochi în mod treptat pe măsură ce se îndepărtează de punctul B, ceea ce înseamnă că în O ar trebui (drept consecință a principiului pe care l-am stabilit în secțiunea amintită) să pară mai aproape decât era în B, și în P mai aproape decât în O, și mai aproape în Q decât în P; și așa mai departe până când dispare în întregime în Z. Și este exact ceea ce se întâmplă, așa cum fiecare, dacă vrea, poate să verifice cu ușurință el însuși prin experiență.

32 Acest caz seamănă foarte mult cu acela în care ne imaginăm un englez întâlnind un străin care folosește aceleași cuvinte ca în engleză, dar cu o semnificație de-a dreptul contrară. Englezul nu va ezita să formuleze o judecată greșită cu privire la ideile care însoțesc aceste sunete în mintea celui care le-a folosit. Tot așa, în cazul de față obiectul vorbește (dacă pot spune așa) folosind cuvinte pe care ochiul le cunoaște bine, și anume, confuziile aparenței; dar în timp ce confuziile cele mai mari aveau până acum întotdeauna obiceiul să semnifice distanțe mai apropiate, ele au în acest caz o semnificație de-a dreptul contrară, întrucât sunt asociate unor distanțe mai mari. De aici rezultă că ochiul trebuie să se înșele în mod inevitabil, de vreme ce va considera confuziile în sensul în care a fost obișnuit să o facă, și care este de-a dreptul opus adevăratului sens.

33 Acest fenomen, în măsura în care bulversează în întregime opinia acelor care vor să ne facă să judecăm distanța prin linii și unghiuri — ipoteză în care el devine absolut inexplicabil —, nu îmi pare a fi doar o confirmare neînsemnată a adevărului acestui principiu prin care el este explicat. Dar pentru a avea o explicație mai completă a acestei chestiuni, și pentru a arăta până unde ipoteza, potrivit căreia mintea judecă în funcție de divergența diversă a razelor, poate să ne fie de folos pentru determinarea locului aparent al unui obiect, va fi necesar să luăm drept premise câteva lucruri care sunt deja bine cunoscute de către cei ce au o oarecare competență în dioptrică.

34 În primul rând, orice punct iradiant este văzut în mod distinct atunci când razele care pornesc de la el, prin puterea de refracție a cristalinului, sunt reunite cu acuratețe pe retină sau pe fundul ochiului: dar, dacă ele sunt reunite, fie înainte ca ele să ajungă la retină, fie după ce au trecut de ea, atunci avem o vedere confuză.

35 În al doilea rând, să presupunem că, în figurile aici alăturate, NP reprezintă un ochi cu o structură normală și care păstrează forma sa naturală. În figura 1, razele care cad aproape paralel pe ochi sunt refractate de cristalinul AB, în așa fel încât focarul sau punctul lor de întâlnire F cade exact pe retină; dar dacă razele cad într-un mod sensibil divergent pe ochi, ca în figura 2, focarul lor va cădea dincolo de retină; sau dacă razele sunt determinate de lentila QS să convergă înainte ca ele să ajungă la ochi, ca în figura 3, focarul lor F se va afla în fața retinei. În ultimele două cazuri este clar, din secțiunea precedentă, că aparența punctului Z este confuză. Și, cu cât convergența sau divergența razelor care cad pe pupilă este mai mare, cu atât punctul lor de întâlnire va fi mai îndepărtat de retină, fie în fața, fie în spatele ei, și în consecință, punctul Z va apărea cu atât mai mult mai confuz. Și aceasta, fie spus în trecere, poate să ne arate ce diferență există între o vedere confuză și una slabă. O vedere este confuză atunci când razele care provin de la fiecare punct distinct al obiectului nu sunt reunite cu precizie într-un singur punct corespunzător pe retină, ci ocupă pe ea un anumit spațiu în așa fel încât razele care provin din puncte diferite se amestecă și se confundă. Această vedere se opune unei vederi distincte și se aplică obiectelor apropiate. O vedere este slabă atunci când, luând în considerare distanța obiectului sau grosimea mediului intermediar, puține raze ajung de la obiect la ochi. Această vedere se opune unei vederi vii și clare, și se aplică obiectelor îndepărtate. Dar să revenim.

36 Ochiul, sau (la drept vorbind) mintea, care nu percepe decât confuzia fără să considere vreodată cauza care a determinat-o, asociază în mod constant același grad de distanță cu același grad de confuzie. Și nu are nici o importanță dacă această confuzie este ocazionată de razele convergente sau de cele divergente. De unde rezultă că ochiul, care vede obiectul Z prin lentila QS (care, prin refracție, determină razele ZQ, ZS să convergă etc.), ar trebui să judece că se află atât de aproape încât, dacă ar fi fost așezat pe aceasta, ar fi emis pe ochi raze divergente la un grad care ar produce aceeași confuzie care este acum produsă de razele convergente; cu alte cuvinte, ele ar acoperi o porțiune din retină egală cu DC (vezi figura 3). Dar acest lucru trebuie înțeles, pentru a folosi cuvintele Dr. Barrow, *seclusis praenotionibus et praejudiciis* (orice prevenție și idee preconcepută fiind lăsate deoparte), în cazul în care facem abstracție de toți ceilalți factori care

determină vederea, ca de exemplu figura, dimensiunea, paloarea etc., obiectelor vizibile; toți acești factori concurează în mod obișnuit la formarea ideii de distanță, căci mintea noastră a observat, printr-o experiență repetată, că diferitele lor feluri, sau diferitele lor grade, sunt asociate cu distanțe variate.

Decurge cu claritate din ceea ce s-a spus că o persoană perfect mioapă (adică cineva care n-ar putea să vadă un obiect în mod distinct decât atunci când acesta este situat aproape de ochi) nu va emite aceeași judecată greșită pe care ceilalți o formulează în cazul sus-menționat. Întrucât pentru ea confuzii mai mari sugerează în mod constant distanțe mai mari, ea trebuie să considere, în timp ce se îndepărtează de lentilă și obiectul devine mai confuz, că acesta din urmă se află la o distanță mai mare, contrarul a ceea ce gândesc cei pentru care o creștere a confuziei în perceperea obiectelor a fost asociată cu ideea apropiării lor.

De aici rezultă, de asemenea, că putem avea o bună utilizare a calculului prin linii și unghiuri în optică; nu pentru că mintea judecă distanța imediat prin ele, ci pentru că o judecă prin ceva care este conectat cu ele, și la determinarea căruia ele pot fi de folos. Astfel mintea, judecând distanța unui obiect în funcție de confuzia aparenței sale, iar această confuzie apărând ochiului liber mai mare sau mai mică după cum obiectul este văzut prin raze mai mult sau mai puțin divergente, rezultă că un om se poate folosi de divergența razelor pentru a calcula distanța aparentă, deși nu considerând-o pentru ea însăși, ci în funcție de confuzia cu care ea este asociată. Dar, de fapt, confuzia însăși este pe deplin neglijată de matematicieni, pe motiv că nu are nici o relație necesară cu distanța, deși ei consideră că unghiurile mai mari sau mai mici de divergență ar avea una. Și acestea (în special pentru că ele survin în calculul matematic) sunt singurele luate în considerare pentru determinarea locurilor aparente ale obiectelor, ca și cum ele ar fi cauza unică și directă a judecăților pe care mintea le face cu privire la distanță. În timp ce, în realitate, ele n-ar trebui deloc

privite în ele însele, sau într-un alt fel, ci numai pentru că sunt presupuse a fi cauza vederii confuze.

39 A nu ține cont de aceasta a constituit o omisiune fundamentală și stânjenitoare. Pentru a o dovedi, nu este nevoie să căutăm mai departe decât în cazul care ne preocupă. Cum s-a observat că razele cele mai divergente introduceau în minte ideea celei mai apropiate distanțe, că, în plus, divergența descrește pe măsură ce distanța crește; și cum s-a crezut că acea conexiune între diversele grade de divergență și distanță este nemijlocită, suntem conduși în mod natural, printr-o analogie rău întemeiată, la concluzia că razele convergente vor face să apară un obiect la o distanță imensă și că, pe măsură ce convergența crește, distanța (dacă ar fi fost posibil) ar trebui să facă la fel. Că aceasta a fost și cauza greșelii Dr. Barrow, reiese din propriile sale cuvinte pe care le-am citat. Dar savantul doctor observă că razele divergente și convergente, oricât de opuse pot să pară, se acordă totuși pentru a produce același efect, adică o confuzie a vederii, confuzie ale cărei grade cele mai mari sunt produse oricum, fie că divergența sau convergența razelor cresc. Și, prin acest efect, care este același în ambele cazuri, fie divergența fie convergența este percepută de ochi. Să fi luat în considerare doar aceasta, spun eu, ar fi formulat cu siguranță o judecată absolut contrară, și ar fi conchis în mod corect că aceste raze care cad pe ochi cu grade mai mari de convergență ar trebui să facă în așa fel încât obiectul de la care ele pleacă să apară cu atât mai mult mai apropiat. Dar este clar că era imposibil pentru oricine să ajungă la o opinie exactă în această problemă, atâta timp cât nu a acordat atenție decât liniilor și unghiurilor, fără să înțeleagă adevărata natură a vederii și cât de departe este ea de considerațiile matematice.

40 Înainte de a părăsi acest subiect, se cuvine să luăm în considerare o problemă care are legătură cu el, și pe care a propus-o ingeniosul domn Molyneux în al său *Tratat de dioptrică* (*Treatise of Dioptrics*)⁷ unde, vorbind despre această dificultate, scrie următoarele: „Și astfel el (adică Dr. Barrow) lasă altora grija de a

rezolva această dificultate, ceea ce (după un exemplu atât de excepțional) voi face și eu; dar, la fel ca acest admirabil autor, sunt decis să nu renunț la doctrina evidentă pe care am stabilit-o în prealabil pentru a determina locul obiectului (*locus objecti*), pe motiv că sunt jenat de o dificultate care pare inexplicabilă, atâta timp cât o cunoaștere mai avansată cu privire la facultatea vizuală nu va fi obținută de muritori. Între timp, propun celor ingenioși să cugete la întrebarea dacă locul aparent (*locus apparens*) al unui obiect, situat așa cum a fost spus în secțiunea 9, nu se află înaintea ochiului, așa cum baza distinctă se află în spatele acestuia?“ La această întrebare putem îndrăzni să răspundem în mod negativ. Deoarece, în cazul de față, regula pentru determinarea distanței de la baza distinctă, sau de la focarul respectiv, la lentilă, este următoarea: *diferența dintre distanța obiectului și cea a focarului este pentru focar sau pentru lungimea focală ceea ce distanța obiectului față de lentilă este pentru distanța de la focarul respectiv, sau de la baza distinctă, la lentilă*⁸. Să presupunem acum că obiectul este situat, față de lentilă, la o distanță de o dată și jumătate lungimea focală și că ochiul este cât se poate de aproape de sticla optică; va rezulta, după regula enunțată, că distanța bazei distincte din spatele ochiului este de două ori mai mare decât distanța obiectului din fața ochiului. Dacă, prin urmare, presupunerea dlui Molyneux este corectă, ar rezulta că ochiul ar trebui să vadă obiectul de două ori mai departe decât este el în realitate; și, în alte cazuri, la o distanță de trei sau patru ori mai mare decât adevărata lui distanță, sau mai mult. Dar aceasta contrazice în mod manifest experiența, obiectul neapărând niciodată, fie el cât de departe, dincolo de adevărata sa distanță. Prin urmare, tot ceea ce se bazează pe această supoziție (vezi corolarul I., prop. 57, *ibid.*) dispare odată cu ea.

Din tot ceea ce a fost pus drept premisă rezultă, ca o consecință evidentă, că un orb din naștere care ajunge să vadă nu ar avea la început, prin intermediul văzului, nici o idee de distanță; soarele și stelele, lucrurile cele mai îndepărtate ca și cele mai apropiate

i-ar părea toate a fi în ochi, sau mai degrabă în minte. Obiectele introduse prin văz i-ar părea (ceea ce ele sunt în realitate) a nu fi altceva decât o nouă serie de gânduri sau senzații, fiecare dintre ele fiindu-i la fel de intime ca și senzațiile de durere sau de plăcere, sau ca și pasiunile cele mai interioare ale sufletului. Căci atunci când apreciem că obiectele percepute cu văzul se află la o anumită distanță, sau în afara minții, aceasta este (vezi secțiunea 28) în întregime efectul experienței, pe care o persoană, în circumstanțele indicate, n-ar fi putut să-l fi obținut deja.

42 Lucrurile stau cu siguranță altfel în supoziția comună potrivit căreia oamenii judecă distanța în funcție de unghiul axelor optice, la fel cum o persoană aflându-se în întuneric, sau un orb, judecă în funcție de unghiul cuprins între două bastoane pe care le ține fiecare într-o mână. Căci dacă această opinie ar fi fost adevărată, ar rezulta că un orb din naștere care ajunge să vadă n-ar avea nevoie de nici o experiență nouă pentru a percepe distanța prin văz. Dar cred că am demonstrat deja suficient că acest lucru este fals.

43 Și probabil că în urma unei cercetări riguroase vom descoperi că, inclusiv cei care au crescut folosindu-se de vedere în mod neîntrerupt, de la nașterea lor, nu au căzut în mod irevocabil în prejudecata inversă, adică aceea de a crede că ceea ce văd se află la o anumită distanță de ei. Căci, în prezent, se pare că există un acord deplin între cei care au meditat puțin la această problemă, în ceea ce privește faptul că culorile, obiectul propriu și nemijlocit al văzului, nu există în afara minții. Dar atunci vom spune că prin vedere avem de asemenea ideile de întindere, de formă și de mișcare, care toate pot fi gândite ca existând în afara minții și la o anumită distanță de ea, în timp ce culoarea nu ar trebui să fie astfel. Pentru a răspunde la aceasta, fac apel la experiența fiecăruia pentru a ști dacă întinderea vizibilă a unui obiect nu îi apare tot atât de aproape ca și culoarea acestui obiect; mai mult, dacă ele nu par a fi amândouă în același loc. Întinderea pe care o vedem nu este ea colorată, și ne este oare cu puțință, fie doar cu gândul, să separăm și să abstragem culoarea de întindere? De fapt, acolo

unde există întindere, se găsește cu siguranță și figura, și se găsește de asemenea mișcarea. Vorbesc de acele idei care sunt percepute prin văz.

Dar pentru o explicație mai completă a acestei probleme, și pentru a arăta că obiectele nemijlocite ale văzului nu sunt precum ideile sau imaginile lucrurilor⁹ situate la distanță, este absolut esențial să examinăm mai îndeaproape acest subiect și să observăm cu atenție ce se înțelege în limbajul curent atunci când cineva spune că ceea ce vede se află la o anumită distanță de el. Să presupunem, de exemplu, că uitându-mă la lună spun că aceasta se află față de mine la o distanță de 56 de raze terestre. Dar să vedem despre ce lună e vorba: este evident că nu poate fi luna vizibilă, sau orice altceva asemănător lunii vizibile nici asemenea cu ceea ce văd care nu este decât un plan rotund și luminos, cu un diametru de circa 30 de puncte vizibile. Căci, în cazul în care sunt transportat direct din locul în care mă aflu înspre lună, este limpede că obiectul o să varieze pe măsură ce avansează; și în timp ce așa fi avansat cu 56 de raze terestre, voi fi atât de departe de a mă afla lângă un obiect plat, mic, rotund și luminos întrucât nu voi percepe nimic de genul acesta; căci acest obiect va fi dispărut de multă vreme, iar dacă așa vrea să-l regăsesc, ar trebui să mă întorc pe pământ, de unde am plecat. Sau mai mult, să presupunem că percep prin văz ideea pală și confuză a ceva de care mă îndoiesc că ar fi un om, un copac sau un turn, dar pe care îl estimez a fi la o distanță de circa o milă. Este clar că nu pot să spun că ceea ce văd se află la o distanță de o milă, sau că este imaginea sau asemănarea a ceva care se află la o milă, din moment ce, cu fiecare pas pe care-l fac în această direcție, aparența se modifică și, din obscură, mică și pală cum era, devine clară, mare și intensă. Iar atunci când ajung la capătul unei mile, ceea ce am văzut la început a dispărut, și nu găsesc în locul lui ceva care să-i semene.

În cazul acestor exemple, și a altora de același gen, adevărul se prezintă astfel: cum de multă vreme am experimentat că anumite idei perceptibile prin pipăit, ca de exemplu distanța, forma

tangibilă și soliditatea, sunt asociate cu anumite idei ale văzului, trag imediat concluzia că, în momentul percepției acestor idei vizibile, ideile tangibile, în mod verosimil, li se vor alătura în virtutea cursului obișnuit și ordinar al naturii. Privind un obiect, percep o anumită figură vizibilă și o anumită culoare, cu un anumit grad de paloare și alți factori care, din cele ce am observat în trecut, mă determină să cred că, dacă avansează cu atâtea pași sau cu atâtea mile, voi fi afectat de cutare și cutare idei ale pipăitului: astfel încât, în realitate și cu strictețe vorbind, nu văd nici distanța în ea însăși nici altceva pe care să-l consider că se află la distanță. Spun că nici distanța nici lucrurile aflate la distanță nu sunt ele însele, sau ideile lor, percepute cu adevărat prin văz. În ceea ce mă privește, sunt convins de acest lucru și cred că oricine își va cerceta cu atenție propriile gânduri și va examina ceea ce el înțelege când spune că vede acest lucru sau un altul la distanță, va fi de acord cu mine că ceea ce vede sugerează doar intelectului său faptul că, după ce a depășit o anumită distanță, care trebuie măsurată prin mișcarea corpului său, perceptibilă prin pipăit, va ajunge să perceapă cutare sau cutare idei tangibile, care au fost conectate în mod obișnuit cu cutare și cutare idei vizibile. Dar, pentru a ne lăsa convinși că putem fi înșelați de aceste sugestii ale simțurilor, și că nu există nici o conexiune necesară între ideile vizibile și ideile tangibile sugerate de ele, nu e necesar să mergem mai departe decât până la prima oglindă sau primul tablou care ne cade sub ochi. Remarcați că, atunci când vorbesc despre idei tangibile, înțeleg prin cuvântul „idee” orice obiect direct al simțurilor sau al intelectului — semnificație largă în care modernii folosesc de obicei acest termen.

46 Din ceea ce am arătat rezultă în mod manifest că ideile de spațiu, de exterioritate și de lucruri situate la distanță nu sunt, vorbind în mod strict, obiectul văzului; ele nu sunt percepute altfel de ochi decât de ureche. Așezat în biroul meu, aud o trăsură trecând pe stradă; privesc pe fereastră și o văd, ies afară și mă urc în ea; astfel, limbajul comun ne-ar face să credem că aud, văd și ating

același lucru, adică trăsura. Este totuși evident că ideile introduse de fiecare dintre simțuri sunt foarte diferite și distincte unele de altele; dar cum am observat în mod constant că ele merg împreună, vorbim despre ele ca despre unul și același lucru. Percep prin variația zgomotului diferitele distanțe ale trăsurii și știu că aceasta se apropie înainte să privesc afară. Astfel percep distanța cu urechea exact în același fel în care o percep cu ochiul.

Cu toate acestea, nu pot afirma că aud distanța în același fel în care o văd, deoarece ideile percepute cu auzul nu sunt la fel de potrivite a fi confundate cu ideile pipăitului cum sunt cele ale văzului. Așa se face că, în același fel, o persoană se convinge cu ușurință că lucrurile exterioare și corpurile nu sunt obiectele proprii ale auzului, ci numai sunetele prin intermediul cărora ideea acestui sau aceluia corp, sau a distanței, este sugerată gândurilor sale. În schimb, este mai dificil să faci pe cineva să discearnă diferența dintre ideile văzului și cele ale pipăitului, cu toate că e cert că o persoană nu vede același lucru pe care îl simte, nu mai mult decât aude același lucru pe care îl simte.

Iată unul dintre motivele pentru care lucrurile par să stea astfel. Credem că e o mare absurditate să ne imaginăm că unul și același lucru poate să aibă mai mult decât o întindere și mai mult decât o figură. Dar întinderea și figura unui corp, fiind introduse în minte în două feluri, și aceasta în mod indistinct prin văz sau prin pipăit, pare să rezulte de aici că vedem aceeași întindere și aceeași figură pe care le simțim.

Dar dacă examinăm lucrurile mai îndeaproape și cu exactitate, trebuie să recunoaștem că nu vedem și nu simțim niciodată unul și același obiect. Ceea ce este văzut e un lucru, ceea ce este simțit, un alt lucru. Dacă figura și întinderea vizibile nu sunt aceleași cu figura și întinderea tangibile, nu avem de ce să inferăm că unul și același lucru are mai multe întinderi. Adevărata concluzie este aceea că obiectele văzului și cele ale pipăitului sunt două lucruri distincte. Și poate să se dovedească necesară o reflecție corectă, pentru a concepe această distincție. Iar dificultatea nu pare să

crească în mod neînsemnat, deoarece combinația ideilor vizibile poartă în mod constant același nume ca și combinația ideilor tangibile cu care ea este asociată: ceea ce provine în mod necesar din uzajul și scopul limbajului.

50 Pentru a trata deci vederea cu precizie și fără confuzie, trebuie să ținem minte că există două feluri de obiecte percepute de ochi: unele în mod original și direct, celelalte în mod secundar și prin intermediarul celor dintâi. Obiectele de primul fel nu sunt și nici nu par să fie în afara minții sau la o anumită distanță; ele pot, bineînțeles, să devină mai mari sau mai mici, mai confuze, mai clare sau mai pale, dar nu se apropie și nu se îndepărtează și nici nu pot să se apropie și să se îndepărteze de noi. Ori de câte ori afirmăm că un obiect se află la distanță, ori de câte ori spunem despre el că se apropie sau se îndepărtează, trebuie să-l considerăm în raport cu obiectele de cel de-al doilea fel, care aparțin în mod propriu pipăitului, și care nu sunt atât percepute cât sugerate de ochi în același fel în care gândurile sunt sugerate de ureche.

51 Abia auzim pronunțate la urechea noastră cuvintele unei limbi familiare, că ideile care îi corespund se și prezintă minții noastre; sunetul și sensul pătrund exact în același moment în intelectul nostru; ele sunt atât de intim legate, încât nu ne este cu puțință să îndepărtăm unul fără să-l excludem și pe celălalt. Chiar ne comportăm, în toate privințele, ca și cum am auzi tocmai gândurile. Așa se face că, în aceeași măsură, obiectele secundare, sau cele care sunt sugerate doar de văz, ne afectează adesea mai tare și sunt luate în considerare cu mai mult interes decât obiectele proprii ale acestui simț, în compania cărora ele intră în minte și cu care au o legătură mai strânsă decât cea pe care ideile o întrețin cu cuvintele. De aceea, considerăm că e dificil de stabilit o distincție între obiectele nemijlocite și obiectele mediate ale văzului, și de aceea suntem atât de tentați a atribui primelor ceea ce aparține doar celor din urmă. Ele sunt, pentru a spune așa, foarte intim împletite, amestecate și contopite unele cu altele. Iar această prejudecată este consolidată în noi și înrădăcinată în gândurile noastre, pe o lungă

perioadă de timp, prin utilizarea limbajului și printr-o lipsă de reflecție. Cred totuși că oricine va examina cu atenție ceea ce am spus deja, și ceea ce ne rămâne de spus cu privire la acest subiect înainte de a încheia cu el (mai ales dacă acest studiu va găsi o continuare în propriile sale gânduri), va fi capabil să se elibereze de această prejudecată. Sunt sigur că aceasta merită atenția tuturor celor care vor să înțeleagă adevărata natură a vederii.

Am terminat acum cu distanța și voi arăta mai departe cum 52 percepem prin văz mărimea obiectelor. În opinia unora, o percepem cu ajutorul unghiurilor, sau prin unghiuri și distanță luate împreună: dar nici unghiurile, nici distanța nefiind perceptibile prin văz, iar lucrurile pe care le vedem nesituându-se în realitate la nici o distanță de noi, rezultă că, în același fel în care am arătat că liniile și unghiurile nu sunt mijlocul de care mintea se folosește pentru a sesiza locul aparent, tot astfel, ele nu reprezintă mijlocul prin care mintea sesizează mărimea aparentă a obiectelor.

53 Este bine știut faptul că aceeași mărime va subîntinde, la o distanță apropiată, un unghi mai mare, iar la o distanță mai mare, un unghi mai mic. Și potrivit acestui principiu (ni se spune), mintea apreciază mărimea unui obiect comparând unghiul sub care îl vede cu distanța sa și inferându-i de aici mărimea. Ceea ce incită oamenii să cadă în această greșală (în afara de ironia de a-i face pe oameni să vadă cu ajutorul geometriei) este faptul că aceleași percepții sau idei care sugerează distanța sugerează în același timp și mărimea. Dar dacă examinăm acest lucru vom descoperi că ele o sugerează pe aceasta din urmă la fel de nemijlocit ca și pe cea dintâi. Vreau să spun că ele nu sugerează mai întâi distanța pentru a o lăsa mai apoi pe seama judecății, pentru ca acesta să se folosească de ea ca de un mijloc pentru a obține mărimea, ci că ele au o legătură tot atât de strânsă și directă cu mărimea ca și cu distanța, și că ele sugerează mărimea independent de distanță, la fel cum sugerează distanța independent de mărime. Toate acestea vor apărea cu evidență pentru oricine va lua în considerare ceea ce a fost deja spus, la fel și ceea ce va urma.

54 Am arătat că există două feluri de obiecte percepute prin vedere; fiecare dintre ele având mărimea lui distinctă sau întinderea lui distinctă. Unul este specific tangibil, adică propriu a fi perceput și măsurat prin atingere, și care nu cade direct sub simțul văzului; celălalt, propriu și nemijlocit vizibil, și prin medierea căruia primul este prezentat văzului. Fiecare din aceste mărimi este mai mare sau mai mică, în funcție de numărul de puncte pe care îl conțin, deoarece toate sunt alcătuite din puncte sau minimuri. Căci, indiferent ce se poate spune despre întinderea abstractă, este cert că întinderea sensibilă nu este divizibilă la infinit. Există un minimum tangibil (*minimum tangibile*) și un minimum vizibil (*minimum visibile*) dincolo de care simțurile nu pot percepe. Aceasta fiecare o va afla prin experiență.

55 Mărimea obiectului care există în afara minții noastre, și care se găsește la o distanță, rămâne întotdeauna invariabil aceeași, dar obiectul vizibil care se schimbă neîncetat pe măsură ce vă apropiați sau vă îndepărtați de obiectul tangibil nu are nici o mărime fixă și determinată. Prin urmare, ori de câte ori vorbim despre mărimea unui lucru, de exemplu a unui arbore sau a unei case, trebuie să înțelegem mărimea tangibilă, căci altfel nu am putea spune nimic care să fie constant și lipsit de ambiguitate. Dar chiar dacă mărimea tangibilă și cea vizibilă aparțin în realitate la două lucruri distincte, totuși voi vorbi uneori de ele (în special pentru că numim aceste obiecte cu același nume, și pentru că observăm că ele coexistă), pentru a evita ca discursul să devină plictisitor și ciudat, ca și cum ar aparține unuia și aceluiasi lucru.

56 Pentru a descoperi acum prin ce mijloace mărimea obiectelor tangibile este percepută prin văz, nu am nevoie decât să mă gândesc la ceea ce se întâmplă în mintea mea și să observ care sunt acele lucruri care introduc în gândurile mele ideile celui mai mare sau celui mai mic, atunci când privesc un obiect oarecare. Acestea le descopăr a fi, în primul rând, mărimea sau întinderea obiectului vizibil care, fiind percepută nemijlocit prin văz, este asociată cu această altă mărime care este tangibilă și care se găsește la o

distanță; în al doilea rând, confuzia sau claritatea; în al treilea rând, vivacitatea sau paloarea aparenței vizibile sus-menționate. Tot restul fiind indiferent (*ceteris paribus*), trag concluzia că, după cum obiectul vizibil este mai mare sau mai mic, obiectul tangibil este cu atât mai mare sau cu atât mai mic. Dar oricât de mare ar fi ideea percepută în mod nemijlocit prin văz, dacă ea este pe deasupra confuză, estimez că mărimea lucrului nu poate fi altfel decât mică; dacă ideea este distinctă și clară, o consider ca fiind mare; dacă este pală, o percep ca fiind încă și mai mare. Ceea ce se înțelege aici prin confuzie și paloare a fost explicat în secțiunea 35.

În plus, judecățile pe care le formulăm cu privire la mărime, ca și cele cu privire la distanță, depind de dispoziția ochiului, de asemenea de figura, numărul și situarea obiectelor, cât și de alți factori care însoțesc, așa cum a fost observat, mărimile tangibile importante sau mici. Astfel, de exemplu, exact aceeași cantitate de întindere care, în figura unui turn, sugerează ideea unei mărimi importante, va sugera, în figura unui om, ideea unei mărimi mult mai mici. Că aceasta se datorează experienței pe care noi am dobândit-o cu privire la mărimea obișnuită a unui turn sau a unui om, presupun că nu mai e nevoie să o spunem.

Este de asemenea evident că paloarea sau confuzia nu au mai mult o conexiune necesară cu o mărime mică sau importantă decât ar avea-o cu o distanță mică sau mare. Așa cum ele sugerează aceasta din urmă, tot așa o sugerează minții noastre și pe cea dintâi. Și, în consecință, dacă nu ținem seama de experiență, nu putem să judecăm altfel că o aparență pală sau confuză este asociată cu o mărime mai mare sau mai mică, cum nu am putea-o face în cazul în care aceasta ar fi fost asociată cu o distanță mare sau mică.

Nu vom descoperi nici că o mărime vizibilă mică sau importantă ar avea o relație necesară cu o mărime tangibilă mică sau importantă, în așa fel încât una să poată fi inferată cu certitudine din cealaltă. Dar înainte de a ajunge să demonstrăm aceasta, este potrivit să luăm în considerare diferența care există între întinderea și figura care sunt obiectele proprii ale pipăitului, și întinderea și

figura pe care le denumim vizibile, și modul în care ținem cont în principal de cele dintâi, cu toate că nu în mod imediat, când privim un obiect oarecare. Acest lucru a fost deja menționat, dar aici îi vom căuta cauza. Acordăm atenție obiectelor care ne înconjoară în funcție de predispoziția lor de a fi folositoare sau dăunătoare propriile noastre corpuri, și prin aceasta de a produce în mințile noastre senzațiile de plăcere sau durere. Însă cum corpurile operează asupra organelor noastre printr-o aplicare imediată, și cum răul sau folosul care decurge de aici depind în întregime de calitățile tangibile, și nicidecum de calitățile vizibile ale obiectelor, motivul pentru care ar trebui să luăm în considerare acelea mai degrabă decât acestea este clar: și simțul văzului pare să fi fost acordat animalelor în acest scop, și anume pentru ca prin percepția ideilor vizibile (care, în ele însele, nu sunt capabile să afecteze sau să modifice în nici un fel structura corpurilor lor) să poată fi capabile să prevadă (din experiența care le-a învățat ce idei tangibile sunt asociate cu cutare sau cutare idei vizibile) paguba sau beneficiul care pot să rezulte din contactul propriilor lor corpuri cu unul sau altul din corpurile ce se află la distanță. Cât de necesară este această previziune pentru prezervarea unui animal, oricine o poate afla din propria sa experiență. De aceea, atunci când privim un obiect, acordăm în principal atenție figurii și întinderii sale tangibile, în timp ce ținem mai puțin cont de figura și mărimea sa vizibile care, cu toate că sunt percepute nemijlocit, ne preocupă mai puțin și nu sunt făcute să producă vreo modificare în corpurile noastre.

60 Că lucrurile stau într-adevăr așa, va fi evident pentru oricine va considera că, privind un om situat la o distanță de zece picioare, credem că este la fel de mare ca și cum ar fi situat la o distanță de numai cinci picioare; ceea ce este adevărat nu în raport cu mărimea vizibilă, ci relativ la mărimea tangibilă a obiectului, căci mărimea vizibilă este mult mai importantă într-o poziție decât în cealaltă.

61 Țolii (*inches*), picioarele (*feet*) etc. sunt lungimi stabile și fixe cu ajutorul cărora măsurăm obiectele și le estimăm mărimea; spunem, de exemplu, că un obiect apare lung de șase țoli sau de șase picioare lungime. Dar este evident că acest lucru nu e valabil pentru țolii vizibili etc., pentru că un țol vizibil nu are el însuși nici o mărime constantă și determinată, și nu poate, de aceea, să fie util la delimitarea și determinarea mărimii unui alt lucru. Luați măsura de un țol pe o riglă și priviți-o în mod succesiv de la distanță de o jumătate de picior, de un picior, de un picior și jumătate etc., de ochi: la fiecare distanță și la toate distanțele intermediare, țolul va avea o întindere vizibilă diferită, adică vom discerne în el mai multe sau mai puține puncte. Vă întreb acum care este, dintre toate aceste întinderi diverse, întinderea fixă și determinată care este acceptată drept măsură comună pentru celelalte mărimi. Nu putem invoca nici un motiv pentru care ar trebui să alegem una mai degrabă decât alta. Și în cazul în care ar exista o întindere invariabilă și determinată, care să fie desemnată prin cuvântul „țol“, e evident că aceasta ar fi de un interes infim; și a spune că un lucru conține cutare sau cutare număr de țoli n-ar implica nimic mai mult, pentru acest lucru, decât faptul că este întins, fără a introduce în minte nici o idee particulară a acestei întinderi. Mai mult, un țol și un picior vor desfășura amândouă, la distanțe diferite, aceeași mărime vizibilă, și totuși veți spune în același moment că unul pare de câteva ori mai mare decât celălalt. Din toate acestea, rezultă în mod manifest că judecățile pe care ni le formăm, prin văz, cu privire la mărimea obiectelor se raportează în întregime la întinderea lor tangibilă. Ori de câte ori spunem că un obiect este mare sau mic, având cutare sau cutare măsură determinată, eu zic că aceasta trebuie să se refere la întinderea tangibilă și nu la cea vizibilă care, deși e percepută nemijlocit, este totuși prea puțin luată în considerare.

62 De unde este acum evident că nu există nici o conexiune necesară între aceste două întinderi distincte, deoarece ochii noștri ar fi putut fi în așa fel alcătuiți încât să nu fie capabili să perceapă

nimic care să nu fie inferior minimului tangibil (*minimum tangibile*). Caz în care nu este imposibil ca noi să fi putut percepe toate obiectele nemijlocite ale văzului exact așa cum le percepem acum; însă acestor aparențe vizibile nu le-ar fi asociate, așa cum sunt acum, diferitele mărimi tangibile. Ceea ce arată că judecățile pe care le emitem cu privire la mărimea lucrurilor aflate la distanță, în funcție de diversele mărimi ale obiectelor nemijlocite ale văzului, nu provin dintr-o legătură esențială sau necesară, ci numai dintr-o relație obișnuită care a fost observată între ele.

63 În plus, este cert nu numai că orice idee a văzului ar fi putut să nu fie asociată cu una sau alta din ideile pipăitului, pe care observăm acum că o însoțește, dar și că mărimile vizibile importante ar fi putut fi asociate cu mărimile tangibile mai mici și introduse în mintea noastră, iar mărimile vizibile mai mici cu mărimile tangibile mai mari. Într-adevăr, și experimentăm în fiecare zi că lucrurile stau realmente așa, un obiect care are o aparență intensă și mare nu pare aproape la fel de mare ca un altul, a cărui mărime vizibilă este mult mai mică, dar mai pală [și a cărui aparență este situată mai sus, sau, ceea ce înseamnă același lucru, zugrăvită mai jos pe retină, căci această paloare și această situație sugerează amândouă o mărime mai importantă și o distanță mai mare]¹⁰.

64 De aici și din secțiunile 57 și 58 este indiscutabil că, după cum nu percepem în mod nemijlocit prin văz mărimile obiectelor, tot astfel nu le percepem nici prin medierea a ceva care are o conexiune necesară cu ele. Aceste idei, pe care ni le sugerează acum diversele mărimi ale lucrurilor exterioare înainte ca noi să le atingem, ar fi putut foarte bine să nu ne sugereze nimic de genul acesta; sau ar fi putut să le semnifice într-o manieră total opusă, astfel încât exact aceleași idei, prin percepția cărora apreciem că un obiect este mic, ar fi putut la fel de bine să servească pentru a ne face să conchidem că obiectul este mare. Căci aceste idei sunt, în natura lor proprie, în mod egal capabile de a introduce în mințile noastre ideea de micime, de mărime sau de absență totală de dimensiune a obiectelor exterioare; tot așa cum cuvintele

unei limbi oarecare pot, prin natura lor proprie, să semnifice în mod indiferent acest lucru, un altul sau absolut nimic.

Așa cum vedem distanța, așa vedem și mărimea. Iar pe amândouă le vedem în același fel în care vedem rușinea sau mânia în privirea unui om. Aceste pasiuni sunt ele însele invizibile; ochiul le lasă totuși să se introducă în același timp cu culorile și modificările fizionomiei, care sunt obiectele nemijlocite ale văzului, și care le semnifică pentru singurul motiv că pur și simplu s-a observat că ele le însoțesc. Fără această experiență, nu am fi considerat această roșeață mai degrabă un semn al rușinii decât un semn al bucuriei.

Suntem totuși înclinați, în mod exagerat, să ne imaginăm că aceste lucruri, care nu sunt percepute decât prin medierea altora, sunt ele însele obiectele nemijlocite ale văzului sau, cel puțin, că ele au în propria lor natură o predispoziție de a fi sugerate de către acestea înainte de a fi fost experimentată coexistența lor. Probabil că nu toată lumea va socoti ușor să se elibereze de această prejudecată, chiar și în fața dovezilor celor mai clare ale rațiunii. Și există unele motive pentru a crede că, dacă n-ar fi existat în lume decât o singură limbă invariabilă și universală, și dacă oamenii s-ar fi născut cu facultatea de a vorbi, mulți ar fi de părere că ideile ce se află în mintea altor persoane sunt percepute în mod propriu de ureche, sau că ele au cel puțin o legătură necesară și inseparabilă cu sunetele care le sunt atașate. Toate acestea par să rezulte din lipsa unei folosiri corecte a facultății noastre de discernământ, prin care distingem ideile ce se află în intelectul nostru și le considerăm pe fiecare separate unele de celelalte; ceea ce ne-ar împiedica să confundăm pe cele ce sunt diferite și ne-ar face să vedem care idei includ sau implică și care nu includ sau nu implică o idee sau alta.

Există un fenomen celebru căruia voi încerca să-i găsesc soluția folosindu-mă de principiile ce au fost stabilite cu privire la modul în care sesizăm prin vedere mărimea obiectelor. Mărimea aparentă a lunii, atunci când ea se găsește la orizont, este mult mai

mare decât atunci când se află la meridian, cu toate că nu observăm că unghiul sub care diametrul lunii este văzut ar fi mai mare în primul caz decât în al doilea; iar luna la orizont nu apare a fi în mod constant de aceeași mărime, căci în unele cazuri pare mult mai mare decât în altele.

68 Pentru a explica acum motivul pentru care luna apare la orizont mai mare decât de obicei, trebuie observat că particulele care compun atmosfera noastră interceptează razele de lumină ce pleacă de la un obiect oarecare înspre ochi; iar razele interceptate sunt cu atât mai numeroase cu cât porțiunea de atmosferă intermediară dintre obiect și ochi este mai mare și, în consecință, aparența obiectului devine mai pală, căci fiecare obiect apare mai viu sau mai pal după cum trimite mai multe sau mai puține raze înspre ochi. Așadar, atunci când luna este situată la orizont, există între ochi și ea o cantitate mult mai mare de atmosferă decât atunci când se află la meridian. Astfel se întâmplă că aparența lunii la orizont este mai pală și de aceea, conform secțiunii 56, trebuie să fie considerată ca fiind mai mare în această situație decât atunci când se află la meridian, sau la orice altă altitudine mai sus de orizont.

69 Mai mult, aerul fiind impregnat în mod diferit, uneori mai mult alteori mai puțin, cu vapori și exalații capabile de a reține și a intercepta razele de lumină, rezultă că aparența lunii la orizont nu are mereu aceeași paloare și, în consecință, că acest astru, deși se află în exact aceeași situație, este considerat la un anumit moment mai mare decât la altul.

70 Că noi am dat aici seama în mod veritabil de fenomenul lunii la orizont va fi, presupun, încă și mai clar pentru toată lumea în urma considerațiilor următoare. În primul rând, este evident că ceea ce sugerează în acest caz ideea unei mărimi mai importante trebuie să fie ceva care este el însuși perceput, pentru că ceea ce nu este perceput nu poate sugera percepției noastre un alt lucru. În al doilea rând, trebuie să fie ceva care nu rămâne mereu același, ci care este subiectul unei schimbări sau variații, de vreme ce

aparența lunii la orizont variază, fiind mai mare într-un moment decât în altul. Și totuși, în al treilea rând¹¹, acesta nu poate fi figura sau mărimea vizibilă, deoarece el rămâne același, sau mai degrabă este cu atât mai mic cu cât luna este mai aproape de orizont. E-adevărat deci că adevărata cauză este această afectare sau modificare a aparenței vizibile, care provine dintr-o mare penurie de raze ce ajung la ochi — și pe care o numesc paloare —, pentru că aceasta răspunde la toate condițiile sus-menționate, și pentru că nu am cunoștință de nici o altă percepție care să o facă.

Adăugați la cele spuse observația curentă potrivit căreia, pe timp cețos, aparența lunii la orizont este mult mai largă decât de obicei, ceea ce contribuie din plin la consolidarea opiniei noastre. Și dacă se întâmplă uneori că luna la orizont pare să se lărgască dincolo de întinderea ei obișnuită, aceasta n-ar dovedi cîtuși de puțin, chiar pe timpul cel mai senin, că este ireconciliabil cu ceea ce am spus înainte. Căci trebuie să ținem seama nu numai de ceața care poate să existe acolo unde ne aflăm, ci trebuie să luăm în considerare, de asemenea, toată acumularea de vapori și exalații care se găsește între ochi și lună: toată această acumulare contribuind a obține o aparență a lunii mai pală și a amplifica astfel mărimea ei, se poate întâmpla ca ea să apară, chiar la orizont, mai mare decât este în mod obișnuit într-un moment în care, cu toate că nu există nici o ceață sau un abur extraordinar exact în locul în care ne aflăm, aerul situat între ochi și lună, considerat în totalitatea sa, ar putea totuși să fie încărcat cu o mai mare cantitate de vapori și exalații amestecate decât în alte momente.

S-ar putea obiecta că, drept consecință a principiilor noastre, interpunerea unui corp cu un anumit grad de opacitate și capabil să intercepteze o mare parte din razele de lumină ar trebui să determine ca aparența lunii la meridian să fie la fel de largă ca și atunci când este văzută la orizont. La aceasta răspund că nu paloarea folosită într-un mod oarecare este cea care sugerează o mărime mai importantă, deoarece nu există nici o conexiune necesară între cele două lucruri, ci doar o conexiune experimentală.

Rezultă că paloarea care lărgeste aparența trebuie utilizată în același mod și în aceleași circumstanțe ca acelea pe care le-am observat că însoțesc vederea mărimilor importante. Atunci când zărim la distanță obiecte mari, particulele de aer și de vapori intermediari, care sunt ele însele imperceptibile, întrerup razele de lumină și fac astfel ca aparența lunii să fie mai puțin puternică și mai puțin vie; a fost însă experimentat că o paloare a aparenței care este cauzată în acest mod coexistă cu o mărime importantă. Dar atunci când ea are drept cauză interpunerea unui corp sensibil opac, această circumstanță modifică situația în așa fel încât o aparență pală, care este cauzată în acest mod, nu sugerează o mărime mai importantă, deoarece coexistența lor nu a fost experimentată.

73

La fel ca și toate celelalte idei sau percepții care sugerează mărimea sau distanța, paloarea o sugerează în același mod în care cuvintele sugerează noțiunile cărora le sunt atașate. Se știe însă că un cuvânt pronunțat în anumite împrejurări, sau într-un anumit context împreună cu alte cuvinte, nu are întotdeauna aceeași valoare și aceeași semnificație ca atunci când este pronunțat în alte circumstanțe sau într-un context diferit¹². [Exact aceeași aparență vizibilă, în ceea ce privește paloarea și în orice altă privință, nu va sugera, dacă este situată la înălțime, aceeași mărime ca atunci când ar fi văzută la o distanță egală, la nivelul ochilor. Explicația este că suntem rareori obișnuiți să vedem obiecte aflate la o înălțime mare; interesele noastre se găsesc printre lucrurile situate mai degrabă în fața decât deasupra noastră; de aceea, ochii nu ne sunt așezați pe creștetul capetelor, ci într-o poziție care ne este cea mai convenabilă cu putință, pentru a vedea obiectele îndepărtate ce se găsesc în drumul nostru. Iar pentru că această situație a ochilor este un factor care însoțește în mod obișnuit vederea obiectelor îndepărtate, putem da astfel seama de faptul (care este remarcat în general) că un obiect apare de o mărime diferită, chiar și în raport cu întinderea sa orizontală, dacă se află, de exemplu, în vârful unei clopotnițe, la o sută de picioare înălțime față de cineva care se află jos, și dacă este situat la o sută de picioare distanță la nivelul

ochilor. Căci s-a arătat că judecata pe care o formulăm cu privire la mărimea unui lucru nu depinde numai de aparența vizibilă, ci și de diverși alți factori, și că fiecare dintre aceștia, dacă sunt omisi sau dacă variază, sunt suficienți pentru a provoca o modificare în judecata noastră. În consecință, dacă acest factor ar fi omis — acela de a vedea un obiect îndepărtat într-o postură care îi este obișnuită, și care se acordă cu poziția normală a capului și a ochilor — și dacă noi am avea, în loc de aceasta, o așezare diferită a obiectului, care necesită o poziție diferită a capului, nu trebuie să ne mire dacă vom judeca mărimea obiectului ca fiind diferită; dar va trebui să ne întrebăm de ce un obiect aflat la înălțime ar trebui să apară în mod constant mai mic decât un obiect echi-distant, de aceeași dimensiune și așezat mai jos; căci observăm că așa se întâmplă. Se poate admite, într-adevăr, că variația unor factori poate modifica judecata cu privire la mărimea obiectelor situate la înălțime și pe care avem mai puțin obiceiul de a le privi; dar atunci, aceasta nu ne arată de ce ar trebui să le considerăm mai mici mai degrabă decât mai mari? Răspund că, în cazul în care mărimea obiectelor îndepărtate a fost sugerată numai de întinderea aparenței vizibile, și considerată ca fiindu-le proporțională, este sigur că ele ar fi socotite mai mici decât ceea ce par a fi acum (vezi secțiunea 79). Dar cum mai mulți factori concurează la formarea judecății pe care o emitem cu privire la mărimea obiectelor îndepărtate, factori prin care ele apar mai largi decât alte obiecte a căror aparență vizibilă are o întindere egală sau chiar mai mare, rezultă că, în funcție de modificarea sau omiterea unuia dintre acești factori, care însoțesc de obicei vederea obiectelor îndepărtate, și care vin astfel să influențeze judecățile emise cu privire la mărimea lor, obiectele vor apărea în mod proporțional mai mici decât ar apărea în lipsa acestora. Căci dacă unul din aceste lucruri, care face ca un obiect să fie considerat mai mare în raport cu întinderea sa vizibilă, este fie omis, fie utilizat în absența factorilor obișnuiți, judecata depinde atunci mai puțin de-a-ntregul de întinderea vizibilă și, prin urmare, obiectul trebuie considerat mai

mic. Astfel, în cazul de față, situarea lucrului văzut fiind diferită de ceea ce ea este de obicei pentru aceste obiecte pe care avem ocazia să le vedem, și a căror mărime o observăm, rezultă că exact același obiect, atunci când se află la o înălțime de o sută de picioare, ar trebui să pară mai mic decât dacă ar fi fost situat la o sută de picioare distanță, la nivelul (sau aproape de nivelul) ochilor. Ceea ce a fost expus aici nu îmi pare să aibă o contribuție neînsemnată la mărirea aparenței lunii la orizont, și merită să nu fie ignorat în explicarea acestui fenomen]¹³.

74

Dacă privim cu atenție acest fenomen, vom descoperi că principala cauza a dificultății care intervine în explicarea lui este de a nu distinge obiectele mediate de obiectele nemijlocite ale văzului. Mărimea lunii vizibile, sau ceea ce este obiectul propriu și nemijlocit al vederii, nu este mai importantă când luna se află la orizont decât atunci când se află la meridian. Cum se face deci că ea pare într-o situație mai mare decât în alta? Ce anume poate înșela intelectul? El nu are nici o altă percepție a lunii decât aceea pe care o primește de la văz, iar ceea ce vede are aceeași întindere, vreau să spun că aparența vizibilă are aceeași mărime, sau mai degrabă o mărime mai mică atunci când luna este văzută la orizont decât atunci când este văzută la meridian; și totuși ea este estimată a fi în prima situație mai mare decât în a doua. În aceasta constă dificultatea, care dispare și lasă loc unei soluții extrem de simple, dacă socotim că, întrucât luna vizibilă nu este mai mare la orizont decât la meridian, nici nu credem că ar fi așa. S-a arătat deja că în orice act al vederii obiectul vizibil considerat în mod absolut, sau în el însuși, este prea puțin luat în considerare, întrucât mintea continuă să-și poarte privirea înspre acele obiecte tangibile cu privire la care s-a observat că îi erau asociate, și care ajung astfel să fie sugerate de el. În așa fel încât a spune că un lucru apare mare sau mic, sau oricare ar fi estimarea pe care o facem cu privire la mărimea lui, e valabil nu pentru obiectul vizibil, ci pentru cel tangibil. Examinând acestea așa cum se cuvine, nu va fi deloc dificil să rezolvăm contradicția aparentă care există între faptul

că luna ar trebui să apară de o mărime diferită și faptul că mărimea sa vizibilă rămâne tot timpul aceeași. Căci, conform secțiunii 56, exact aceeași mărime vizibilă, cu un grad de paloare diferit, va sugera o întindere tangibilă diferită. Când spunem deci că luna la orizont apare mai mare decât la meridian, aceasta trebuie înțeleasă nu ca o mai mare întindere vizibilă, ci ca o mai mare întindere tangibilă [sau întindere reală]¹⁴, care, din cauza unei palori a aparenței vizibile mai pronunțate decât de obicei, este sugerată minții în același timp cu aceasta.

Persoane erudite au făcut numeroase încercări pentru a lămuri această aparență. Gassendi, Descartes, Hobbes și mulți alții au meditat la acest subiect; dar se arată suficient, în *Tranzacțiile filosofice* (*The Philosophical Transactions*), cât de sterile și nesatisfăcătoare au fost străduințele lor, și în care puteți vedea diversele lor opinii expuse și respinse și, nu fără o oarecare surpriză, erorile grosolane pe care acești oameni ingenioși au fost obligați să le comită încercând să reconcilieze această aparență cu principiile comune ale opticii. După aceste scrieri, celebrul Dr. Wallis a publicat în *Tranzacții* (*Transactions*) un alt articol referitor la același subiect și unde încearcă să lămurească acest fenomen; voi examina totuși aici acest articol, deși el pare să nu conțină nimic nou sau nimic diferit față de ceea ce a fost spus înainte de alții.

75

Pe scurt, opinia sa este următoarea: nu apreciem mărimea unui obiect numai prin unghiul vizual, ci prin unghiul vizual împreună cu distanța. Prin urmare, cu toate că unghiul rămâne identic, sau devine chiar mai mic, obiectul o să apară totuși mai mare dacă, în plus, distanța pare să se fi mărit. Dar unul dintre mijloacele prin care estimăm distanța unui lucru constă în numărul și întinderea obiectelor intermediare; deci când luna este văzută la orizont, diversitatea câmpurilor, a caselor etc., dimpreună cu perspectiva largă a unei întinderi imense de pământ sau apă care se desfășoară între ochi și limita extremă a orizontului, sugerează minții ideea unei distanțe mari și, în consecință, măresc aparența. Aceasta este, în opinia Dr. Wallis, adevărata explicație a lărgimii extraordinare

76

pe care mintea o atribuie lunii aflate la orizont, în timp ce unghiul subîntins de diametrul său nu este cu nici o iotă mai mare decât de obicei.

77

Pentru a nu repeta, referitor la această opinie, ceea ce s-a spus deja cu privire la distanță, voi remarca doar, *în primul rând*, că dacă perspectiva obiectelor intermediare este cea care sugerează ideea unei distanțe mai mari, și dacă această idee a unei distanțe mai mari este cauza care introduce în minte ideea unei mărimi mai importante, ar rezulta atunci că, dacă cineva privește luna la orizont din spatele unui zid, aceasta n-ar trebui să apară mai mare decât de obicei, deoarece, în acest caz, zidul care se interpune amputează toată această perspectivă a mării, a pământului etc., care ar putea altfel să mărească distanța aparentă și, prin aceasta, mărimea aparentă a lunii. Și nu va ajunge să spunem că memoria sugerează încă în acel moment toată această întindere de pământ etc., care se desfășoară la orizont, deoarece această sugestie ocazională o judecată instantanee a simțurilor, potrivit căreia luna este mai îndepărtată și mai mare decât de obicei. Căci întrebați pe oricine care, văzând luna la orizont dintr-o astfel de poziție, va crede că ea este mai mare decât de obicei, dacă are în acel moment în minte o idee oarecare relativă la obiectele intermediare, sau la o fâșie lungă de pământ care se întinde între ochiul său și marginea extremă a orizontului, și dacă această idee este cauza judecății sale de mai sus. Presupun că va răspunde negativ și va declara că luna apare la orizont mai mare decât la meridian, cu toate că el nu se gândește niciodată la totalitatea sau la o anumită parte a acestor lucruri care se găsesc între el și lună. *În al doilea rând*, pare imposibil de explicat prin această ipoteză cum, în aceeași situație, luna apare la un moment dat mai mare decât la altul; ceea ce s-a arătat totuși a fi în acord cu principiile pe care le-am stabilit și care dau acestei probleme explicația cea mai simplă și mai naturală. [Pentru o lămurire mai amplă a acestei chestiuni, trebuie observat că noi nu vedem în mod propriu și nemijlocit decât lumini și culori, în situațiile lor și cu nuanțele lor diverse,

cu gradele lor de paloare și claritate, de confuzie și distincție. Toate aceste obiecte se află numai în minte și nu sugerează nimic exterior, fie că e vorba de distanță sau de mărime, altfel decât printr-o conexiune obișnuită, precum cuvintele sugerează lucrurile. Trebuie să remarcăm, de asemenea, că există, în afara încordării ochilor și în afara vivacității și a palorii, a distincției și a confuziei aparențelor (care, pentru că au un raport oarecare cu liniile și unghiurile, le-au fost substituite în partea precedentă a acestui tratat), alte mijloace care sugerează simultan distanța și mărimea: în mod particular, poziția punctelor vizibile ale obiectelor, ca fiind situate sus sau jos; primul caz sugerează o distanță mai mare și o mărime mai importantă, cel de-al doilea o distanță mai scurtă și o mărime mai mică. Toate acestea nu sunt decât un rezultat al obiceiului și al experienței, deoarece nu există în realitate nimic intermediar, pe linia distanței, între punctul cel mai înalt și punctul cel mai de jos, care sunt amândouă echidistante față de ochi, sau care mai degrabă nu se află la nici o distanță de el, și pentru că nu există, de asemenea, nimic în sus sau în jos care, printr-o conexiune necesară, să trebuiască să sugereze o mărime mai mult sau mai puțin importantă. Dar cum aceste mijloace empirice și obișnuite de a sugera distanța sugerează în același mod și mărimea, ele le sugerează astfel, și pe una și pe cealaltă, tot la fel de nemijlocit. Vreau să spun că ele nu sugerează mai întâi distanța (vezi secțiunea 53), lăsând mai apoi mintea să infereze sau să calculeze mărimea, ci ele sugerează mărimea tot atât de nemijlocit și direct ca și distanța]¹⁵.

Acest fenomen al lunii la orizont este un exemplu clar al insuficienței liniilor și unghiurilor în explicarea modului în care mintea percepe și estimează mărimea obiectelor exterioare. Există totuși o utilizare a calculului prin linii și unghiuri în determinarea mărimii aparente a lucrurilor, în măsura în care ele sunt asociate și sunt proporționale cu aceste alte idei sau percepții, care sunt ocaziile adevărate și nemijlocite ce sugerează minții mărimea aparentă a lucrurilor. Dar, de o manieră generală, cred că se poate

78

remarca referitor la calculul matematic în optică că el nu poate fi niciodată foarte precis și foarte exact, deoarece judecățile pe care le formulăm cu privire la mărimea lucrurilor externe depind adesea de mai mulți factori, care nu sunt proporționali cu liniile și unghiurile și care nu pot fi definiți prin acestea.

79

Din ceea ce a fost spus putem deduce cu certitudine această consecință, și anume că un orb din naștere, care ajunge să vadă, ar formula, prima oară când deschide ochii, o judecată foarte diferită de a celorlalți cu privire la mărimea obiectelor percepute cu ochii săi. El nu ar considera ideile văzului ca fiind raportate sau având o conexiune cu ideile pipăitului; întrucât vederea pe care ar avea-o s-ar limita numai la acestea, el nu ar putea să le considere mari sau mici altfel decât pentru că ele conțin un număr mai mare sau mai mic de puncte vizibile. Dar cum este cert că un punct vizibil oarecare nu poate să ascundă sau să interzică vederii decât un singur punct vizibil, rezultă că orice obiect care împiedică vederea unui alt obiect are același număr de puncte vizibile; și, prin urmare, orbul va crede că amândouă obiectele au aceeași mărime. De unde este evident că, în aceste circumstanțe, o persoană ar considera degetul său mare, cu care ar putea să ascundă un turn sau să jeneze vederea acestuia, ca fiind egal cu acest turn, sau mâna lui, a cărei interpunere ar putea să sustragă vederii sale firmamentul, ca fiind egală firmamentului. Oricât de mare ar putea să pară pentru noi o inegalitate între aceste două lucruri, cauza ei este conexiunea strictă și obișnuită care s-a dezvoltat în mințile noastre între obiectele văzului și cele ale pipăitului, conexiune prin care ideile foarte diferite și foarte distincte ale acestor două simțuri sunt amestecate și confundate unele cu altele, astfel încât ele sunt considerate în mod greșit ca fiind unul și același lucru: prejudecată de care nu ne putem debarasa cu ușurință.

80

Pentru a explica mai bine natura vederii și pentru a scoate în evidență modul în care percepem mărimile, voi face câteva observații cu privire la subiectele ce au o legătură cu aceasta, și în cazul cărora lipsa unei reflecții și a unei diferențieri

corespunzătoare între ideile tangibile și ideile vizibile este capabilă de a produce în noi noțiuni eronate și confuze. Și, în primul rând, voi observa că minimum vizibil este cu exactitate egal în oricare din ființele ce sunt dotate cu facultatea vizuală. Nici o alcătuire subtilă a ochiului, nici o acuitate particulară a văzului nu-l poate face mai mic într-o creatură decât în alta, căci nefiind nici divizibil în părți nici în vreun fel compus din părți, el trebuie să fie în mod necesar același pentru toți. Să presupunem că lucrurile ar sta altfel și că minimum vizibil al unei molii, de exemplu, ar fi mai mic decât minimum vizibil al unui om; atunci acesta din urmă poate fi, prin sustragerea unor părți, egal cu cel dintâi: el este deci compus din părți, ceea ce este incompatibil cu noțiunea de minimum vizibil sau de punct.

Vom obiecta probabil că în cazul unui om, minimumul său vizibil conține cu adevărat, în el însuși, părți prin care îl depășește pe acela al unei molii, cu toate că aceste părți nu sunt perceptibile de către om. Obiecție la care răspund că, întrucât am demonstrat că minimum vizibil (la fel ca toate celelalte obiecte proprii și nemijlocite ale văzului) nu are o existență în afara minții care îl vede, rezultă că nici una din părțile sale nu poate să existe dacă nu este percepută efectiv și dacă nu este, prin urmare, vizibilă. Așadar, un obiect care să conțină mai multe părți vizibile distincte și care să fie în același timp un minimum vizibil este o contradicție manifestă.

81

Vedem în fiecare clipă un număr egal de astfel de puncte vizibile. Acest număr este la fel de mare, cu precizia unei zecimale, atunci când vederea noastră este îngustată și limitată de obiectele apropiate, ca și atunci când ea se întinde la obiecte mai vaste și mai îndepărtate. Pentru că este imposibil ca un singur minimum vizibil să eclipseze sau să scoată din câmpul vederii un singur minimum vizibil diferit, este, în consecință, evident că atunci când vederea îmi este limitată din toate părțile de pereții biroului văd exact același număr de puncte vizibile ca și atunci când, prin înlăturarea pereților biroului și a tuturor celorlalte obstacole, aș avea

82

o perspectivă globală a câmpurilor din împrejur, a munților, a mării și a întregului firmament; căci atâta timp cât sunt închis între acești pereți, fiecare punct al obiectelor exterioare este ascuns vederii mele prin interpunerea acestora; dar cum fiecare punct văzut este capabil să ascundă sau să interzică vederii un singur alt punct corespunzător, rezultă că, atunci când vederea mea este închisă între acești pereți înguști, văd tot atâtea puncte sau minimuri vizibile (*minima visibilia*) câte ar trebui să văd dacă pereții ar fi înlăturați, în timp ce privesc toate obiectele exterioare pe care aceștia mă împiedicau să le văd. Deci de fiecare dată când se spune că avem o perspectivă mai mare la un anumit moment decât la altul nu trebuie să înțelegem aceasta în raport cu obiectele proprii și nemijlocite ale vederii, ci în raport cu obiectele secundare și mediate care, așa cum a fost arătat, aparțin în mod propriu pipăitului.

83 Dacă luăm în considerare facultatea vizuală în raport cu obiectele sale nemijlocite, putem observa că ea prezintă două defecte: *în primul rând*, în ceea ce privește întinderea sau numărul de puncte vizibile pe care ea poate să le perceapă simultan, număr care, într-un anumit grad, este redus și limitat. Ea nu poate sesiza dintr-odată decât un anumit număr determinat de minimuri vizibile dincolo de care ea nu-și poate întinde domeniul. *În al doilea rând*, vederea noastră este defectuoasă prin aceea că perspectiva ei este nu numai îngustă, dar în cea mai mare parte este și confuză; dintre lucrurile pe care le sesizăm dintr-o singură privire, numai pe câteva le putem vedea imediat în mod clar și fără confuzie; și cu cât ne fixăm privirea pe un obiect oarecare, cu atât restul ne va apare sumbru și indistinct.

84 Putem imagina tot atâtea perfecțiuni corespunzătoare acestor două defecte ale vederii, și anume: *în primul rând*, aceea de a cuprinde într-o singură privire un număr cât mai mare de puncte vizibile. *În al doilea rând*, aceea de a fi capabil de a le vedea pe toate în mod egal și simultan cu cea mai mare claritate și distincție. Că aceste perfecțiuni ar aparține în realitate unor inteligențe de

un ordin și de o capacitate diferite de ale noastre, ne este imposibil să știm.

85 Microscopul nu contribuie, în nici unul dintre aceste două cazuri, la îmbunătățirea vederii deoarece, atunci când privim printr-un microscop, nu vedem mai multe puncte vizibile, și nici punctele colaterale nu sunt mai distincte decât atunci când privim cu ochiul liber obiectele situate la o distanță corectă. Un microscop ne transpune, pentru a spune așa, într-o lume nouă. El ne prezintă o scenă nouă de obiecte vizibile cât se poate de diferite de ceea ce vedem cu ochiul liber. Dar diferența cea mai remarcabilă consistă în aceasta: în timp ce obiectele percepute doar cu ochiul întrețin cu obiectele tangibile o anumită legătură prin care învățăm să prezicem ceea ce va rezulta din apropierea sau contactul cu obiectele distante pentru părțile propriului nostru corp — ceea ce contribuie din plin la conservarea lui —, nu există aceeași conexiune între lucrurile tangibile și acele obiecte vizibile care sunt percepute cu ajutorul unui bun microscop.

86 Este de asemenea evident că, dacă ochii noștri s-ar transforma în microscop, n-am câștiga prea mult din acest schimb; am fi privați de avantajul sus-menționat pe care ni-l procură în prezent facultatea vizuală, și am fi reduși la singura distracție sterilă de a vedea fără nici un alt beneficiu care ar decurge de aici. Dar se va spune probabil că, în acest caz, vederea noastră ar fi dotată cu o acuitate și o pătrundere mult mai mari decât este în prezent. Însă este cert, din ceea ce am arătat deja, că minimum vizibil nu este niciodată mai mare sau mai mic, ci este în mod constant același în toate cazurile; iar în cazul „ochilor microscopici” văd doar această diferență, și anume că prin dispariția unei anumite conexiuni observabile între diversele percepții ale văzului și ale pipăitului, conexiune care înainte ne permitea să dirijăm acțiunile noastre cu ajutorul ochilor, vederea ar deveni acum complet inutilizabilă în acest scop.

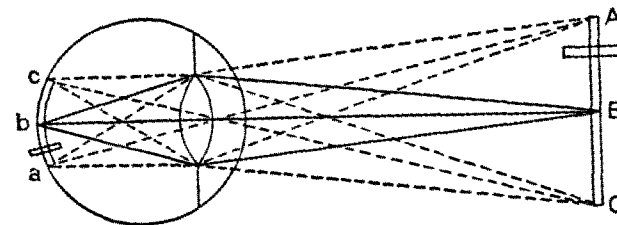
87 În definitiv, se pare că dacă luăm în considerare folosirea și scopul vederii, dimpreună cu starea și circumstanțele existenței

noastre prezente, nu vom găsi aici nici un motiv important pentru a ne plânge de vreun defect sau de vreo imperfecțiune, sau pentru a concepe cu ușurință posibilitatea de a o ameliora. Atât este de admirabilă înțelepciunea cu care această facultate este înzestrată, în același timp pentru plăcerea și pentru comoditatea vieții.

88 Încheind ceea ce aveam intenția să spun referitor la distanța și mărimea obiectelor, încep acum să tratez despre modul în care mintea percepe prin văz situarea lor. Printre descoperirile secolului trecut, nu este cea mai puțin reputată aceea care a explicat mecanismul vederii mai clar decât a fost făcut vreodată înainte. Nimeni nu ignoră în zilele noastre că imaginile obiectelor exterioare sunt zugrăvite pe retină, sau pe fundul ochiului; că nu putem vedea nimic care să nu fie astfel zugrăvit, și că, așa cum tabloul este mai distinct sau mai confuz, tot astfel este și percepția pe care o avem despre obiect. Dar survine atunci în această explicare a vederii o dificultate importantă. Obiectele sunt zugrăvite pe fundul ochiului într-o ordine răsturnată: partea superioară a unui obiect este zugrăvită pe partea inferioară a ochiului, iar partea inferioară a obiectului pe partea superioară a ochiului; și la fel pentru dreapta și stânga. Deoarece imaginile sunt deci astfel răsturnate, ne întrebăm cum se face că vedem obiectele drepte și în poziția lor naturală.

89 Ca răspuns la această dificultate, ni se spune că mintea, percepend impulsul unei raze de lumină pe partea superioară a ochiului, consideră această rază ca venind în linie dreaptă dinspre partea inferioară a obiectului; și, în același fel, urmărind raza care lovește partea inferioară a ochiului, mintea este condusă către partea superioară a obiectului. Astfel, în figura de mai jos, C, punctul cel mai de jos al obiectului ABC, este proiectat în c, partea superioară a ochiului. Și, în același fel, punctul cel mai înalt, A, este proiectat în a, partea cea mai joasă a ochiului; ceea ce face ca reprezentarea cba să fie răsturnată. Dar mintea, considerând semnul care apare în c ca provenind, prin linia dreaptă Cc, de la extremitatea cea mai joasă a obiectului, iar semnul sau impulsul produs în a ca provenind, prin linia Aa, de la extremitatea superioară a obiectului,

este determinată să producă o judecată corectă cu privire la situarea obiectului ABC, cu toate că imaginea acestuia este răsturnată. Acest lucru este ilustrat prin descrierea unui orb care, ținând în mâini două bastoane ce se încrucișează, atinge cu ele extremitățile unui obiect așezat într-o poziție perpendiculară. Este cert că acest om va estima că partea superioară a obiectului este cea pe care o atinge cu bastonul pe care îl ține cu mâna de dedesubt și că partea inferioară a obiectului este aceea pe care o atinge cu bastonul din mâna de deasupra. Iată explicația comună dată aparenței drepte a obiectelor, care este în mod general acceptată și aprobată, căci ea este (cum ne spune dl Molyneux¹⁶) „admisă de toată lumea ca fiind satisfăcătoare“.

90 Dar această explicație nu mi se pare adevărată în nici o privință. Dacă aș fi perceput aceste impulsuri, intersecții și direcții ale razelor de lumină în maniera în care ne-au fost prezentate, atunci explicația n-ar fi complet lipsită de veracitate. Și am putea astfel ridica unele obiecții orbului și bastoanelor sale încrucișate. Dar cazul este cu totul diferit. Știu foarte bine că nu percep nimic de genul acesta. Și de aceea nu pot estima în acest mod situarea obiectelor. Fac apel la experiența fiecăruia, pentru a afla dacă este el însuși conștient că se gândește la intersecția obținută prin propagarea razelor, sau dacă este conștient că urmărește impulsurile pe care acestea le transmit în linie dreaptă, de fiecare dată când percepe prin văz poziția unui obiect oarecare. Mie mi se pare evident că niciodată copiii, idioții și de fapt nici o altă persoană nu s-au gândit la intersecția sau la traiectoria razelor, doar cu excepția

acelora care au fost înzestrați pentru studiul opticii. Iar pentru minte, a aprecia poziția obiectelor prin intermediul acestor lucruri fără a le percepe, sau a le percepe fără a ști că le percepi, depășește în egală măsură puterea mea de înțelegere. Adăugați la aceasta faptul că explicarea modului în care vedem prin exemplul bastoanelor încrucișate și urmărirea obiectului de-a lungul axelor razelor care se propagă presupune că obiectele proprii ale văzului sunt percepute la o anumită distanță de noi, contrar a ceea ce a fost demonstrat.

91 Rămâne deci să căutăm o altă explicație acestei dificultăți; și cred că nu este imposibil să găsim una, cu condiția să o examinăm temeinic și să distingem cu grijă între ideile văzului și ideile pipăitului; ceea ce ar fi imposibil să repetăm mai des, atunci când discutăm despre vedere; și, mai ales, trebuie să păstrăm în minte această distincție pe tot parcursul examinării acestei chestiuni, căci se pare că dificultatea de a explica vederea dreaptă survine în principal din lipsa unei înțelegeri corecte a acestei distincții.

92 Pentru a ne elibera mințile de toate felurile de prejudecăți pe care le putem întreține cu privire la acest subiect, nimic nu pare mai pertinent decât a lua în considerare cazul unui orb din naștere care, după ce a crescut, a ajuns să vadă. Și cu toate că, probabil, nu trebuie să fie ușor să ne debarasăm complet de experiența dobândită prin văz, astfel încât să putem, cu exactitate, adapta gândurile noastre la situația unui astfel de om, trebuie să încercăm totuși să ne formăm, în măsura posibilului, o idee exactă cu privire la ceea ce am putea presupune, în mod rezonabil, că se petrece în mintea lui.

93 Este cert că un om cu adevărat orb, și care ar fi astfel din naștere, ar ajunge să aibă ideile de sus și de jos cu ajutorul simțului tactil. Prin mișcarea mâinii, ar putea discerne poziția unui obiect tangibil oarecare situat la îndemâna lui. Această parte pe care el simte că se sprijină, sau înspre care percepe că este atras corpul său, o va denumi *inferioară*, iar partea opusă, *superioară*; și va denumi toate obiectele pe care le atinge în conformitate cu această terminologie.

Dar atunci, judecățile pe care le-ar formula cu privire la poziția obiectelor sunt limitate la cele ce sunt perceptibile prin pipăit. La toate aceste lucruri, care sunt intangibile și de natură spirituală, gândurile și dorințele sale, pasiunile și, în general, toate modificările sufletului, el nu ar aplica termenii de *sus* și de *jos*, decât într-un sens metaforic. Probabil că el poate să vorbească, într-un mod aluziv, de gânduri superioare sau inferioare. Dar acești termeni, în semnificația lor proprie, nu s-ar aplica niciodată la ceva care să nu fi fost conceput a exista în afara minții. Căci un orb din naștere, care a rămas în această stare, nu ar putea să spună prin cuvintele *mai sus* și *mai jos* nimic altceva decât o distanță mai mare sau mai mică față de pământ, distanță pe care el ar măsura-o prin mișcarea sau străduința mâinii sau a oricărei alte părți a corpului său. Este deci evident că toate aceste lucruri pe care el le-ar considera unul în raport cu celălalt ca fiind plasate mai sus sau mai jos trebuie să fie ca și cum ele ar fi fost concepute să existe în afara minții, în spațiul înconjurător.

De unde rezultă cu claritate că un astfel de om, dacă presupunem că ajunge să vadă, nu ar crede la prima vedere că ceea ce vede este sus sau jos, drept sau răsturnat, deoarece a fost demonstrat deja în secțiunea 41 că el n-ar crede că lucrurile pe care le percepe cu văzul sunt la o oarecare distanță de el sau în afara minții lui. Obiectele cărora el avea până acum obiceiul să le aplice termenii *sus* și *jos*, *superior* și *inferior* nu le merituau decât în măsura în care îi afectau pipăitul sau în măsura în care erau percepute într-un anumit fel de către acesta; dar obiectele proprii ale vederii constituie un ansamblu nou de idei foarte bine distincte și diferite de cele precedente și care nu pot în nici un fel să se lase percepute de pipăit. Nu există deci absolut nimic care poate să-l determine să creadă că acești termeni le sunt aplicabili; el n-ar crede niciodată aceasta înainte de a fi observat conexiunea lor cu obiectele tangibile și înainte de a începe să se insinueze în intelectul său aceeași prejudecată care s-a dezvoltat, din copilărie, în intelectul celorlalți oameni.

96

Pentru a pune această chestiune într-o lumină mai clară, mă voi folosi de un exemplu. Să presupunem că orbul menționat mai sus percepe, cu ajutorul pipăitului, un om care stă drept. Să analizăm modul în care aceasta are loc. Punând mâna pe diversele părți ale corpului omenesc, el a perceput diferite idei tangibile care, unindu-se în mai multe idei complexe, au nume distincte care le sunt anexate. Astfel, combinația dintre o anumită figură tangibilă, un anumit volum tangibil și o anumită coerență a părților este numită cap, o alta mâna, o a treia piciorul, și la fel pentru restul. Toate aceste idei complexe pot fi compuse în intelectul său numai din idei perceptibile prin pipăit. El a obținut, de asemenea, prin pipăit o idee a pământului sau a solului înspre care simte că părțile corpului său tind în mod natural. Dar cum *drept* nu semnifică nimic mai mult decât această poziție perpendiculară a unui om în care picioarele sunt cele mai aproape de pământ, dacă plimbându-și mâna pe membrele omului care stă în fața sa orbul percepe că ideile tangibile care compun capul sunt cele mai îndepărtate de această altă combinație de idei tangibile pe care o numește *pământ*, și că cele care compun picioarele sunt cele mai apropiate de aceasta, el va spune că omul stă drept. Dar dacă presupunem că el ajunge dintr-odată să vadă și că zărește un om stând în picioare în fața lui, este evident că, în acest caz, el nu va considera omul pe care îl vede nici drept, nici răsturnat, deoarece, cum n-a știut niciodată să aplice acești termeni la altceva decât la lucrurile tangibile, sau la cele care există în spațiu în afara lui, iar cum ceea ce vede nu este nici tangibil nici perceput ca existând în afară, el nu ar putea să știe că, în toată corectitudinea limbajului, acești termeni erau aplicabili în acest caz.

97

Mai târziu, atunci când va observa că, întorcându-și capul sau ochii în sus sau în jos, la dreapta sau la stânga, obiectele vizibile se schimbă, și când va ajunge, de asemenea, să știe că ele sunt desemnate cu același nume și că sunt asociate cu obiectele percepute prin pipăit, atunci va ajunge într-adevăr să vorbească despre ele și despre poziția lor în aceiași termeni pe care avea

obiceiul să-i aplice lucrurilor tangibile; iar despre obiectele pe care le percepe ridicându-și ochii va spune că sunt situate mai sus, iar despre cele pe care le percepe coborându-și privirea, va spune că sunt situate mai jos.

Și acesta mi se pare a fi adevăratul motiv pentru care el trebuie să creadă că sunt situate cel mai sus obiectele zugrăvite pe partea inferioară a ochiului, căci ele vor fi văzute în mod distinct prin ridicarea ochilor; la fel cum cele care sunt zugrăvite pe partea superioară a ochiului vor fi văzute în mod distinct, și sunt, pentru acest motiv, estimate a fi situate cel mai jos; căci am văzut că el n-ar atribui obiectelor nemijlocite ale văzului, considerate în ele însele, termenii *sus* și *jos*. Aceasta trebuie să fie din cauza anumitor factori care am observat că le însoțesc; și este clar că acești factori sunt acțiunile de ridicare și coborâre a ochilor, acțiuni care ne sugerează un motiv foarte evident pentru care mintea trebuie, în consecință, să denumească obiectele văzului prin termenii de *sus* sau *jos*. Și fără această mișcare a ochilor, fără această acțiune de a ridica și de a coborî pentru a discerne diferitele obiecte, *drept*, *răsturnat* și alți termeni asemănători relativi la poziția obiectelor tangibile n-ar fi fost, fără îndoială, niciodată transferați ideilor văzului, nici considerați ca raportându-se la ele într-un anumit fel; căci simplul act al vederii nu include în el nimic de genul acesta în acest sens, în timp ce diferitele poziții ale ochiului determină mintea în mod natural să formuleze o judecată adecvată cu privire la poziția obiectelor introduse prin văz.

În plus, atunci când va fi cunoscută prin experiență conexiunea care există între diversele idei ale văzului și ale pipăitului, el va fi capabil, prin percepția pe care o are relativ la poziția lucrurilor vizibile unele în raport cu celelalte, să facă o estimare imediată și adevărată a poziției lucrurilor tangibile exterioare care le corespund. Și în acest fel va percepe prin văz poziția obiectelor exterioare care nu țin propriu-zis de acest simț.

Știu că suntem înclinați să credem că, dacă tocmai am începe să vedem, am estima poziția lucrurilor vizibile așa cum o facem

98

99

100

acum. Avem, de asemenea, aceeași tendință de a crede că, la prima vedere, am sesiza distanța și mărimea obiectelor așa cum o facem acum; însă am arătat că este o convingere falsă și lipsită de fundament. Și, pentru aceleași motive, putem formula o critică asemănătoare referitor la siguranța categorică pe care cea mai mare parte a oamenilor, înainte de a fi cugetat îndeajuns la acest subiect, ar putea-o avea cu privire la capacitatea lor de a determina prin văz, la o primă vedere, dacă obiectele sunt drepte sau răsturnate.

101 Se va obiecta probabil opiniei noastre că, dacă ne gândim, de exemplu, că un om este drept atunci când picioarele sale sunt aproape de pământ, și răsturnat când capul său este aproape de pământ, rezultă că prin simplul act al vederii, fără nici o experiență sau fără nici o modificare a poziției ochiului, ar fi trebuit să determinăm dacă acest om este drept sau răsturnat; căci, întrucât pământul însuși, la fel ca și membrele omului care stă în picioare pe el, sunt în mod egal percepute prin văz, nu putem să nu vedem care parte a omului este mai aproape de pământ și care parte este mai îndepărtată, adică dacă omul este drept sau răsturnat.

102 La aceasta răspund că ideile care constituie pământul tangibil și omul tangibil sunt în întregime diferite de cele care constituie pământul vizibil și omul vizibil. Și nu ar fi fost posibil, în virtutea singurei facultăți vizuale și fără a adăuga o experiență a pipăitului, sau fără a modifica poziția ochiului, să fi știut vreodată, sau numai să fi bănuir, că ar exista vreo relație sau conexiune între ele. Astfel, la o primă vedere, un om nu ar numi ceea ce a văzut, *pământ*, *cap* sau *picioare*; și, în consecință, nu ar putea spune, prin simplul act al vederii, dacă cel mai aproape de pământ era capul sau piciorul. Iar noi, într-adevăr, nu am avea în acest fel nici o idee de pământ sau de om, de drept sau de răsturnat; ceea ce va deveni încă și mai evident dacă observăm meticolos ideile celor două simțuri și dacă le comparăm între ele într-un mod amănunțit.

103 Ceea ce văd nu este decât o diversitate de lumină și culori. Ceea ce simt este dur sau moale, cald sau rece, aspru sau neted. Ce similitudine, ce conexiune au aceste din urmă idei cu ideile

anterioare? Sau cum este posibil să putem găsi un motiv pentru a da unul și același nume unor combinații de idei atât de diferite, înainte de a fi experimentat coexistența lor? Socotim că nu există o conexiune necesară între cutare sau cutare calitate tangibilă și o culoare, oricare ar fi aceasta. Iar uneori putem percepe culori acolo unde nu există nimic de simțit. Toate acestea arată în mod manifest că nici un om, pentru prima oară când vede, nu ar ști că există vreun acord între cutare sau cutare obiect particular al văzului și un obiect oarecare al pipăitului pe care îl cunoștea deja. Prin urmare, culorile capului nu îi sugerează mai mult ideea de cap decât pe aceea de picior.

Mai mult, am arătat pe larg (vezi secțiunile 63 și 64) că nu este 104 de descoperit nici o conexiune necesară între o mărime vizibilă oarecare dată și o mărime tangibilă particulară oarecare, ci că faptul că noi putem, prin percepția întinderii vizibile, să ne instruiem cu privire la ceea ce poate fi întinderea unui obiect tangibil oarecare care îi este asociat este pe de-a-ntregul rezultatul obiceiului și al experienței și depinde de factori străini și accidentali. Este deci cert că nici mărimea vizibilă a capului nici cea a piciorului nu ar introduce cu ele în minte, pentru prima oară când ochii se deschid, mărimile tangibile respective ale acestor părți ale corpului.

Din secțiunea precedentă, este clar că figura vizibilă a unei 105 părți oarecare a corpului nu are nici o conexiune necesară cu figura tangibilă, în așa fel încât, la o primă vedere, să o sugereze minții; căci figura este limita mărimii; rezultă atunci că, deoarece nici o mărime vizibilă nu este capabilă, prin propria sa natură, să sugereze o mărime tangibilă particulară oarecare, o figură vizibilă oarecare nu poate nici ea să fie asociată în mod inseparabil cu figura sa tangibilă corespunzătoare, astfel încât să poată, ea singură și anterior experienței, să o sugereze intelectului. Acest lucru este încă și mai evident dacă considerăm că ceea ce la pipăit pare neted și rotund poate, dacă îl privim la microscop, să apară cu totul altfel văzului.

106 Punând laolaltă și luând în considerare în mod corespunzător toate acestea, putem trage în mod clar următoarea concluzie: în primul act al vederii, nici una din ideile care intră prin ochi nu va avea o conexiune perceptibilă cu ideile la care numele *pământ, om, cap, picior* etc. au fost asociate în intelectul unui orb din naștere, astfel încât, într-un mod oarecare, să le introducă în mintea acestuia sau să se lase chemate cu aceleași nume și considerate ca fiind aceleași lucruri, așa cum se va întâmpla mai târziu.

107 Rămâne totuși o dificultate care poate părea profund compromițătoare pentru opinia noastră și care nu merită să fie trecută sub tacere. Căci, cu toate că se admite că nici culoarea, nici mărimea, nici forma picioarelor vizibile nu au o conexiune necesară cu ideile care compun picioarele tangibile — astfel încât să le introducă la prima vedere în mintea mea, sau să mă pună în pericolul de a le confunda înainte de a mă fi obișnuit cu conexiunea lor, și fără să le fi experimentat pe o anumită perioadă —, pare totuși în mod adevărat incontestabil că, deoarece numărul de picioare vizibile este egal cu numărul de picioare tangibile, pot conchide în mod rezonabil, fără nici o experiență a vederii, că ele reprezintă picioarele mai degrabă decât capul, sau că ele le sunt asociate. Vreau să spun că se pare că ideea a două picioare vizibile va sugera minții ideea a două picioare tangibile mai degrabă decât pe aceea a unui cap; astfel încât orbul, având acces pentru prima oară la facultatea vizuală, ar putea să știe care dintre idei sunt picioarele, adică două, și care dintre ele este capul, adică una singură.

108 Pentru a clarifica această dificultate aparentă, nu trebuie decât să observăm că diversitatea obiectelor vizibile nu implică cu necesitate diversitatea obiectelor tangibile corespunzătoare. Un tablou pictat cu o mare varietate de culori afectează pipăitul într-un mod uniform; este, de aceea, evident că nu judec numărul lucrurilor tangibile în funcție de numărul lucrurilor vizibile, printr-o deducție necesară și independent de experiență. Nu voi conchide deci, atunci când deschid ochii pentru prima oară, că întrucât văd două, voi simți două. Cum aș putea atunci să știu, înainte ca

experiența să mă învețe, că gambele vizibile, întrucât sunt două, sunt asociate cu gambele tangibile, sau capul vizibil, întrucât e unul, este asociat cu capul tangibil? Adevărul este că lucrurile pe care le văd sunt atât de diferite și eterogene față de lucrurile pe care le ating, încât percepția unora nu mi-ar fi sugerat niciodată pe celelalte, sau nu m-ar fi făcut niciodată capabil să emit cea mai neînsemnată judecată cu privire la ele, până ce nu voi fi experimentat conexiunea lor.

Dar pentru o ilustrare mai completă a acestei chestiuni trebuie 109 să considerăm că numărul (chiar dacă unii îl pot număra printre calitățile primare) nu are nimic fix și stabil, și nu există realmente în lucrurile însele. El nu este decât o creație a minții care ia în considerare fie o idee prin ea însăși, fie orice combinație de idei căreia îi dă un nume, și pe care o face să fie luată drept o unitate. Unitatea variază după cum mintea combină în mod diferit aceste idei, și asemenea unității variază și numărul, care nu este decât o colecție de unități. Spunem că o fereastră este una, că un șemineu este unul, și totuși o casă în care există mai multe ferestre și mai multe șemineuri are același drept de a fi numită una, iar mai multe case ajung să formeze un oraș. În aceste exemple, și în altele asemănătoare, este evident că unitatea se raportează în mod constant la decupajele pe care mintea le aplică ideilor sale, decupaje cărora le pune nume și în care înglobează mai multe sau mai puține idei, în funcție de ceea ce corespunde mai bine propriilor sale scopuri și intenții. Este deci o unitate tot ceea ce mintea consideră ca fiind unul. Fiecare combinație de idei este considerată de minte ca fiind un lucru, și pentru a indica aceasta, este desemnată printr-un nume. Dar această operațiune de a numi și de combina împreună ideile este perfect arbitrară, iar mintea o realizează în modul în care experiența i-a arătat a fi cel mai convenabil, experiență fără de care ideile noastre nu ar fi fost niciodată combinate, așa cum sunt acum, în aceste colecții diverse și distincte.

De unde rezultă că un orb din naștere, care devenind adult 110 ajunge să vadă, nu ar distribui ideile vizibile, pentru prima oară

când vede, în aceleași colecții distincte în care ceilalți le distribuie, aceia care au avut experiența ideilor ce coexistă cu regularitate și care sunt potrivite a fi puse laolaltă sub un singur nume. El n-ar forma, de exemplu, o idee complexă, pe care să o considere ca o unitate, din toate aceste idei particulare care constituie capul sau piciorul vizibil. Căci nu poate fi indicat nici un motiv pentru care el ar trebui să procedeze astfel, la simpla vedere a unui om ce stă drept în fața lui. Ideile care compun omul vizibil se îmbulzesc în mintea lui împreună cu toate celelalte idei ale văzului pe care le percepe în același moment. Dar el n-ar putea să distribuie toate aceste idei, ce se expun privirii sale dintr-odată, în combinații diverse și distincte înainte de a ajunge să știe, prin observarea mișcării părților omului și prin alte experiențe, care trebuie separate și care trebuie puse împreună.

111 Din ceea ce a fost pus drept premisă, este clar că obiectele văzului și ale pipăitului formează, dacă pot spune așa, două ansambluri de idei extrem de diferite unele de celelalte. Atribuim în mod indiferent obiectelor aparținând unuia sau celuilalt gen termenii de *sus* sau *jos*, *drept* sau *stâng*, și alți termeni asemănători care denotă poziția sau situarea lucrurilor. Dar atunci trebuie să observăm bine că poziția unui obiect oarecare nu este determinată decât în raport cu obiectele aceluiași simț. Spunem despre un obiect oarecare al pipăitului că este *sus* sau *jos*, după cum este mai mult sau mai puțin depărtat de pământul tangibil; și tot astfel numim un obiect oarecare al văzului *superior* sau *inferior*, după cum este mai mult sau mai puțin depărtat de pământul vizibil. Dar a defini situarea lucrurilor vizibile în raport cu distanța pe care o au cu un lucru tangibil oarecare, sau *viceversa*, ar fi absurd și absolut neinteligibil. Căci toate lucrurile vizibile sunt în aceeași măsură în minte și nu ocupă nici o parte a spațiului exterior; ele sunt, în consecință, echidistante față de orice lucru tangibil care există în afara minții.

112 Sau mai degrabă, sincer vorbind, obiectele proprii ale văzului nu se află la nici o distanță, nici aproape, nici departe de un lucru

tangibil. Căci dacă examinăm subiectul cu precizie vom vedea că, din punctul de vedere al distanței, se compară unele cu altele numai acele lucruri care există în același mod, sau care aparțin aceluiași simț. Căci prin distanța dintre două puncte oarecare nu se înțelege nimic mai mult decât numărul punctelor intermediare; dacă punctele date sunt vizibile, distanța dintre ele este fixată prin numărul de puncte vizibile intermediare; dacă sunt tangibile, distanța dintre ele este o linie alcătuită din puncte tangibile; dar dacă unele sunt tangibile, iar altele vizibile, distanța dintre ele nu este alcătuită nici din puncte perceptibile prin văz, nici din puncte perceptibile prin pipăit, altfel spus, ele sunt absolut de neconceput. Probabil că aceasta nu va fi admis cu ușurință de intelectul tuturor. Oricum, voi fi bucuros să aflu de la orice persoană care își va fi dat silința să cugete puțin și să-și pună în mod temeinic în aplicare gândurile, dacă acest lucru nu este adevărat.

A nu lua în seamă ceea ce a fost comunicat în ultimele două 113 secțiuni pare să poarte o bună parte din vină pentru dificultatea ce survine în problema aparențelor drepte. Capul care este zugrăvit cel mai aproape de pământ pare să fie cel mai îndepărtat de acesta; pe de altă parte, picioarele zugăvite cel mai departe de pământ sunt considerate a fi cele mai apropiate de el. Iată unde se află dificultatea, care dispare dacă exprimăm lucrurile mai clar și fără ambiguitate, după cum urmează: cum se face că, pentru ochi, capul vizibil care este cel mai aproape de pământul tangibil pare cel mai îndepărtat de pământ, și că picioarele vizibile care sunt cele mai îndepărtate de pământul tangibil par a fi cele mai apropiate de pământ? Întrebarea fiind astfel pusă, cine nu vede că dificultatea este întemeiată pe supoziția potrivit căreia ochiul, sau facultatea vizuală, sau mai degrabă sufletul cu ajutorul lui, trebuie să aprecieze situarea obiectelor vizibile în funcție de distanța lor față de pământul tangibil? Atunci este evident că pământul tangibil nu e perceput prin văz. Și a fost demonstrat, în cele două secțiuni precedente, că locul obiectelor vizibile nu este determinat numai de distanța pe care o arată unele în raport cu altele și că este un

nonsens să se vorbească de distanță mai mare sau mai mică între un lucru vizibil și un lucru tangibil.

114 Dacă ne limităm reflecția la obiectele proprii ale văzului, totul este clar și simplu. Capul este zugrăvit cel mai departe de pământul vizibil, iar picioarele cel mai aproape; și astfel apar ele să fie. Ce este ciudat sau inexplicabil în aceasta? Să presupunem că tablourile de pe fundul ochiului sunt obiectele nemijlocite ale văzului. Consecința este că lucrurile trebuie să apară în aceeași poziție în care sunt zugrăvite; și nu este oare astfel? Capul pe care îl vedem pare cel mai departe de pământul pe care îl vedem; iar picioarele pe care le vedem par a fi cel mai apropiate de pământul pe care îl vedem; și exact așa sunt ele zugrăvite.

115 Dar, veți spune, reprezentarea omului e răsturnată, și totuși aparența lui e dreaptă. Vă întreb ce înțelegeți când spuneți că reprezentarea (*picture*) omului e răsturnată sau, ceea ce înseamnă același lucru, că omul vizibil e răsturnat. Îmi spuneți că e răsturnat deoarece călcâiele se află sus de tot iar capul este situat jos de tot. Explicați-mi aceasta. Îmi spuneți că prin „capul se află jos de tot” înțelegeți că el este cel mai aproape de pământ, iar prin „călcâiele se află sus de tot”, că ele sunt cele mai îndepărtate de pământ. Vă întreb din nou: Despre ce pământ vorbiți? Nu puteți vorbi de pământul care e zugrăvit pe ochi, sau de pământul vizibil, deoarece imaginea vizibilă (*picture*) a capului este cea mai îndepărtată de imaginea vizibilă a pământului, iar imaginea vizibilă a piciorului este cea mai aproape de imaginea vizibilă a pământului; și, în consecință, capul vizibil este cel mai îndepărtat de pământul vizibil, iar picioarele vizibile sunt cel mai aproape de el. E adevărat, deci, că vreți să vorbiți de pământul tangibil și să determinați astfel poziția lucrurilor vizibile în raport cu lucrurile tangibile, contrar a ceea ce a fost demonstrat în secțiunile 111 și 112. Cele două provincii distincte ale văzului și ale pipăitului ar trebui să fie considerate separat, ca și cum obiectele lor nu ar avea, în ceea ce privește distanța sau poziția, nici un schimb și nici o relație unele cu altele.

116 În plus, ceea ce contribuie din plin la inducerea noastră în eroare cu privire la acest subiect este faptul că, atunci când ne gândim la tablourile de pe fundul ochiului ne imaginăm că privim fundul ochiului unui alt om, sau ne imaginăm că altcineva privește fundul propriului nostru ochi și percepe tablourile ce sunt zugrăvite aici. Să presupunem doi ochi A și B; privind de la o oarecare distanță tablourile din B, A le vede răsturnate și de aici trage concluzia că ele sunt răsturnate în B. Dar acest lucru este incorect. Ceea ce este proiectat în mic pe fundul lui A sunt imaginile tablourilor, de exemplu imaginea unui om, a pământului etc., care sunt zugrăvite pe B. Și, în plus de aceasta, ochiul B însuși și obiectele care îl înconjoară, precum și un alt pământ sunt proiectate în dimensiuni mai mari pe A. Însă aceste imagini mai mari sunt considerate de ochiul A ca fiind obiectele veritabile, iar cele mai mici, doar ca niște tablouri în miniatură. Și el determină situarea imaginilor mai mici în raport cu aceste imagini mai mari astfel încât, comparând omul mic cu pământul mare, A îl consideră răsturnat sau consideră că picioarele sunt cele mai îndepărtate de pământul mare, iar capul cel mai apropiat. În timp ce, dacă A compară omul mic cu pământul mic, îi va apărea drept; altfel spus, capul său o să pară a fi cel mai îndepărtat de pământul mic, iar picioarele sale cele mai apropiate. Dar trebuie să remarcăm că B nu vede la fel ca și A două pământuri: el nu vede decât ceea ce este reprezentat prin tablourile mici în A, și va considera, prin urmare, că omul este drept. În realitate omul nu este răsturnat în B, căci picioarele lui sunt aproape de pământ; însă reprezentarea sa în A este răsturnată deoarece capul reprezentării din tablou a omului în B este în aceasta aproape de pământ, iar picioarele sunt cele mai îndepărtate, înțelegând prin *pământ* ceea ce se află în afara reprezentării tablourilor în B. Căci dacă luați imaginile mici ale tablourilor în B și le considerați în ele însele, și numai în raport una cu cealaltă, ele sunt toate drepte și în poziția lor naturală.

117 În plus, ne înșelăm imaginându-ne că tablourile obiectelor exterioare se zugrăvesc pe fundul ochiului. Am arătat că nu există

nici o asemănare între ideile văzului și lucrurile tangibile; am demonstrat, de asemenea, că obiectele proprii ale văzului nu există în afara minții. De unde rezultă cu claritate că tablourile zugrăvite pe fundul ochiului nu sunt tablouri ale obiectelor exterioare. Fiecare să-și examineze propriile gânduri și să spună ce afinitate, ce asemănare există între această varietate și această dispunere precisă a culorilor care constituie omul vizibil, sau tabloul unui om, și această combinație de idei foarte diferite, sensibile la pipăit, care compun omul tangibil. Dar, dacă așa stau lucrurile, cum ajung să fie considerate tablouri sau imagini, de vreme ce aceasta presupune că ele copiază sau reprezintă originale, oricare ar fi ele?

118 La care eu răspund: în exemplul sus-menționat, ochiul A consideră imaginile mici, incluse în reprezentarea celui alt ochi B, drept tablouri sau copii ale căror arhetipuri nu sunt lucruri existând în afară, ci tablouri mai mari proiectate pe fundul său, și care nu sunt considerate de A drept tablouri, ci originalele sau lucrurile adevărate însele. Dar dacă presupunem că un al treilea ochi C percepe, la o distanță dorită, fundul ochiului A, atunci lucrurile care sunt aici proiectate vor părea într-adevăr a fi pentru C tablouri sau imagini, în același fel în care par a fi pentru A cele proiectate pe B.

119 Pentru a înțelege bine această chestiune, trebuie să distingem între ideile văzului și cele ale pipăitului, între ochiul vizibil și ochiul tangibil; căci, cu siguranță, nimic nu e zugrăvit sau nu pare a fi zugrăvit pe ochiul tangibil. De altfel, am arătat că ochiul vizibil, la fel ca și toate celelalte obiecte vizibile, nu există decât în mintea care, percepend propriile sale idei și comparându-le între ele, pe unele în raport cu altele, le numește *tablouri*. Cred că ceea ce a fost spus, o dată pus în ordine și înțeles cum trebuie, procură o explicație simplă și completă cu privire la aparența dreaptă a obiectelor; fenomen care, trebuie să recunosc, nu văd cum poate fi explicat prin vreuna din teoriile vederii care au fost făcute publice până în prezent.

Atunci când tratăm despre aceste lucruri, uzajul limbajului este în stare să ocazionaieze o oarecare obscuritate și confuzie și să producă în noi idei false. Căci, întrucât limbajul este adaptat noțiunilor comune și prejudecăților obișnuite ale oamenilor, ne este cu greu posibil să expunem adevărul gol și exact, fără multă vorbărie, incorectitudini și (pentru un cititor neatenț) contradicții aparente; doresc deci, o dată pentru totdeauna, ca acela care va crede că ceea ce am scris cu privire la vedere merită să fie înțeles, să nu se lege de cutare sau cutare frază, de un mod de exprimare sau altul, ci să-mi extragă în mod onest gândirea din ansamblul și din toate marile linii ale discursului meu, să lase pe cât posibil cuvintele la o parte și să nu ia în considerare decât noțiunile însele, pure, ca abia apoi să judece dacă acestea sunt în acord sau nu cu adevărul și cu propria sa experiență.

Am arătat cum mintea, prin mijlocirea ideilor vizibile, percepe sau înțelege distanța, mărimea și poziția obiectelor tangibile. Ajungem acum să căutăm în mod particular, referitor la diferența care există între ideile văzului și cele ale pipăitului, care dintre ele sunt desemnate prin aceleași nume și dacă există o idee comună celor două simțuri. Din ceea ce am expus și demonstrat îndelung în părțile precedente ale acestui tratat, este clar că nu există nici o întindere numerică asemănătoare cu ea însăși, percepută deopotrivă prin văz și prin pipăit; dar că figurile și întinderile particulare percepute prin văz, indiferent dacă pot fi numite cu aceleași nume și indiferent dacă pot fi considerate ca fiind aceleași lucruri ca și cele percepute prin pipăit, sunt totuși diferite și au o existență diferită și separată de acestea din urmă; astfel, problema nu se mai referă la aceleași idei numerice, întrebarea fiind acum dacă există un singur și același fel sau specie de idei care să fie perceptibil în mod egal prin ambele simțuri; sau, în alți termeni, dacă întinderea, figura și mișcarea percepute prin văz nu sunt în mod specific distincte de întinderea, figura și mișcarea percepute prin pipăit.

Dar înainte de a discuta mai în amănunt această chestiune, consider că e potrivit să considerăm întinderea într-un mod

abstract. Căci se vorbește mult despre ea și sunt înclinat să cred că, atunci când oamenii vorbesc despre întindere ca despre o idee comună celor două simțuri, o fac cu presupunerea ascunsă că putem separa întinderea de toate celelalte calități tangibile și vizibile, și forma astfel o idee abstractă care vrem să fie comună în același timp văzului și pipăitului. Trebuie deci să înțelegem prin *întindere abstractă* o idee a întinderii, de exemplu o linie sau o suprafață, depozată în întregime de toate celelalte calități sensibile și de toți factorii sensibili care i-ar putea determina o existență particulară; ea nu este nici neagră, nici albă, nici roșie, nu are nici o culoare, nici o calitate tangibilă oarecare și, în consecință, nici o mărime finită și determinată, căci ceea ce limitează sau distinge o întindere de alta este o calitate sau un factor prin care ele se deosebesc unele de altele.

123 Însă nu cred că pot percepe, imagina sau concepe în vreun fel, în mintea mea, o idee abstractă la fel ca cea descrisă aici. O linie sau o suprafață care nu este nici neagră, nici albă, nici albastră, nici galbenă etc., nici lungă, nici scurtă, nici aspră, nici netedă, nici pătrată, nici rotundă etc. este absolut de neînțeles. În ceea ce mă privește, sunt sigur de aceasta, dar până unde pot năzui facultățile celorlalți oameni numai ei pot să o spună cel mai bine.

124 Se spune de obicei că obiectul geometriei este întinderea abstractă; însă geometria se ocupă de figuri. Dar figura este conturul mărimii, iar noi am arătat că întinderea abstractă nu are o mărime finită determinată. De unde rezultă cu claritate că ea nu poate să aibă nici o figură și, în consecință, că ea nu este obiectul geometriei. Într-adevăr, este un principiu al filosofilor, atât moderni cât și antici, acela potrivit căruia toate adevărurile generale se referă la ideile universale abstracte fără de care, spunem noi, nu ar putea să existe nici o știință, nici o demonstrație a unei propoziții generale în geometrie. Dar n-ar fi fost dificil, dacă aș fi considerat necesar intenției mele prezente, să arăt că propozițiile și demonstrațiile geometrice pot fi universale chiar dacă autorii lor nu s-au gândit niciodată la ideile generale abstracte de triunghi sau de cerc.

După tentative repetate de a înțelege ideea generală de triunghi, mi-am dat seama că ea este absolut de neînțeles. Și, cu siguranță, dacă există cineva capabil să mi-o introducă în minte, acesta ar trebui să fie autorul *Eseului despre intelectul omenesc* (*Essay concerning Human Understanding*), cel care s-a diferențiat atât de mult de majoritatea scriitorilor prin claritatea și importanța celor spuse. Să vedem deci cum descrie acest autor celebru ideea generală sau abstractă a unui triunghi. „El nu trebuie să fie, spune el, nici oblic, nici dreptunghic, nici echilateral, nici isoscel, nici scalen, ci toate astea în același timp și nimic din toate astea. În realitate, este ceva imperfect care nu poate să existe; este o idee în care părți ale mai multor idei diferite și incompatibile sunt puse împreună“ (*Eseu despre intelectul omenesc*, Cartea a IV-a, capitolul 7, secțiunea 9). Aceasta este ideea pe care o crede necesară pentru dezvoltarea cunoașterii, idee ce este obiectul demonstrației matematice și fără de care nu am putea niciodată să ajungem să cunoaștem vreo propoziție generală cu privire la triunghi. Acest autor recunoaște „că este nevoie de o anumită strădanie și îndemănare pentru a forma această idee generală de triunghi“ (*ibid.*). Dar, dacă și-ar fi adus aminte ce spunea într-un alt loc, și anume că „aceste idei ale modurilor mixte, în care sunt puse laolaltă idei incompatibile, nu pot nici măcar să existe în minte, adică să fie concepute“ (a se vedea Cartea a III-a, capitolul 9, secțiunea 33); aș spune că, dacă aceasta i-ar fi trecut prin minte, nu este puțin probabil să fi recunoscut că a forma ideea de mai sus a unui triunghi — idee care este alcătuită din contradicții manifeste și frapante — este mai presus de orice străduință și de toată îndemănarea care făcea din el un maestru. Că un om care a insistat atât asupra ideilor clare și determinate a putut totuși să vorbească în acest fel pare foarte surprinzător. Dar uimirea se va diminua dacă luăm în considerare că sursa de unde provine această opinie este matricea prolifică care a produs nenumărate erori și dificultăți în toate părțile filosofiei și în toate științele. Dar acest subiect,

considerat în toată amploarea lui, este prea vast pentru a insista aici asupra lui. Și iată, deci, cele privitoare la întinderea abstractă.

126 Probabil că unii pot să creadă că spațiul pur, vidul (*vacuum*) sau cele trei dimensiuni sunt, în aceeași măsură, obiectul văzului și al pipăitului. Dar, cu toate că avem o foarte mare înclinație de a crede că ideile de exterioritate și de spațiu ar fi obiecte nemijlocite ale văzului, totuși, dacă nu mă înșel, am demonstrat cu claritate în părțile precedente ale acestui *Eseu* că este o simplă iluzie ce survine dintr-o sugestie rapidă și neașteptată a imaginației, care asociază într-un mod atât de strict ideea de distanță cu ideile văzului încât suntem incitați să credem, până ce rațiunea corectează această eroare, că este ea însăși un obiect propriu și nemijlocit al acestui simț.

127 Am arătat că nu există nici o idee abstractă a formei și că ne este imposibil, indiferent de precizia gândirii noastre, să concepem o idee a întinderii separată de orice alte calități vizibile și tangibile, idei ce ar fi comună, în același timp, văzului și pipăitului. Rămâne acum întrebarea de a ști dacă întinderile, figurile și mișcările particulare percepute prin văz sunt de același gen cu întinderile, figurile și mișcările particulare percepute prin pipăit. Pentru a răspunde la această întrebare, mă voi hazarda să demonstrez propoziția următoare: *Întinderea, figurile și mișcările percepute prin văz sunt în mod specific distincte de ideile pipăitului desemnate prin aceleași nume, și nu există un astfel de lucru precum o idee sau un gen de idee care să fie comună celor două simțuri.* Această propoziție poate, fără prea mare dificultate, să fie dedusă din ceea ce a fost spus în mai multe locuri din acest *Eseu*. Dar pentru că ea pare atât de diferită de ideile admise și de opiniile determinate ale umanității, și atât de contrară acestora, voi încerca să o demonstrez într-un mod mai particular și în ansamblul ei, prin argumentele următoare.

128 Atunci când, percepând o idee, o aranjez în cutare sau cutare clasă, o fac în virtutea faptului că ea este percepută în același fel ca și ideile din clasa în care o aranjez, sau pentru că are o

asemănare sau o conformitate cu ele, sau pentru că mă afectează în același mod. Pe scurt, ea nu trebuie să fie total nouă, ci trebuie să aibă ceva vechi pe care să-l fi perceput deja. Ea trebuie, aș spune, să aibă cel puțin atât în comun cu ideile pe care le-am cunoscut și numit înainte, încât să mă determine să-i dau același nume pe care l-am dat acestora. Dar, dacă nu mă înșel, am recunoscut că un orb din naștere nu ar crede, atunci când vede pentru prima oară, că lucrurile pe care le percepe sunt de aceeași natură cu obiectele pipăitului sau că au ceva în comun cu acestea; în schimb, el ar crede că e vorba de un ansamblu nou de idei percepute într-o manieră nouă și complet diferite de tot ceea ce a perceput vreodată înainte. Astfel încât nu le-ar desemna cu aceleași nume și nu le-ar considera ca aparținând aceleiași clase, ca tot ceea ce a cunoscut până atunci¹⁷.

129 În al doilea rând, toată lumea admite că lumina și culorile constituie o clasă sau o specie complet diferită de ideile pipăitului, și presupun că nici un om nu va spune că ele pot să se facă percepute prin acest simț. Dar nu există nici un alt obiect nemijlocit al văzului în afara luminii și a culorilor. Rezultă deci imediat că nu există nici o idee comună celor două simțuri.

130 Este o opinie predominantă, chiar și printre cei care au gândit și scris cu cea mai mare exactitate cu privire la ideile noastre, și cu privire la modurile în care acestea intră în intelect, aceea potrivit căreia percepem prin văz ceva mai mult decât simpla lumină și simplele culori cu variațiile lor. Dl Locke desemnează văzul ca fiind „cel mai complex dintre simțurile noastre, acela care dirijează înspre mintea noastră ideile de lumină și culori care sunt specifice numai acestui simț, precum și ideile foarte diferite de spațiu, de formă și de mișcare“ (*Eseu despre intelectul omenesc*, Cartea a III-a, capitolul 9, secțiunea 9). Despre spațiu sau distanță am arătat că ele nu sunt mai mult obiectul văzului decât al auzului (vezi secțiunea 46). Cât despre formă și întindere, îi las pe toți cei care vor examina cu calm propriile lor idei clare și distincte să decidă dacă au o idee oarecare, alta decât lumina și culorile, care

să fie introdusă în minte în mod nemijlocit și propriu prin văz; sau dacă le este cu puțință să conceapă în mintea lor o idee abstractă și distinctă a întinderii sau a figurii vizibile, independent de orice culoare și dacă, pe de altă parte, pot concepe culoarea fără întinderea vizibilă. În ceea ce mă privește, trebuie să recunosc că nu sunt capabil să ajung la o abstracție atât de fină; într-un sens strict, nu văd nimic altceva decât lumina și culorile cu diversele lor nuanțe și variații. Cel care, în plus de acestea, percepe prin văz idei foarte diferite și foarte distincte de ele, posedă această facultate într-un grad mult mai perfect și mai vast decât acela la care pot eu pretinde. Trebuie recunoscut că, prin medierea luminii și a culorilor, alte idei, foarte diferite, sunt sugerate minții mele; dar ele sunt sugerate de asemenea prin auz care, în afara sunetelor care aparțin în mod particular acestui simț, sugerează prin intermediul lor nu numai spațiul, forma și mișcarea, dar și toate celelalte idei, oricare ar fi ele, care pot fi semnificate prin cuvinte.

- 131 În al treilea rând, cred că este o axiomă acceptată în mod universal aceea potrivit căreia cantitățile aceluiasi gen pot fi aditate și forma astfel o sumă întreagă. Matematicienii adună linii cu linii, dar ei nu adună o linie cu un solid, sau nu o concep pe aceasta ca formând o sumă cu o suprafață. Pentru că trei genuri de cantități sunt considerate incapabile de a fi aditate împreună în acest fel, și, în consecință, de a fi comparate unele cu altele potrivit diverselor metode de proporție, matematicienii estimează că ele sunt complet diferite și eterogene. Fiecare să încerce acum să adune în gând o linie sau o suprafață vizibilă cu o linie sau o suprafață tangibilă, astfel încât să le conceapă ca formând o sumă sau un întreg continuu. Acela care e în stare să facă acest lucru poate să creadă că ele sunt omogene; dar acela care nu e capabil să o facă trebuie să creadă, după axioma precedentă, că sunt eterogene. Pot concepe că o linie albastră și o linie roșie se adaugă una celeilalte într-o sumă și că ele formează o linie continuă; dar să formez în gând o linie continuă adaugând o linie vizibilă unei linii tangibile, cred că este o sarcină mult prea dificilă și chiar

insurmontabilă; las la latitudinea reflecției și a experienței fiecărei persoane în parte să decidă pentru ea însăși.

O confirmare suplimentară a principiului nostru poate fi obținută din soluția problemei lui Molyneux pe care Dl Locke a publicat-o în *Eseul* său; vă voi prezenta problema așa cum a fost expusă, dimpreună cu opinia lui Locke cu privire la ea: „Imaginați-vă un orb din naștere, acum adult, care a învățat să distingă prin pipăit un cub de o sferă din același metal și aproape de aceeași grosime, astfel încât să poată spune, atunci când atinge unul sau celălalt, care este cubul și care este sfera. Presupuneți atunci că sfera și cubul sunt situate pe o masă și că orbul ajunge să vadă. Ne întrebăm dacă, prin văz, și înainte de a le atinge, el ar putea acum să distingă și să spună care este globul și care este cubul“. La care autorul problemei, perspicace și înțelept, răspunde: „Nu. Căci, cu toate că a dobândit experiența modului în care un glob și un cub afectează pipăitul său, el nu are totuși încă experiența că ceea ce-i afectează pipăitul într-un fel sau altul trebuie să-i afecteze văzul într-un fel sau altul; sau că un unghi protuberant al cubului, care îi apasă mâna într-un mod inegal, va apărea privirii sale așa cum apare efectiv în cub“. Sunt de acord cu acest nobil gânditor, pe care sunt mândru să-l numesc prietenul meu, referitor la răspunsul pe care îl dă propriei sale probleme, și cred că orbul nu ar fi capabil, prima oară când vede, să spună cu certitudine care ar fi globul și care ar fi cubul, atât timp cât nu face decât să le vadă (*Eseu despre intelectul omenesc*, Cartea a II-a, capitolul 9, secțiunea 8).

Însă, dacă o suprafață pătrată percepută prin pipăit este de același fel cu o suprafață pătrată percepută prin văz, este sigur că orbul menționat aici ar putea recunoaște o suprafață pătrată de îndată ce vede; nu e vorba de nimic altceva decât să-și introducă în minte, pe o cale nouă, o idee pe care o cunoștea deja bine. Întrucât se presupune, deci, că el știa prin pipăit că un cub este un corp limitat de suprafețe pătrate, și că o sferă nu este limitată de suprafețe pătrate, dacă presupunem că un pătrat vizibil și un pătrat

tangibil diferă numai prin număr, rezultă că el ar putea ști, datorită dovezii infailibile a suprafețelor pătrate, și atâta timp cât numai le-a văzut, care ar fi cubul și care nu. Trebuie deci să admitem fie că întinderea și figurile vizibile sunt în mod specific distincte de întinderea și figurile tangibile, fie că soluția acestei probleme, dată de acești doi domni pricepuți și ingenioși, este falsă.

134 Am putea aduna multe alte dovezi în favoarea propoziției pe care am prezentat-o; dar, dacă nu mă înșel, ceea ce a fost spus este suficient pentru a convinge pe oricine îi va acorda o atenție rezonabilă. Cât în privința celor care nu se vor strădui cu nici cel mai mic efort al gândirii, multiplicarea cuvintelor nu va fi niciodată îndeajuns pentru a-i face să înțeleagă adevărul și să priceapă exact ce vreau să spun.

135 Nu pot abandona problema menționată mai sus fără să meditez puțin la ea. Am arătat că este evident că un om, orb din naștere, nu ar desemna lucrurile văzute, pentru prima oară când vede, cu numele pe care avea obiceiul să le aplice ideilor pipăitului (vezi secțiunea 106). *Cubul, sfera, masa* sunt cuvinte pe care știa să le aplice lucrurilor percepute prin pipăit, dar despre care el nu a știut niciodată că se aplică lucrurilor perfect intangibile. Aceste cuvinte, în aplicarea lor obișnuită, au desemnat întotdeauna în mintea sa corpuri sau lucruri solide, percepute prin rezistența pe care i-o arătau. Dar nu există nici o soliditate, nici o rezistență sau nici o protuberanță percepută prin văz. Pe scurt, ideile percepute prin văz sunt toate percepții noi cărora nu le este asociat în minte nici un nume; el nu poate deci să înțeleagă ce i s-a spus cu privire la ele. Și să-l fi întrebat, cu privire la cele două corpuri pe care le vedea așezate pe masă, care este sfera și care cubul, ar fi fost pentru el o problemă absolut ridicolă și de neînțeles; căci nimic din ceea ce vedea nu era capabil să-i sugereze gândurilor ideea unui corp, a unei distanțe și, în general, a nici unui lucru pe care îl cunoștea deja.

136 Este o greșeală a crede că același lucru afectează în același timp văzul și pipăitul. Dacă același unghi sau același pătrat care

este obiectul pipăitului ar fi și obiectul văzului, ce l-ar putea împiedica pe orb să-l cunoască la prima vedere? Căci, cu toate că modul în care obiectul afectează văzul este diferit de acela în care acesta îi afectează pipăitul, și întrucât, în afară de acest mod în care circumstanța e nouă și necunoscută, mai este și unghiul sau figura care este veche și cunoscută, el nu poate să nu o discearnă.

După ce am demonstrat că figura și întinderea vizibile sunt de o natură complet diferită și eterogenă față de figura și întinderea tangibile, ne rămâne să examinăm mișcarea. Așadar, se pare că nu e nevoie să fie demonstrat mai pe larg faptul că această mișcare vizibilă nu este de același fel cu mișcarea tangibilă, întrucât este vorba de un corolar evident ce decurge din ceea ce a fost arătat cu privire la diferența ce există între întinderea vizibilă și întinderea tangibilă. Dar pentru a aduce o dovadă mai completă și mai explicită, ne este îndeajuns să observăm că cineva care nu a avut încă experiența vederii nu poate, atunci când vede pentru prima oară, să cunoască mișcarea. De unde rezultă, în mod clar, că mișcarea perceptibilă prin văz este distinctă de mișcarea perceptibilă prin pipăit. Demonstrez propoziția precedentă în modul următor: acest om nu putea să cunoască prin pipăit nici o altă mișcare decât aceea care se face în sus sau în jos, la dreapta sau la stânga, mai aproape sau mai departe de el; în afară de aceste mișcări și de diversele lor varietăți și îmbinări, e imposibil ca el să fi avut o idee oarecare despre mișcare. Prin urmare, el nu ar considera ceva ca fiind mișcare și nici nu ar da numele de *mișcare* unei idei pe care nu ar putea-o rândui într-unul sau altul din aceste genuri particulare de mișcare. Dar, conform secțiunii 95, este clar că, prin simplul act al vederii, n-ar putea să cunoască mișcarea în sus sau în jos, la stânga sau la dreapta, și nici într-o altă direcție posibilă. De unde trag concluzia că, la prima vedere, el nu ar cunoaște deloc mișcarea. Cât despre ideea de mișcare considerată în mod abstract, nu voi face risipă de hârtie și las cititorului grija să trateze despre ea cum poate el mai bine. Pentru mine, ea este absolut ininteligibilă.

137

138 Luarea în considerare a mișcării poate oferi un nou câmp de investigație. Dar pentru că modul în care mintea sesizează prin văz mișcarea obiectelor tangibile poate fi ușor obținut din ceea ce a fost spus cu privire la modul în care acest simț sugerează diversele distanțe, mărimi și poziții ale acestor obiecte nu mai stăruie asupra acestei chestiuni; dar ajung să iau în considerare ceea ce poate fi invocat, cu cea mai mare aparență de îndreptățire, împotriva propoziției pe care am demonstrat-o ca fiind adevărată. Căci acolo unde există atâtea prejudecăți de înfruntat, o demonstrație pură și simplă a adevărului va fi cu dificultate suficientă. Trebuie, de asemenea, să răspundem reticențelor pe care oamenii le pot invoca în favoarea noțiunilor lor preconcepute, să arătăm de unde survine eroarea, cum a ajuns ea să se răspândească, să descoperim și să extirpăm cu grijă aceste credințe false pe care o veche prejudecată le-ar fi putut introduce în minte.

139 În primul rând, ne vom întreba deci cum întinderea și figurile vizibile ajung să fie numite cu același nume ca și întinderea și figurile tangibile, dacă ele nu sunt de același gen cu acestea. Trebuie să existe ceva mai mult decât un capriciu sau un accident care să poată să ocaziona un obicei atât de constant și de universal ca acesta, obicei care s-a menținut în toate timpurile, în toate țările din lume și printre oamenii de toate rangurile, atât printre erudiți cât și printre analfabeți.

140 La care răspund următoarele: nu putem susține mai mult că un pătrat vizibil și un pătrat tangibil sunt din aceeași specie, pentru că sunt numite cu același nume, decât putem susține că un pătrat tangibil și cuvântul compus din șase litere prin care îl desemnăm sunt din aceeași specie, deoarece sunt numite amândouă cu același nume. Este o obișnuință să numim cuvintele scrise și lucrurile pe care le semnifică cu același nume, căci cuvintelor, acestea nefiind considerate în natura lor proprie sau altfel decât ca semne ale lucrurilor, ar fi fost inutil și în afara oricărui scop al limbajului să le fi dat nume diferite de cele ale lucrurilor pe care le desemnează. Aceeași explicație este valabilă și aici. Figurile vizibile sunt

indiciile figurilor tangibile și, conform secțiunii 59, este clar că nu sunt deloc considerate în ele însele, nici în altă calitate decât pentru conexiunea lor cu figurile tangibile pe care ele sunt destinate, în virtutea naturii lor, să le semnifice. Și pentru că acest limbaj al naturii nu variază de la o epocă la alta sau de la o țară la alta, rezultă că în orice timp și în orice loc figurile vizibile sunt numite cu aceleași nume ca și figurile tangibile respective pe care le sugerează; și aceasta nu pentru că le seamănă sau pentru că sunt de același fel cu ele.

Dar, veți spune voi, un pătrat tangibil seamănă cu siguranță mai mult cu un pătrat vizibil decât cu un cerc vizibil. El are patru unghiuri și tot atâtea laturi; același lucru e valabil pentru un pătrat vizibil, în timp ce cercul nu are nimic asemănător, deoarece este limitat printr-o singură curbă uniformă, fără linii drepte și fără unghiuri, ceea ce îl fac incapabil de a reprezenta pătratul tangibil, însă extrem de potrivit pentru a reprezenta cercul tangibil. Rezultă foarte clar că figurile vizibile sunt modele pentru figurile tangibile respective pe care le reprezintă, sau care sunt din aceeași specie cu ele: rezultă că ele le sunt asemănătoare și că sunt în stare, prin însăși natura lor, să le reprezinte, deoarece sunt de același fel; în sfârșit, rezultă că ele nu sunt în nici o privință semne arbitrare, așa cum sunt cuvintele.

La aceasta răspund: trebuie recunoscut că pătratul vizibil este mai capabil decât cercul vizibil să reprezinte pătratul tangibil, și nu pentru că îi seamănă mai bine sau, mai mult, pentru că este din aceeași specie cu el, ci pentru că pătratul vizibil conține în el mai multe părți distincte prin care indică diversele părți distincte corespunzătoare ale pătratului tangibil, în vreme ce cercul vizibil nu le conține. Pătratul tangibil are patru laturi distincte și egale, așa cum are patru unghiuri distincte și egale. Este deci necesar ca figura vizibilă, care va fi cea mai potrivită să-l indice, să conțină patru părți distincte și egale corespunzând celor patru laturi ale pătratului tangibil, precum și alte patru părți distincte și egale pentru a denota astfel cele patru unghiuri egale ale pătratului

tangibil. Și vedem într-adevăr că figurile vizibile conțin în ele părți vizibile distincte care corespund părților tangibile distincte ale figurilor pe care le semnifică sau le sugerează.

143 Dar nu va rezulta de aici că o figură vizibilă oarecare este asemănătoare figurii sale tangibile corespunzătoare, sau din aceeași specie cu ea, numai dacă arătăm în plus că nu doar numărul ci și felul părților este același în ambele figuri. Pentru a ilustra aceasta, vă atrag atenția asupra faptului că figurile vizibile reprezintă figurile tangibile aproape în același mod în care cuvintele scrise reprezintă sunetele. Însă, cuvintele nu sunt în această privință arbitrare, căci nu este fără importanță că un cuvânt scris desemnează un sunet oarecare. Dar este indispensabil ca fiecare cuvânt să conțină în el tot atâtea caractere distincte câte variații există în sunetul pe care îl desemnează. Astfel, litera simplă „a” este potrivită să indice un sunet simplu uniform, iar cuvântul *adulter* este făcut să reprezinte sunetul care îi este asociat; și cum el se compune din opt coliziuni sau modificări diferite ale aerului efectuate de organele vorbirii, fiecare dintre ele producând o diferență de sunet, se cădea ca, prin urmare, cuvântul care le reprezintă să consistă în tot atâtea caractere distincte astfel încât să indice fiecare diferență particulară sau fiecare parte a totalității sunetului. Și totuși, presupun că nimeni nu va spune că simpla literă „a” sau cuvântul *adulter* este asemănător sunetelor respective pe care ele le reprezintă, sau din aceeași specie cu ele. Este într-adevăr arbitrar că, în general, literele oricărui limbaj reprezintă sunete dar, o dată acest lucru acceptat, nu mai este arbitrar că o combinație de litere reprezintă cutare sau cutare sunet particular. Las cititorului grija de a continua acest raționament și de a-l aplica propriilor sale gânduri.

144 Trebuie să recunoaștem că nu suntem pe atât susceptibili să confundăm alte semne cu lucrurile semnificate, sau să le considerăm ca fiind din aceeași specie, pe cât suntem în a confunda ideile vizibile cu ideile tangibile. Dar un examen scurt ne va arăta cum se poate face această confuzie fără a presupune că ele sunt de aceeași natură. Aceste semne sunt constante și universale;

conexiunea lor cu ideile tangibile ne-a fost transmisă de la venirea noastră pe lume; și, de atunci, ea ni s-a înfățișat gândurilor în aproape toate momentele vieții noastre, s-a fixat în mintea noastră afectând-o în profunzime. Când remarcăm că semnele sunt variabile și că sunt instituite de om, când ne amintim că era o vreme când ele nu erau asociate în mintea noastră cu aceste lucruri pe care acum ni le sugerează cu atâta ușurință, semnificația lor fiind învățată prin progrese lente ale experienței, acestea ne împiedică să le confundăm. Dar atunci când credem că aceleași semne sugerează aceleași lucruri peste tot în lume, atunci când știm că ele nu sunt instituite de om, și atunci când nu ne putem aminti să fi învățat vreodată semnificația lor, dar credem că ele ne-ar fi sugerat, la o primă vedere, aceleași lucruri pe care ni le sugerează acum, toate acestea ne conving că ele sunt din aceeași specie cu lucrurile pe care le reprezintă în mod respectiv și că le sugerează pe acestea minții noastre în virtutea unei asemănări naturale.

Adăugați la acestea că, de fiecare dată când cuprindem cu privirea în mod delicat un obiect oarecare, dirijând în mod succesiv axa optică în fiecare din punctele sale, există anumite linii și anumite figuri descrise prin mișcarea capului sau a ochilor care, cu toate că în realitate sunt percepute prin simțire, se amestecă totuși în așa fel, pentru a spune așa, cu ideile văzului, încât nu putem decât cu greu să credem că ele nu aparțin acestui simț. De altfel, ideile văzului intră în minte mai multe deodată, într-un mod mai distinct și mai puțin amestecat decât cel obișnuit celorlalte simțuri, cu excepția pipăitului. Sunetele, de exemplu, care sunt percepute în aceeași clipă sunt capabile de a se dizolva, dacă pot spune așa, într-un singur sunet. Dar noi putem percepe în același timp o mare varietate de obiecte vizibile complet separate și distincte unele de altele. Însă întinderea tangibilă fiind formată din mai multe părți distincte care coexistă, putem reține un alt motiv care ne poate incita să ne imaginăm o asemănare sau o analogie între obiectele nemijlocite ale văzului și cele ale pipăitului. Dar, cu siguranță, nimic nu contribuie mai mult la amestecarea și confuzia lor decât

conexiunea strictă și limitată pe care o au unele cu celelalte. Nu putem deschide ochii fără ca ideile de distanță, de corpuri și de figuri tangibile să nu fie sugerate de ideile vizibile. Tranziția de la ideile vizibile la ideile tangibile este atât de rapidă și atât de bruscă încât cu greu ne putem abține a crede că ele sunt toate în aceeași măsură obiectul nemijlocit al văzului.

146 Prejudicata care se întemeiază pe aceste cazuri, oricare ar fi celelalte motive care îi pot fi atribuite, se fixează atât de repede în mintea noastră încât este imposibil să ne debarasăm complet de ea fără un efort și o muncă îndârjită din partea acesteia. Dar atunci, aversiunea pe care o avem în a respinge o opinie nu poate fi o dovadă a adevărului său pentru oricine examinează ceea ce s-a arătat deja referitor la prejudecățile pe care le întreținem cu privire la distanța, mărimea și poziția obiectelor — prejudecăți atât de familiare minților noastre, atât de consolidate și atât de înrădăcinate, încât vor lăsa cu greu locul celei mai clare demonstrații.

147 În definitiv, cred că putem în mod acceptabil trage concluzia că obiectele proprii ale văzului constituie un limbaj universal al Autorului naturii¹⁸, prin care învățăm să ne conducem acțiunile cu scopul de a dobândi acele lucruri ce sunt necesare prezervării și bunăstării corpurilor noastre, și de asemenea pentru a evita tot ceea ce poate să le dăuneze sau să le distrugă. Suntem călăuziți în toate afacerile și ocupațiile vieții grație, în principal, acestor informații pe care ni le dau. Iar modul în care ele semnifică și ne indică obiectele ce se află la distanță este același cu al limbajelor și al semnelor de fabricație umană, care nu sugerează lucrurile semnificate printr-o asemănare sau identitate de natură, ci numai printr-o conexiune obișnuită, pe care experiența ne-a predispus să o remarcăm între ele.

148 Presupuneți că un om care ar fi rămas orb pentru totdeauna îl aude pe ghidul său spunându-i că, după ce avansează cu atâția pași, va ajunge la marginea unei prăpăstii sau că va fi oprit de un zid; aceasta nu ar trebui să-i pară absolut admirabil și surprinzător? El nu poate concepe cum este cu puțință ca un muritor să facă

astfel de predicții care, pentru el, sunt la fel de ciudate și inexplicabile ca și profețiile pentru ceilalți. Chiar și cei care au șansa de a se bucura de facultatea vizuală pot (chiar dacă familiaritatea face ca ea să fie mai puțin remarcată) să găsească aici un motiv suficient de admirație. Minunata măiestrie și ingeniozitatea cu care văzul este adaptat acelor scopuri și intenții pentru care a fost în mod vădit conceput, întinderea, numărul și varietatea imense de obiecte pe care le sugerează dintr-odată, cu atâta ușurință, rapiditate și plăcere, toate acestea oferă substanță pentru o meditație lungă și agreabilă, și poate, în fapt, să ne dea prin analogie o oarecare prenoțiune vagă despre lucruri care sunt situate dincolo de ceea ce putem descoperi și înțelege în situația noastră prezentă.

Nu am intenția de a mă obosi pentru a deduce corolarele teoriei 149 pe care tocmai am stabilit-o. Dacă aceasta rezistă criticii, alții pot, atâta timp cât o vor lua în considerare așa cum trebuie, să-și folosească gândurile pentru a o dezvolta mai pe larg și a o aplica obiectelor cărora ea le poate fi utilă. Dar nu mă pot abține să nu fac câteva cercetări referitoare la obiectul geometriei, deoarece subiectul de care ne ocupăm ne conduce la aceasta în mod natural. Am arătat că nu există o astfel de idee precum cea a întinderii abstracte, și că există două feluri de întindere și de figuri sensibile care sunt complet distincte și eterogene unul față de celălalt. Astfel, e natural să căutăm care din cele două constituie obiectul geometriei.

Există unele lucruri care, la prima vedere, ne fac să credem că 150 geometria se ocupă de întinderea vizibilă. Folosirea constantă a ochilor, atât în părțile practice cât și în părțile teoretice ale acestei științe, ne determină foarte mult să gândim astfel. Unui matematician i s-ar părea, fără îndoială, ciudată încercarea noastră de a-l convinge că diagramele pe care le-a văzut pe hârtie nu sunt figuri care să facă obiectul demonstrației, sau că nici măcar nu le sunt asemănătoare. Căci opinia contrară este considerată un adevăr indubitabil nu numai de către matematicieni, ci și de cei care se consacră în mod particular studiului logicii, vreau să spun cei care

examinează natura științei, a certitudinii și a demonstrației. Ei invocă ca unul din motivele clarității și al evidenței extraordinare a geometriei faptul că, în această știință, raționamentele sunt lipsite de acele inconveniente ce însoțesc utilizarea semnelor arbitrare, deoarece ideile însele sunt copiate și expuse vederii pe hârtie. Dar, fie spus în trecere, eu las la o parte pentru a fi examinat cum poate acest lucru să fie în acord cu ceea ce ei susțin în egală măsură, și anume că ideile abstracte sunt obiectul demonstrației geometrice.

151 Pentru a ajunge la o soluție în această chestiune, nu trebuie decât să remarcăm ceea ce a fost spus în secțiunile 59, 60 și 61, unde s-a arătat că întinderile vizibile nu sunt deloc considerate în ele însele, că ele nu au nici o mărime fixă și determinată, și că, ținând cont de toate acestea, oamenii măsoară aplicând o întindere tangibilă unei întinderi tangibile. Toate acestea arată, cu evidență, că întinderea și figurile vizibile nu constituie obiectul geometriei.

152 Este deci limpede că figurile vizibile au, în geometrie, același uzaj pe care îl au cuvintele, că și unele și celelalte pot fi tot atât de bine concepute ca fiind obiectul acestei științe, căci nici unele nici celelalte nu se raportează la aceasta decât pentru că reprezintă sau sugerează minții figurile tangibile particulare cărora le sunt asociate. Există, într-adevăr, această diferență între semnificația figurilor tangibile prin figuri vizibile și aceea a ideilor prin cuvinte, aceasta din urmă fiind variabilă și incertă deoarece depinde în întregime de desemnarea arbitrară a oamenilor, în timp ce prima este fixă și în permanență aceeași, oricând și în orice loc. Un pătrat vizibil, de exemplu, sugerează minții aceeași figură tangibilă în Europa ca și în America. Astfel se face că vocea Autorului naturii¹⁹, care vorbește ochilor noștri, nu este expusă acestor contrasensuri și acestei ambiguități la care limbajele de invenție umană sunt, în mod inevitabil, supuse.

153 Cu toate că ceea ce s-a spus poate fi suficient pentru a arăta ce soluție trebuie admisă cu privire la obiectul geometriei, voi lua totuși în considerare, pentru a ilustra mai complet această chestiune, cazul unei inteligențe, sau a unui spirit fără corp, despre care

se presupune că vede absolut perfect, adică are o percepție clară a obiectelor proprii și nemijlocite ale văzului, dar căruia îi lipsește simțul tactil. Nu intenționez să cercetez dacă există sau nu o astfel de ființă în natură. Este suficient doar ca presupunerea mea să nu fie contradictorie în ea însăși. Să examinăm acum ce progrese poate face în geometrie o astfel de ființă. Această speculație ne va face să vedem mai clar dacă e posibil ca ideile văzului să constituie obiectul acestei științe.

Deci, *în primul rând*, este sigur că inteligența despre care tocmai am vorbit nu ar putea să aibă nici o idee a unui solid sau a unei cantități în trei dimensiuni, întrucât ea nu are ideea de distanță. Suntem, într-adevăr, înclinați să credem că obținem prin văz ideile de spațiu și de solid, ceea ce provine din faptul de a ne imagina că vedem, vorbind în mod strict, distanța și unele părți ale unui obiect la o distanță mai mare decât o văd alții; ceea ce am demonstrat că este rezultatul experienței pe care am dobândit-o cu privire la conexiunea anumitor idei tangibile cu cutare și cutare idei ce însoțesc vederea. Dar inteligența despre care este vorba aici e presupusă a nu avea nici o experiență a pipăitului. Ea nu ar judeca, deci, așa cum facem noi, nici nu ar avea vreo idee de distanță, de exterioritate sau de adâncime și, în consecință, nici de spațiu sau de corp, fie în mod nemijlocit, fie prin sugestie. Rezultă cu claritate că ea nu poate avea nici o noțiune de părți ale geometriei care se referă la măsurarea solidelor — și a suprafețelor lor convexe sau concave — și care iau în considerare proprietățile liniilor generate de secționarea unui solid. A concepe oricare din aceste părți este dincolo de puterea de pricepere a facultăților sale.

În plus, ea nu poate să înțeleagă modul în care geometrii 155 descriu o linie dreaptă sau un cerc, deoarece rigla și compasul, precum și utilizarea lor, sunt lucruri despre care îi este imposibil să aibă vreo noțiune. Nu îi este ușor nici să conceapă suprapunerea unui plan sau a unui unghi pe alt plan sau pe un alt unghi pentru a demonstra egalitatea lor, pentru că aceasta presupune o oarecare idee de distanță sau de spațiu exterior. Toate acestea arată cu

evidență că inteligența noastră pură nu ar putea ajunge să cunoască nici măcar primele elemente ale geometriei plane. Și poate că, printr-o cercetare riguroasă, vom afla că nu poate să aibă o idee a figurilor plane, nu mai mult decât poate să aibă o idee a solidelor, de vreme ce o idee de distanță este necesară pentru a forma ideea unui plan geometric, așa cum va apărea pentru oricine va cugeta puțin la această problemă.

156 Tot ceea ce este perceput la modul propriu prin facultatea vizuală se reduce numai la culori, la variațiile lor și la diferitele grade de umbră și lumină. Dar mutabilitatea și fugacitatea continuă ale acestor obiecte nemijlocite ale văzului le fac incapabile de a fi ordonate asemeni figurilor geometrice; și nici nu ar fi în vreun fel util ca ele să fie astfel. E-adevărat că multe dintre ele sunt percepute în mod simultan, unele în număr mai mare și altele în număr mai mic; dar a calcula mărimea lor în mod exact și a atribui proporții precise și determinate între lucruri atât de variabile și instabile, presupunând că aceasta ar fi posibil, nu ar fi decât o muncă extrem de derizorie și extrem de insignifiantă.

157 Trebuie să mărturisesc că oamenii sunt tentați să creadă că figurile plate sau plane sunt obiecte nemijlocite ale văzului, deși ei recunosc că solidele nu sunt astfel de obiecte. Iar această opinie este fondată pe ceea ce observăm în pictură, unde (se pare că) ideile imprimate imediat în minte nu sunt decât idei de planuri divers colorate care, printr-un act instantaneu al judecății, sunt transformate în solide. Dar, cu puțină atenție, vom descoperi că planurile menționate aici drept obiecte nemijlocite ale văzului nu sunt planuri vizibile ci planuri tangibile. Căci, atunci când spunem că tablourile sunt planuri, vrem să spunem prin aceasta că ele par netede și uniforme la pipăit. Dar atunci acest aspect neted și uniform sau, altfel spus, acest aspect plan al tabloului nu este perceput nemijlocit prin văz, întrucât el apare ochiului variat și multiform.

158 Din toate acestea putem conchide că planurile nu sunt mai mult obiecte nemijlocite ale văzului decât sunt solidele. Ceea ce vedem,

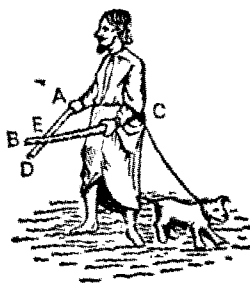
în sens strict, nu sunt solide, nici chiar planuri divers colorate, ci doar o diversitate de culori. Și unele dintre ele sugerează minții solide, altele figuri plane, exact în modul în care au fost experimentate ca fiind conectate cu unele sau cu celelalte. Astfel noi vedem planurile în același fel în care vedem solidele, căci amândouă sunt sugerate în mod egal de obiectele nemijlocite ale văzului, care sunt ele însele denumite astfel *planuri* și *solide*. Dar, cu toate că sunt numite cu aceleași nume ca și lucrurile pe care le desemnează, totuși ele sunt de o natură complet diferită, așa cum am demonstrat.

Ceea ce a fost spus este, dacă nu mă înșel, suficient pentru a 159 tranșa întrebarea pe care am propus-o spre examinare, și care se referă la capacitatea unui spirit pur, așa cum noi l-am descris, de a cunoaște geometria. Într-adevăr, nu ne este ușor să intrăm cu precizie în gândurile unei astfel de inteligențe, întrucât nu putem, fără mari eforturi, să separăm și să descâlcim cu abilitate în mintea noastră obiectele proprii ale văzului de cele ale pipăitului, care le sunt asociate. Aceasta pare, într-adevăr, în cel mai înalt grad foarte dificil de îndeplinit; ceea ce nu ne va părea ciudat dacă remarcăm cât este de greu pentru fiecare să audă pronunțate în urechile sale cuvintele limbii materne fără ca să le înțeleagă. Cu toate că el se străduiește să separe sensul de sunet, acela se va impune totuși minții sale, și va considera că este extrem de dificil, dacă nu imposibil, să se pună în locul unui străin care nu a învățat niciodată această limbă, astfel încât să nu fie afectat decât de sunetele însele, fără să perceapă semnificația care le este atașată. În prezent, presupun că este clar că nici întinderea abstractă, nici întinderea vizibilă nu constituie obiectul geometriei; și faptul că acest lucru nu a fost distins a creat probabil unele dificultăți și strădanii inutile în matematică.

APENDICE²⁰

O Scrisoare de la un scriitor anonim
adresată autorului Micului filosof

Criticile care au fost aduse eseului precedent, și cu privire la care am fost informat, mă determină să cred că nu am fost destul de clar și precis în unele locuri; iar pentru a evita pe viitor orice neînțelegere, am fost dispus să fac modificările sau adaosurile necesare la ceea ce am scris. Dar acest lucru nu a fost realizabil deoarece ediția prezentă fusese aproape gata când am primit această informație. De aceea, cred că se cuvine să iau în considerare aici obiecțiile principale care mi-au fost aduse la cunoștință.

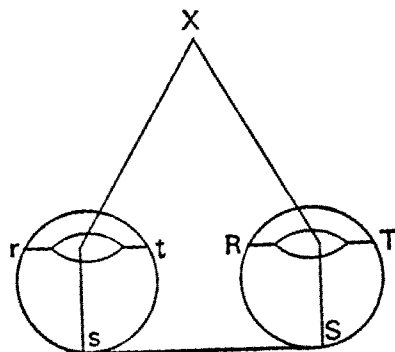
Mi se obiectează, în primul rând, că la începutul eseului mă împotrivesc fie oricărei utilizări a liniilor și a unghiurilor în optică, iar în acest caz ceea ce spun este fals, fie numai acelor autori care susțin că putem percepe prin simțuri axele optice, unghiurile etc., și atunci ceea ce spun este insignifiant deoarece este o absurditate

pe care nimeni nu a afirmat-o vreodată. La care răspund că eu nu fac decât să pledez împotriva celor care sunt de părere că percepem distanța obiectelor prin linii și unghiuri sau, cum spun ei, printr-un fel de geometrie naturală. Și pentru a arăta că nu mă lupt cu propria mea umbră, voi cita aici un pasaj din celebrul Descartes.

Distantiam praeterea discimus, per mutuam quandam conspirationem oculorum. Ut enim caecus noster duo bacilla tenens AE et CE, de quorum longitudine incertus, solumque intervallum manuum A et C, cum magnitudine angulorum ACE, et CAE exploratum habens, inde, ut ex geometria quadam omnibus innata, scire potest ubi sit punctum E. Sic quum nostri oculi RST et rst ambo, vertuntur ad X, magnitudo lineae Ss, et angulorum XSs et XsS, certos nos redunt ubi sit punctum X. Et idem opera alterutrius possumus indagare, loco illum movendo, ut si versus X illum semper dirigentes, primo sistamus in puncto S, et statim post in puncto s, hoc sufficient ut magnitudo lineae Ss, et duorum angulorum XSs et XsS nostrae imaginationi simul occurrant, et distantiam puncti X nos edoceant; idque per actionem mentis, quae licet simplex iudicium esse videatur, ratiocinationem tamen quandam involutam habet, similem illi, qua geometrae per duas stationes diversas, loca inaccessa dimetiuntur.

„Noi cunoaștem în al doilea rând distanța printr-un fel de activitate comună a ochilor. Căci, la fel ca și orbul nostru care ține în mâini două bastoane AE și CE, a căror lungime o ignoră, și cunoscând numai intervalul dintre mâinile sale A și C, precum și mărimea unghiurilor ACE și CAE, poate de aici, ca printr-o geometrie naturală²¹, să știe unde se află punctul E; astfel, când ochii noștri RST și rst se întorc către X, mărimea liniei Ss și cea a unghiurilor XSs și XsS ne permit să aflăm unde se află punctul X. Putem, de asemenea, același lucru cu ajutorul unui singur ochi, făcându-l să-și schimbe locul: ca și cum, ținându-l îndreptat înspre X îl punem mai întâi în punctul S și numai deocă după aceea în

punctul *s*, aceasta va fi suficient pentru a face ca mărimea liniei *Ss* și a celor două unghiuri *XSs* și *XsS* să fie prezente împreună în imaginația noastră și să ne facă să sesizăm distanța punctului *X*: și aceasta printr-un act al gândirii care, nefiind decât o simplă imaginație, nu ne lasă deloc să includem în el un raționament asemănător aceluia pe care îl fac topografii atunci când măsoară, cu ajutorul a două stații²² diferite, locurile inaccesibile²³.

Aș putea, în același scop, să adun citate de la mai mulți autori, dar cum obiectivul este atât de clar și provine de la un autor atât de eminent, nu l-aș deranja mai mult pe cititor. Ceea ce am spus despre acest capitol nu avea drept scop găsirea greșelilor altora, ci în primul rând pe acela de a demonstra, pentru că o consideram necesar, că nu vedem distanța în mod nemijlocit și nici nu o percepem prin intermediul a ceva (de exemplu, linii sau unghiuri) care îi este asociată în mod necesar.

În al doilea rând, mi se obiectează că explicația pe care am dat-o referitor la aparența lunii la orizont (și care poate fi aplicată de asemenea soarelui) este aceeași cu cea pe care Gassendi a dat-o deja. La aceasta răspund că este într-adevăr menționată densitatea atmosferei în ambele demonstrații, dar că, pe de altă parte, metodele care sunt aplicate pentru a explica fenomenul sunt complet diferite, cum se va constata cu evidență dacă se va compara ceea

ce am spus eu referitor la acest subiect cu cele spuse de Gassendi în citatul următor:

Hinc dici posse videtur: solem humilem oculo spectatum ideo apparere majorem, quam dum altius egreditur, quia dum vicinus est horizonti prolixa est series vaporum, atque adeo corpusculorum quae solis ratios ita retundunt, ut oculus minus conniveat, et pupilla quasi umbrefacta longe magis amplificetur, quam dum sole multum elato rari vapores intercipiuntur, solque ipse ita splendescit, ut pupilla in ipsum spectans contractissima efficiatur. Nempe ex hoc esse videtur, cur visibilis species ex sole procedens, et per pupillam amplificatam intromissa in retinam, ampliorem in illa sedem occupet, majoremque proinde creet solis apparentiam, quam dum per contractam pupillam eodem intromissa contendit (vid. Epist. I, De apparente Magnitudine solis humilis et sublimis, p. 6).

„Se pare că putem spune următoarele: atunci când soarele la orizont este vizibil ochiului, el apare mai mare decât atunci când se află într-o poziție mai ridicată deoarece, atâta timp cât este aproape de orizont, există o întindere densă de vapori, și chiar de corpusculi, care filtrează în așa fel razele soarelui încât ochiul clipește mai puțin, și pupila, ca și cum ar fi fost la umbră, se mărește mult mai mult decât atunci când soarele se află cu mult mai sus, și când vapori mai puțin denși interferează: el strălucește atunci așa de tare încât pupila se contractă enorm, contemplându-l. De unde vedem cu claritate de ce o specie vizibilă care emană de la soare, și care printr-o pupilă amplificată ajunge la retina, ocupă pe aceasta un spațiu mai mare și creează astfel o mai mare aparență a soarelui decât atunci când, parvenind pe aceeași cale, ea ajunge la retina printr-o pupilă contractată.”²⁴

Această soluție a lui Gassendi provine dintr-un principiu fals, și anume că pupila, fiind lărgită, mărește speciile sau imaginile care se zugrăvesc pe fundul ochiului.

În al treilea rând, împotriva a ceea ce a fost spus în secțiunea 80, se obiectează că același lucru, care este atât de mic încât un om abia îl poate distinge, poate să apară unei insecte mici ca un munte; de unde rezultă că minimum vizibil nu este egal pentru toate creaturile. Eu răspund că, dacă această obiecție este sondată până în adâncuri, nu se va găsi nimic mai mult decât aceasta: aceeași particulă de materie care este indicată unui om de un minimum vizibil prezintă, pentru o insectă, un număr mare de minimumuri vizibile. Dar aceasta nu demonstrează că un singur minimum vizibil al insectei nu este egal cu un singur minimum vizibil al omului. A nu distinge între obiectele mediate și obiectele nemijlocite ale văzului mi-e teamă că este cauza lipsei de înțelegere a acestei chestiuni.

Au fost făcute alte contrasensuri și cauzate alte dificultăți, dar ele se referă la aspecte cu privire la care m-am străduit să fiu atât de clar încât nu văd cum aş putea să mă exprim mai precis. Aş mai adăuga doar că, dacă cei care se mulțumesc să critice eseul meu l-ar citi în totalitate cu o oarecare atenție, ei n-ar putea decât să înțeleagă mai bine înțelesul lui și, în consecință, să judece mai bine greșelile mele.

Am aflat că, imediat după apariția primei ediții a acestui tratat, undeva aproape de Londra, un om care s-a născut orb a fost făcut să vadă și a trăit așa aproape 20 de ani. Putem presupune că o astfel de persoană este un judecător potrivit pentru a decide cât de mult cele câteva principii din eseul precedent, stabilite în mai multe locuri, sunt în conformitate cu adevărul; și dacă o persoană curioasă are ocazia de a-i pune întrebările potrivite referitoare la acest subiect, voi fi încântat să văd că ideile mele sunt fie corectate fie confirmate de experiență²⁵.

Note

¹ N.T.: Catoptrica este acea parte a opticii care studiază fenomenul de reflexie a luminii.

² N.T.: În engleză, *feet* și *inches*.

³ N.T.: În primele două ediții: „limbajul naturii“.

⁴ N.E.: Prima ediție adaugă: „Tratând despre aceasta, mi se pare că autorii de optică au procedat plecând de la principii greșite“.

⁵ De văzut ceea ce Descartes și alții au scris referitor la acest subiect.

⁶ N.T.: „*distance in object*“, scrie Berkeley. Am zice în mod normal „distanță față de obiect“ dacă obiectul ar fi unul exterior.

⁷ Partea I, prop. 31, secțiunea 9.

⁸ Molyneux, *Dioptrica*, Partea I, prop. 5.

⁹ N.T.: În engleză „*resemblances of things*“. Să amintim că, pentru Berkeley, ideile nu pot fi asemănătoare unor lucruri existând în afara minții și în raport cu care ele nu ar fi decât simple imagini sau copii.

¹⁰ N.E.: Această frază a fost adăugată în ultimele două ediții (a treia și a patra), în 1732, când *Eseul* este publicat ca anexă la primele două ediții ale lui *Alciphron*.

¹¹ N.E.: „În al treilea rând, acest ceva nu trebuie să rezide în obiectele exterioare înconjurătoare sau intermediare, ci trebuie să fie o modificare a lunii înseși, deoarece privind printr-un tub, în timp ce toate celelalte obiecte se află în afara câmpului vizual, aparența este tot atât de mare ca de obicei. Și totuși, în al patrulea rând...“ (în prima ediție, din 1709). „În al treilea rând, acest ceva nu trebuie să rezide în obiectele înconjurătoare și intermediare, ca de exemplu munții, casele, câmpurile etc., deoarece, atunci când toate aceste obiecte se află în afara câmpului vizual, aparența este tot atât de mare ca de obicei. Și totuși, în al patrulea rând...“ (în ediția a doua, din 1710). Această a treia considerație dispare în ultimele două ediții.

¹² N.E.: Prima ediție încheie astfel această secțiune: „Aceasta, dacă este considerată cum trebuie, poate probabil să împiedice unele obiecții care ar putea altfel să fie formulate împotriva a ceea ce noi am expus ca fiind adevărata explicație a aparenței lunii la orizont“.

¹³ N.E.: Ultimele trei ediții adaugă această secțiune.

¹⁴ N.E.: Pasaj adăugat în ultimele două ediții.

¹⁵ N.E.: Pasaj adăugat în ultimele două ediții.

¹⁶ *Dioptrica*, Partea a II-a, cap. 7, p. 289.

¹⁷ N.E.: În prima și a doua ediție: „Și trebuie, cu siguranță, să acordăm în acest caz mai multă încredere judecății unei astfel de persoane dispensată de prejudecăți, decât sentimentelor majorității oamenilor care, în acest domeniu, cum de altfel în aproape tot restul, se lasă călăuziți mai degrabă de obicei și de sugestiile eronate ale prejudecății decât de rațiune și de reflecția chibzuită“.

¹⁸ N.E.: În prima și a doua ediție: „limbajul universal al naturii“.

¹⁹ N.E.: În primele două ediții: „vocea naturii“.

²⁰ N.E.: Prezent numai în ediția a doua (din 1709).

²¹ N.T.: Descartes vorbește de o „geometrie naturală” în sensul de cunoaștere geometrică instinctivă. Pentru problema percepției spațiului v. și *Tratat despre om (Traité de l'homme)*, ediția F. Alquié, II, mai ales pp. 425–429.

²² N.T.: În vremea lui Descartes, cuvântul latin *statio*, *-onis* desemna, printre altele, și locul în care ne plasăm pentru a efectua observații ; acest sens se păstrează în termenul actual de stație sau centru special amenajat pentru cercetări experimentale.

²³ N.E.: Din *Dioptrica* lui Descartes, Discursul al VI-lea, 13.

²⁴ N.T.: Titlul complet al lucrării la care face referință Berkeley este: *De apparente Magnitudine solis humilis atque sublimis, Epistolae quatuor in quibus complura physica opticae Problematum proponuntur et explicantur*, Paris, 1642.

²⁵ N.T.: Berkeley se referă probabil aici la William Jones operat, la vârsta de 20 de ani, de Roger Grant (cazul este relatat în 1709). Autorul nu va mai vorbi de acest caz, referindu-se mai degrabă la celebra operație de cataractă efectuată de Cheselden (cf. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, 1728). Acest caz oferă la nivel experimental prima soluție problemei lui Molyneux (cf. lucrării ce urmează, *Teoria vederii justificată și explicată*, secțiunea 71).

TEORIA VEDERII JUSTIFICATĂ ȘI EXPLICATĂ

**sau limbajul vizual arătând prezența imediată
și providența unei divinități**

TEORIA VEDERII JUSTIFICATĂ ȘI EXPLICATĂ

ca răspuns unui scriitor anonim

O stare proastă a sănătății, care nu mi-a permis să mă consacru
decât foarte rar și în perioade scurte unui studiu oarecare, este
motivul pentru care, Domnule, nu am răspuns mai devreme la
scrisoarea dumneavoastră¹. Aceasta m-ar fi scutit pe de-a-ntregul
de a intra într-o controversă cu privire la aspectele fie personale
fie pur speculative, sau de a mă alătura declamatorilor, pe care îi
las în triumful propriilor lor pasiuni. Și, într-adevăr, unei persoane
de tipul acesta, care se contrazice pe sine și mă prezintă într-o
lumină nefavorabilă, ce i se poate opune altceva decât dorința ca
cititorii săi să nu-i considere vorbele ca fiind ale mele, ci să se
folosească de propriii lor ochi, să citească, să examineze și să
raționeze ei înșiși? Și fac apel la bunul lor simț. Unui astfel de
scriitor, un astfel de răspuns este suficient. Dar recunosc că un
argument merită să fie luat în considerare, iar atunci când el nu
convinge, merită să fie combătut cu judecată. Și, fiind convins că
Teoria vederii, anexată *Micului filosof*², oferă gânditorilor o
dovadă nouă și incontestabilă a existenței și acțiunii nemijlocite
ale lui Dumnezeu, cât și a bunăvoinței constante a providenței
sale, cred că mă privește în mod personal și cred, în același timp,
că sunt capabil să o apăr și să o explic, într-o vreme în care
ateismul a făcut progrese mai mari decât vor unii să admită sau
alții să creadă.

Acela care consideră că actualii dușmani declarați ai crești-
nismului au început atacurile lor sub pretextul specios că apără
Biserica creștină și drepturile ei, atunci când observă că aceleași

persoane pledează în favoarea religiei naturale, va fi tentat să suspecteze punctele lor de vedere și să judece sinceritatea lor, într-un caz, prin prisma a ceea ce au arătat într-un alt caz. Noțiunea unui Spirit vigilant, activ, inteligent și liber cu care avem de-a face, în care noi trăim, ne mișcăm și ne avem ființa, nu este bineînțeles cea care prevalează mai mult în cărți și în conversații, nici chiar în ale acelor pe care îi numim dești. De altfel, în timp ce planurile lor se realizează, noi putem în mod manifest să ne dăm seama că virtutea morală și religia naturală se deteriorează, și să vedem, în același timp prin rațiune și prin experiență, că distrugerea religiei revelate trebuie să sfârșească în ateism sau în idolatrie. Trebuie să recunoaștem că multora dintre micii filosofi nu le-ar plăcea să fie considerați, în zilele noastre, ate. Dar câți dintre ei oare, acum 20 de ani, s-ar fi simțit ofenșați să fie numiți infideți, și care, acum, ar fi cu mult mai ofenșați să fie considerați creștini! Așa cum ar fi nedrept să acuzăm de ateism pe cei care nu sunt cu adevărat atinși de acesta, tot așa, vom recunoaște că este extrem de neomenos și imprudent a-l trece cu vederea la cei ce sunt cu adevărat ate și să permitem ca astfel de persoane să răspândească principiile lor sub pretexte specioase, și că, în acest caz, ele joacă același joc cu religia naturală pe care l-au jucat cu religia revelată.

3 Trebuie, fără îndoială, să-i șocheze pe unii dintre admiratorii inocenți ai unei anumite persoane care aspiră, în mod plauzibil, la deism și la religia naturală, dacă cineva ar spune că există indicii marcante de ateism și de ireligiozitate — în toate sensurile de religie, atât naturală cât și revelată — care se pot găsi chiar la acest autor admirat³; și totuși a introduce bunul plac în locul datoriei, a face din om un agent necesar, a ridiculiza ideea unei Judecăți de apoi par a fi, în realitate, intenții și scopuri atee sau subversive tuturor religiilor, oricare ar fi acestea. Și orice cititor atent poate să descopere, în mod vădit, că acestea sunt principiile lui, cu toate că nu este întotdeauna ușor să determinăm un sens precis la un scriitor atât de vag și incoerent. Se pare că există un anumit mod de a scrie, fie el bun sau rău, amăgitor sau veritabil, cu sens sau

fără sens, care, pentru că el convine mărimii intelectului ce atribuie proprietarului său calitatea de mică filosofie, le afectează și le orbește în mod uluitor pe aceste persoane ingenioase care sunt astfel conduse nu se știe cum și nu se știe unde. Ateul care înfrumusețează și insinuează și care, chiar atunci când insinuează, își reneagă principiile este, fără îndoială, cel care are cele mai multe șanse de a le răspândi. În ce fel servește cauzei virtuții și a religiei naturale faptul de a recunoaște cele mai solide indicii de înțelepciune și de putere în întreaga structură a universului, dacă această înțelepciune nu este folosită pentru a observa lucrurile, iar această putere, pentru a recompensa acțiunile noastre, dacă noi nu credem nici că suntem responsabili nici că Dumnezeu este judecătorul nostru?

Tot ceea ce se spune despre un principiu vital de ordine, armonie și proporție, tot ceea ce se spune despre o bună-cuviință (*decorum*) naturală și despre o justete a lucrurilor, tot ceea ce se spune despre gust și entuziasm poate foarte bine să existe și să fie presupus fără nici măcar un grăunte de religie naturală, fără nici o noțiune de lege sau datorie, fără nici o credință în vreun stăpân sau judecător și fără vreun sens religios al unui Dumnezeu, contemplarea de către minte a ideilor de frumusețe, virtute, ordine și justete fiind un lucru, iar sensul religiei un altul. Atâta timp cât nu admitem ca principiu al bunelor acțiuni decât pe acela al unei afecțiuni naturale, iar drept recompensă doar pe aceea a consecințelor naturale, atât timp cât nu ne temem de nici o judecată, nu simțim nici o frică și nu întreținem nici o speranță într-o existență viitoare, ci râdem de toate aceste lucruri, împreună cu autorul lucrării *Characteristics* și cu aceia pe care el îi estimează a fi partea cea mai liberală și mai civilizată a omenirii⁴, cum putem spune că suntem, în vreun sens, religioși? Sau cum putem spune că nu există aici ceva din care un ateu să poată trage profit, cum tot atât de bine o poate face un teist? Cărui scop moral destinul sau natura nu ar putea, într-un astfel de sistem, să servească la fel

de bine ca și o divinitate? Și nu este aceasta, în fond, conținutul tuturor acestor vorbe frumoase?

5 Faptul că numărul ateilor, care nu susțin nici un principiu al nici unei religii, fie ea naturală sau revelată, este în creștere, și printre care se află și cei al căror rang nu e de disprețuit, a fost, cu siguranță, de multă vreme și în mod expres recunoscut⁵ de către acela pe care îl considerăm un judecător potrivit, acela care aspiră el însuși în mod plauzibil la deism și la entuziasm. Dar dacă persoane bine intenționate, induse în eroare de scriitori pricepuți în mica filosofie, sau care caută oportunitatea unei conversații sincere cu câteva persoane ingenioase ale acestei secte, cred că *Lysicles*⁶ a mers prea departe, denaturându-le principiile, ele nu au nevoie de altceva, pentru a se convinge de contrariu, decât să arunce un ochi peste *Dizertația filosofică asupra morții*⁷, publicată recent de către un mic filosof. Probabil că un om ce dispune de timp liber va putea să creadă că merită să traseze progresele și dezvoltarea principiilor acestora, începând cu scriitorul care apără *Drepturile Bisericii creștine*⁸ și până la acest reprezentant al simplității, admirabilul autor al *Morții*. Cred că putem observa, în acest interval de timp scurs, o intenție ce s-a constituit treptat cu scopul de a submina credința în atributele divine și în religia naturală; acest plan funcționează în paralel cu uneltirile lor progresive, ascunse și ipocrite, în privința Evangheliei.

6 Că principiile atee au prins rădăcini adânci și că ele sunt răspândite mult mai departe decât majoritatea oamenilor ar fi predispuși să-și imagineze va fi evident pentru oricine consideră că panteismul, materialismul și fatalismul nu sunt decât un ateism ușor deghizat; că noțiunile lui Hobbes, Spinoza, Leibniz și Bayle sunt savurate și aplaudate; că, așa cum cei care neagă libertatea și nemurirea sufletului neagă în realitate existența acestuia, în același fel, și în ceea ce privește toate efectele morale și religia naturală, neagă ființa lui Dumnezeu aceia care refuză să vadă în el un observator și un judecător al acțiunilor umane, și care le recompensează

pe acestea; că desfășurarea argumentării lor duce atât la ateism cât și la infidelitate.

[Putem vedea un exemplu al acestui fapt în felul în care procedează autorul unei cărți intitulată *Un discurs al liberei cugetări ocazionate de apariția și dezvoltarea unei secte numite Liberi-cugetători*⁹, autor care, insinuând infidelitatea sa plecând de la diversele păreri și opinii ale oamenilor cu privire la religia revelată, pare să insinueze în același fel și ateismul său, plecând de la faptul că noțiunile oamenilor referitoare la natură și la atributele divine diferă, și în mod particular de la această opinie potrivit căreia îl cunoaștem pe Dumnezeu prin analogie¹⁰, opinie pe care, în ultimii ani, unii au înțeles-o și au interpretat-o greșit. Acesta este efectul nefast al pledoariilor și explicațiilor inoportune ale credinței noastre; și acesta este avantajul pe care prietenii imprudenți îl dau dușmanilor lor. Dacă există vreun scriitor modern bine intenționat, care (probabil pentru că nu a luat în considerare Cartea a V-a a lui Euclid) scrie mult despre analogie fără să o înțeleagă, și care a căzut astfel în cursă, îi doresc să se elibereze și, în loc să provoace un scandal printre oamenii de bine și un succes printre ateii, să justifice cu discreție intenția sa primă; și să înceapă din nou să vorbească despre Dumnezeu și atributele lui în stilul celorlalți creștini, admitând că știința și înțelepciunea, în sensul propriu al termenilor, aparțin lui Dumnezeu, și că noi avem o noțiune, chiar dacă extrem de inadecvată, despre aceste atribute divine, totuși o noțiune mai potrivită decât cea pe care o poate avea un orb din naștere, cu privire la lumină și culori.]

Dar să revenim: dacă eu văd ateismul în scrierile lor, dacă ei îl mărturisesc în conversațiile lor, dacă ideile lor îl implică, dacă scopurile lor nu sunt realizate decât presupunându-l, dacă autorul lor principal a pretins să-l demonstreze, dar acesta a găsit potrivit să ascundă publicului demonstrația sa; dacă acest lucru era cunoscut în saloanele lor, și cu toate acestea autorul respectiv a avut adepți și a fost prezentat lumii ca un partizan al religiei naturale, dacă lucrurile stau așa (și știu că ele stau așa), atunci ceea ce

adeptii acestor sisteme caută cu siguranță să eclipseze este de datorita celorlalți să expună și să respingă.

9 Și cu toate că trăsăturile divinității sunt importante și lizibile în întreaga creație pentru oamenii de bun simț și cu o inteligență ordinară, trebuie totuși ținut cont de faptul că avem alți adversari de combătut, alți prozeliti de câștigat, persoane avertizate cu privire la sistemele și dovezile false împotriva argumentelor comune, care trebuie abordate de pe o altă poziție. Pretențioșii, metafizicienii, oamenii controverselor trebuie plătiți cu o altă monedă; trebuie să arătăm că adevărul și rațiunea, sub toate formele lor, sunt deopotrivă împotriva lor, numai dacă nu ne decidem a le ceda ceea ce lor le place să se creadă că le aparține: orice pretenție la filosofie, știință și speculație.

10 Între timp, este cel puțin evident că acești oameni buni, care nu se vor strădui să-și consacre gândurile la această *Teorie a vederii*, nu au nici un motiv să găsească în ea vreo greșală. Ei se află exact acolo unde erau, lăsați în posesia deplină a tuturor celorlalte argumente în favoarea lui Dumnezeu, nici unul dintre acestea nefiind slăbit de teorie. Cât despre cei care își vor da osteneala să examineze și să ia în considerare acest subiect, sperăm că vor putea avea plăcerea să descopere, într-o vreme în care atâtea proiecte de ateism sunt restaurate sau inventate, un argument nou de o natură aparte pentru a demonstra grija și providența imediate ale unui Dumnezeu prezent minților noastre și dirijându-ne acțiunile. Deoarece aceste considerații mă conving că nu mă pot angaja într-un mod mai util decât contribuind la a-i trezi pe oameni și a le da un sens profund al unei Divinități care examinează acțiunile și problemele omenești, care contribuie la ele și se interesează el însuși de ele, sper că nu va fi pentru voi dezagreabil dacă, în acest scop, și după remarcile voastre referitoare la ceea ce am scris despre vedere, fac apel la rațiune; pentru că oamenii care se diferențiază în ceea ce privește mijloacele pot totuși să fie de acord cu privire la scopuri, animați de aceeași sinceritate și de aceeași dragoste pentru adevăr.

Prin obiect sensibil înțeleg ceea ce este în mod propriu perceput prin simțuri. Lucrurile percepute în mod propriu prin simțuri sunt percepute în mod nemijlocit. În afară de lucrurile percepute în mod propriu și nemijlocit printr-un simț oarecare, pot exista de asemenea alte lucruri sugerate minții prin mijlocirea acestor obiecte proprii și nemijlocite. Aceste lucruri astfel sugerate nu sunt obiecte ale acestui simț, căci ele sunt într-adevăr numai obiecte ale imaginației și aparțin în mod original unui alt simț sau unei alte facultăți. Astfel, sunetele sunt obiectul propriu al auzului pentru că sunt percepute în mod propriu și nemijlocit prin acest simț și nu prin altul. Dar prin medierea sunetelor sau a cuvintelor toate celelalte lucruri pot fi sugerate minții și, totuși, nu credem că lucrurile astfel sugerate constituie obiectul auzului.

Cu toate că obiectele caracteristice fiecărui simț sunt cu adevărat și în mod strict percepute doar de acel simț, ele pot totuși să fie sugerate imaginației printr-un alt simț. Obiectele tuturor simțurilor pot deci să devină obiecte ale imaginației, care facultate reprezintă toate lucrurile sensibile. Prin urmare, o culoare care este percepută cu adevărat numai prin văz poate totuși, la auzul cuvintelor „albastru“ sau „roșu“, să fie sesizată de imaginație. Ea este în mod original și particular obiectul văzului; în mod secundar, ea este obiectul imaginației, însă nu poate fi presupusă la modul propriu ca obiect al auzului.

Pentru că obiectele simțurilor sunt lucruri percepute în mod nemijlocit, ele sunt de asemenea numite idei. Cauza acestor idei, sau puterea care le produce, nu este obiectul simțurilor, deoarece nu este ea însăși percepută, ci numai inferată de către rațiune din efectele sale, cu alte cuvinte, aceste obiecte sau idei care sunt percepute prin simțuri. Plecând de la ideile noastre despre simțuri, rațiunea este capabilă de a infera o Putere, o Cauză, un Agent. Dar noi nu putem infera că ideile noastre sunt asemenea acestei Puteri, acestei Cauze sau acestei Ființe active. Dimpotrivă, pare evident că o idee poate să fie numai asemenea unei alte idei și că nu există

nimic de genul puterii, al cauzalității sau al acțiunii care să fie inclus în ideile noastre sau în obiectele nemijlocite ale simțurilor.

14 De unde rezultă că Puterea sau Cauza ideilor nu este un obiect al simțurilor, ci al rațiunii. Cunoașterea de către noi a cauzei este măsurată prin efect, iar aceea a puterii prin ideea noastră. Prin urmare, referitor la natura absolută a cauzelor exterioare sau a puterilor nu avem nimic de spus: ele nu sunt obiecte ale simțurilor sau ale percepției noastre. Ori de câte ori denumirea de *obiect sensibil* este folosită într-un sens inteligibil determinat, ea nu este deci aplicată pentru a semnifica o cauză sau o putere exterioară existând în mod absolut, ci ideile însele produse de această cauză.

15 Ideile despre care am observat că sunt conectate între ele sunt considerate, în mod curent, după relația de la cauză la efect, în timp ce, din punctul de vedere al adevărului strict filosofic, ele sunt legate între ele așa cum este semnul cu lucrul semnificat. Căci noi cunoaștem ideile pe care le avem și știm deci că o idee nu poate fi cauza unei alte idei. Știm că ideile simțurilor nu sunt cauză pentru ele însele. Știm, de asemenea, că nu noi le cauzăm. Știm astfel că ele trebuie să aibă o altă cauză eficientă, distinctă de ele și de noi.

16 Tratănd despre vedere, scopul meu a fost acela de a lua în considerare efectele și aparențele, obiectele percepute prin simțurile mele, ideile văzului asociate cu cele ale pipăitului, să cercetez cum anume o idee ajunge să sugereze o alta care aparține unui simț diferit, cum lucrurile vizibile sugerează lucrurile tangibile, cum lucruri prezente sugerează lucruri îndepărtate și viitoare prin asemănare, prin conexiune necesară, prin inferență geometrică sau prin instituire arbitrară.

17 Într-adevăr, o opinie răspândită printre matematicieni și filosofi și un principiu indubitabil al lor susțineau că există anumite idei comune ambelor simțuri; și de aici provine distincția dintre calitățile primare și calitățile secundare. Dar cred că a fost demonstrat că nu există un astfel de lucru de tipul unui obiect comun, precum o idee sau un gen de idee percepută atât de văz cât și de pipăit.

18 Pentru a trata natura vederii cu exactitatea care se cuvine, este necesar, în primul rând, să considerăm cu precizie propriile noastre idei, să remarcăm acolo unde există o diferență, să numim lucrurile pe numele lor adevărat, să definim termenii și să nu ne derutăm pe noi și pe alții prin utilizarea lor ambiguă — căci uitarea sau neglijarea acestui fapt a produs foarte des erori. Așa se face că oamenii vorbesc ca și cum o idee ar fi cauza eficientă a unei alte idei; astfel, ei consideră în mod greșit inferențele rațiunii drept percepții ale simțurilor; astfel, ei confundă puterea care rezidă în ceva exterior cu obiectul propriu al simțurilor, care nu este, de fapt, nimic mai mult decât propria noastră idee.

19 După ce am înțeles și am luat în considerare cum trebuie natura vederii, dacă raționăm plecând de la aceasta, putem fi capabili să ajungem la o oarecare știință cu privire la cauza externă și invizibilă a ideilor noastre, să știm dacă ea este una sau multiplă, inteligentă sau neinteligentă, activă sau inertă, corp sau spirit. Dar pentru a înțelege și cuprinde această teorie și pentru a descoperi adevăratele sale principii, trebuie să luăm în considerare faptul că cea mai potrivită cale este să nu ne ocupăm de substanțe, cauze externe, agenți sau puteri necunoscute, nici să nu raționăm sau să inferăm ceva cu privire la lucruri obscure (sau plecând de la ele), lucruri nepercepute și complet necunoscute.

20 Deoarece în această investigație suntem interesați de obiectele pe care le percepem, sau de propriile noastre idei, trebuie deci ca raționamentele noastre să fie îndreptate asupra lor. A trata despre lucruri complet necunoscute ca și cum le-am cunoaște și a lăsa astfel premisele noastre pradă obscurității nu ar părea cu siguranță a fi mijlocul cel mai adecvat pentru a descoperi adevărul. De unde rezultă că ar fi incorect dacă cineva care este pe punctul de a trata despre natura vederii ar defini obiectul văzului ca fiind această cauză obscură, această putere sau acest agent invizibil care produce idei vizibile în mințile noastre, în loc să se intereseze de ideile vizibile. Desigur, o astfel de cauză sau putere nu pare să fie obiectul nici al simțurilor, nici al științei vederii, având în vedere

că ceea ce cunoaștem în acest fel îl cunoaștem numai prin efecte. Punând aceasta drept premisă, voi continua acum prin a lua în considerare principiile expuse în scrisoarea dumneavoastră, principii pe care le voi lua în ordinea în care sunt prezentate.

- 21 În primul vostru paragraf, sau în prima secțiune, spuneți că „tot ceea ce este în afară și care este cauza unei idei înăuntru îl numiți obiectul simțurilor”. Și ne spuneți ceva mai departe¹¹ „că ne este imposibil să avem o idee a vreunui obiect din afară”. De unde rezultă că prin obiect al simțurilor înțelegeți ceva despre care noi nu putem avea în nici un fel o idee. A face, astfel, din obiectele simțurilor lucruri absolut insensibile sau imperceptibile îmi pare contrar simțului comun și uzajului limbii. Că nu există nimic în rațiunea lucrurilor care să justifice o astfel de definiție cred că este limpede din ceea ce a fost pus drept premisă¹²: și pentru a arăta că este contrar obiceiului și opiniei admise, fac apel la experiența primului venit, care presupun că vă va spune că printr-un obiect al simțurilor el înțelege ceea ce este perceput prin simțuri, iar nu un lucru absolut imperceptibil și necunoscut. Ființele, substanțele și puterile care există în afară pot într-adevăr să se raporteze la un tratat referitor la o altă știință și să devină un subiect propriu de cercetare. Dar nu înțeleg de ce ar trebui ca ele să fie considerate obiecte ale facultății vizuale într-un tratat de optică.

- 22 Vedem obiectele reale ale văzului, iar ceea ce vedem cunoaștem. Și aceste obiecte adevărate ale simțurilor și ale cunoașterii, mai precis propriile noastre idei, trebuie luate în considerare, comparate, distinse, pentru a înțelege adevărata teorie a vederii. În ceea ce privește cauza exterioară a acestor idei, că este una și aceeași, sau diversă și variată, gânditoare sau negânditoare, spirit sau corp, sau orice altceva pe care noi îl concepem sau determinăm cu privire la ea, aparențele vizibile nu alterează natura lor, ideile noastre rămânând aceleași. Cu toate că pot avea o noțiune greșită despre cauză, sau pot fi absolut ignorant cu privire la natura sa, aceasta nu mă împiedică totuși să formulez judecăți adevărate și certe despre ideile mele, adică știu care sunt aceleași și care sunt

diferite, în ce anume ele se acordă și unde sunt în dezacord, care dintre ele sunt conectate împreună și în ce constă această conexiune, dacă ea este de găsit într-o asemănare de natură, într-o necesitate geometrică sau pur și simplu în experiență și în obicei.

În cea de-a doua secțiune spuneți că „dacă nu am avea decât un singur simț, am putea fi în stare să conchidem că nu există absolut nici un obiect în afara noastră, dar pentru că același obiect este cauza ideilor diferitelor simțuri, noi inferăm de aici existența lui”. Însă, în primul rând, remarc că sunt pus în încurcătură cu privire la chestiunea care este presupusă aici și mi-ar plăcea să știu cum ajungem să cunoaștem că același obiect cauzează idei prin simțuri diferite. Mai apoi trebuie să observ că, dacă aș avea un singur simț, voi infera și voi conchide totuși că există o cauză oarecare în afara mea (pe care se pare că o definiți ca fiind un obiect) care produce senzațiile sau ideile percepute de acest simț. Căci, dacă sunt conștient că eu nu le produc și știu că ele nu sunt cauze pentru ele însele — aceste două puncte fiind foarte clare —, rezultă cu claritate că trebuie să existe o a treia cauză, distinctă de mine și de ele.

În cea de-a treia secțiune recunoașteți ca și mine că „legătura dintre ideile diferitelor simțuri nu provine decât din experiență”. Cu aceasta suntem de acord. În secțiunea a patra spuneți că „un cuvânt care denotă un obiect extern nu este în nici un fel reprezentantul vreunei idei, și că ne este imposibil să avem o idee cu privire la ceea ce se află exclusiv în afara noastră”. Ceea ce se spune aici despre un obiect extern și necunoscut a fost luat deja în considerare¹³.

În secțiunea următoare a scrisorii voastre declarați că „ideile noastre au numai o conexiune arbitrară cu obiectele exterioare; că ele nu sunt defel precum obiectele exterioare și că o variație în ideile noastre nu implică și nici nu duce la o schimbare în obiecte, care pot rămâne în continuare aceleași”. Însă, pentru a nu spune nimic despre folosirea confuză a cuvântului obiect, care a fost deja mai mult decât o singură dată observată, voi remarca

numai că punctele susținute în această secțiune nu par să fie în acord cu altele care urmează.

26 Căci, în secțiunea a șasea spuneți că „în starea actuală a lucrurilor există o conexiune certă și infailibilă între idee și obiect“. Dar cum putem percepe această conexiune de vreme ce, după dumneavoastră¹⁴, noi nu percepem niciodată un astfel de obiect, nici nu putem avea o idee oarecare despre el? Sau, nepercepându-l, cum putem ști că această conexiune este în mod infailibil certă?

27 În secțiunea a șaptea se spune că „noi putem, din experiența noastră infailibilă, să argumentăm trecând de la ideea unui simț la aceea a unui alt simț“. Dar cred că este clar faptul că experiența noastră cu privire la conexiunea dintre ideile văzului și cele ale pipăitului nu este infailibilă deoarece, dacă ar fi fost așa, nu ar putea să existe iluzii optice (*deceptio visus*) nici în pictură, nici în perspectivă, nici în dioptrică, nici în vreo altă privință.

28 În ultima secțiune afirmați că „experiența ne învață în mod limpede că o proporție justă este observată în modificarea ideilor fiecărui simț, provenind din modificarea obiectului“. Însă îmi este absolut imposibil să reconcilies această secțiune cu a cincea, sau să înțeleg cum anume experiența ne-ar arăta că modificarea obiectului produce o modificare proporțională în ideile diferitelor simțuri; sau cum, într-adevăr, ne-ar arăta ceva fie din modificarea unui obiect absolut necunoscut, fie cu privire la acest obiect despre care nu avem și nici nu putem avea în vreun fel o idee. Cum pot percepe sau ști că ceea ce nu percep sau nu cunosc este modificat? Și, necunoscând nimic din aceste modificări, cum pot să calculez ceva în funcție de ele, să deduc ceva din ele, sau să se presupună că am o experiență oarecare cu privire la ele?

29 Din observațiile pe care le-ați pus drept premise, după ce au fost înțelese și apreciate în mod corect, spuneți că rezultă că „*Noua mea teorie despre vedere* trebuie într-o mare măsură să se prăbușească și că legile opticii vor fi întemeiate pe vechea lor bază solidă“. Dar, cu toate că am luat în considerare observațiile voastre și m-am străduit să le înțeleg, totuși nu înțeleg câtuși de puțin cum

această concluzie poate decurge din ele. Motivul pe care îl invocați pentru o astfel de inferență este următorul: „căci, deși ideile noastre provenind de la un simț sunt complet diferite de ideile noastre provenind de la un alt simț, noi putem trece totuși de la unele la celelalte deoarece ele au o cauză comună în afară, despre care spuneți că ne este imposibil să avem și cea mai mică idee“. Însă, teoria mea nu presupune niciunde că noi nu putem trece în mod corect, prin analogie și experiență, de la ideile unui simț la ideile altui simț; dimpotrivă, acest aspect însuși este susținut, demonstrat sau presupus peste tot¹⁵.

Într-adevăr, nu văd cum inferențele pe care le facem plecând de la ideile vizibile pentru ideile tangibile includ vreo considerație despre o cauză comună, necunoscută, exterioară, sau că ele depind de ea, de vreme ce ele nu depind decât de simplul obicei sau de obișnuință. Experiența pe care am avut-o, și anume că anumite idei ale unui simț sunt însoțite de anumite idei ale unui simț diferit, sau sunt conectate cu acestea, este, cred, un motiv suficient pentru ca una să o poată sugera pe cealaltă.

31 Mai departe, afirmați că „acest ceva în afară, care este cauza întregii varietăți de idei de dinăuntru, într-un simț, este de asemenea cauza varietății ideilor într-un alt simț; și cum ele au o conexiune necesară cu el, demonstrăm în mod foarte exact din ideile noastre ale simțirii, pentru un același obiect, care vor fi ideile noastre ale văzului“. În privința acestui aspect, permiteți-mi să remarc faptul că a cerceta dacă acel ceva necunoscut este același în ambele cazuri, sau diferit, este o chestiune străină opticii, având în vedere că percepțiile noastre, pe care le avem prin facultatea vizuală, vor fi exact aceleași, oricare ar fi modul în care rezolvăm această problemă. Cred că probabil aceeași Ființă care este cauza ideilor noastre ale văzului cauzează în același fel nu numai ideile noastre ale pipăitului, ci, de asemenea, toate ideile noastre ale tuturor celorlalte simțuri, cu toate varietățile lor. Dar aceasta, spun eu, nu are nici o legătură cu subiectul nostru.

32 Cât despre ceea ce prezentați, și anume că ideile noastre au o conexiune *necesară* cu o astfel de cauză, îmi pare o propunere gratuită (*gratis dictum*): nici un argument nu este adus în favoarea acestei afirmații, și nu pot să-i subscriu fără un motiv. Ideile sau efectele pe care le admit sunt percepute în mod evident, dar cauza, spuneți dumneavoastră, este complet necunoscută¹⁶. Cum puteți spune atunci dacă o astfel de cauză necunoscută acționează în mod arbitrar sau necesar? Eu văd efectele sau aparențele și știu că efectele trebuie să aibă o cauză; dar nici nu văd, nici nu știu dacă este necesară conexiunea lor cu această cauză. Orice ar putea să fie, sunt sigur că nu văd nici o conexiune necesară și, în consecință, nu pot să trec datorită ei de la ideile unui simț la ideile unui alt simț.

33 Adăugați că, deși a vorbi despre vedere prin unghiuri și linii tangibile este un adevărat nonsens, a trece de la unghiuri și linii percepute prin pipăit la ideile văzului care provin de la același obiect comun este totuși de bun-simț. Dacă prin aceasta nu se înțelege mai mult decât aceea că oamenii ar putea argumenta și calcula în mod geometric prin linii și unghiuri în optică, acest lucru este departe de a fi în opoziție cu teoria mea, întrucât am declarat în mod precis același lucru¹⁷. Această doctrină, așa cum am admis-o eu, este într-adevăr susceptibilă de a avea anumite limite, căci există diverse cazuri în care autorii scrierilor de optică credeau că noi judecăm prin linii și unghiuri sau printr-un fel de geometrie naturală, cazuri în care eu cred că s-au înșelat; și am spus care sunt argumentele mele în această privință. Iar aceste argumente, deoarece nu au fost puse în discuție în scrisoarea voastră, își mențin pentru mine toată forța.

34 Am examinat acum temeinic reflecțiile voastre, a căror concluzie lasă să se înțeleagă că au fost scrise în grabă, și, pentru că le-am luat în considerare cu toată atenția de care sunt capabil, trebuie să las acum cititorul chibzuit să judece el dacă acestea conțin ceva care să mă oblighe să mă dezic de la ceea ce am susținut în *Teoria vederii*. În ceea ce mă privește, oricât de mult aș vrea, nu îmi stă în putere să mă las pradă, cu această ocazie, unei

satisfacții oneste care ar însemna, sincer vorbind, abandonul unei erori cunoscute, lucru la care este atât de drept și de onorabil să renunț mai degrabă decât să-l apăr. Dimpotrivă, s-ar părea că teoria va rezista, dacă sunteți de acord cu mine că oamenii nu văd cu ajutorul liniilor și al unghiurilor; dacă eu, pe de altă parte, sunt de acord cu dumneavoastră că putem totuși să calculăm în optică prin linii și unghiuri, așa cum am arătat-o în mod limpede; dacă tot ceea ce se spune în scrisoarea voastră despre obiect, despre același obiect, despre modificarea obiectului, este complet străin teoriei care consideră ideile noastre ca fiind obiectele simțurilor și care nu are nimic a face cu acel lucru necunoscut, imperceptibil, neinteligibil pe care îl semnificați prin cuvântul obiect¹⁸. Legile opticii nu se vor sprijini, cu siguranță, pe vechea lor bază solidă, dacă se admite că noi nu vedem prin geometrie¹⁹; dacă este evident că explicațiile fenomenelor date de teoriile recunoscute în optică sunt insuficiente și eronate; dacă descoperim că alte principii sunt necesare pentru a explica natura vederii; dacă nu există nici o idee sau nici un gen de idee, comună ambelor simțuri²⁰, contrar vechii supoziții recunoscute în mod universal de către cei ce scriu despre optică.

Abuzăm nu numai de ceilalți, dar adesea și de noi înșine, prin folosirea nesigură și ambiguă a termenilor. Ne imaginăm că un obiect ar trebui să fie perceput. Trebuie să mărturisesc că, atunci când acest cuvânt este folosit într-un sens diferit, sunt dezorientat cu privire la înțelesul lui și, în consecință, nu pot să înțeleg argumentele sau concluziile cu privire la el. Și nu sunt sigur că, în ceea ce mă privește, o oarecare inexactitate a expresiei, cât și natura particulară a subiectului care nu este întotdeauna ușor de explicat sau de conceput nu au făcut ca tratatul meu cu privire la vedere să devină dificil pentru un cititor superficial. Dar pentru un cititor cu o atenție precisă și care folosește cuvintele mele drept pretext pentru propria sa reflecție, cred că totul este foarte inteligibil. Și dacă este corect înțeles, nu m-aș putea îndoi că este acceptat. Pot cel puțin să afirm că, dacă greșesc, nu pot vorbi nici de grabă, nici

de neatenție, deoarece m-am străduit cu adevărat și am cugetat mult la această chestiune.

36 Și să fi găsit, Domnule, demn de interes să vă opriți în mod special asupra subiectului, să fi indicat pasaje precise din tratatul meu, să fi răspuns la vreuna din obiecțiile mele cu privire la noțiunile admise, să fi respins vreunul din argumentele mele în numele meu sau să fi făcut dumneavoastră înșivă o aplicație particulară a propriilor voastre argumente — aș fi putut, fără îndoială, să profit de pe urma reflecțiilor voastre. Dar mi se pare că am luat în considerare fie lucruri diferite, fie aceleași lucruri în moduri de a vedea atât de diverse încât unul nu poate arunca o lumină asupra celuilalt. Mă voi folosi totuși de această oportunitate pentru a-mi reexamina teoria, pentru a o face mai accesibilă și mai clară, și cu atât mai mult cu cât, dându-mi osteneala devreme cu privire la acest subiect, el mi-a devenit familiar; și, tratând despre lucruri care ne sunt familiare, suntem mai predispuși să credem că ele sunt astfel și pentru ceilalți.

37 Pare potrivit, dacă nu inevitabil, să începem în stilul obișnuit al celor care scriu despre optică, admitând drept adevărate diverse lucruri care, într-un sens riguros, nu sunt astfel, ci sunt doar recunoscute de majoritatea oamenilor și admise așa cum sunt. A existat o strânsă și lungă conexiune în mințile noastre între ideile văzului și cele ale pipăitului. Ele sunt astfel considerate ca un lucru: această prejudecată convine destul de bine scopurilor vieții, iar limbajul este adaptat acestei prejudecăți. Sarcina științei și a speculației este de a clarifica prejudecățile și greșelile noastre, descurcând conexiunile cele mai strânse, distingând lucrurile care sunt diferite, mai degrabă decât confuze și încurcate, dându-ne puncte de vedere precise, corectându-ne progresiv judecata și reducând-o la o exactitate filosofică. Și, cum acest travaliu este munca timpului, și cum el se realizează în etape, este extrem de dificil, în măsura în care este posibil, să scăpăm de capcanele limbajului popular și să fim astfel determinați să spunem lucruri care nu sunt, vorbind în mod strict, nici adevărate nici coerente.

Aceasta face ca gândirea și sinceritatea să fie mai cu precădere necesare cititorului. Căci, limbajul fiind adaptat prenoțiunilor²¹ oamenilor și uzajului vieții, este dificil să exprimăm prin el adevărul precis al lucrurilor, care este atât de îndepărtat de utilizările lor și atât de contrar prenoțiunilor noastre.

În mecanismul vederii, ca și în acela al altor lucruri, înțelepciunea Providenței pare să fi luat în considerare funcționarea mai degrabă decât teoria omului; lucrurile sunt adaptate în mod admirabil celei dintâi, dar, chiar pentru acest motiv, cea din urmă este adesea confuză. Căci, pe cât sunt de folositoare aceste sugestii imediate și aceste conexiuni constante pentru a dirija acțiunile noastre, pe atât faptul că distingem între lucruri confundate și faptul că separăm lucrurile conectate, ca și cum ar fi fost amestecate unele cu altele, nu sunt mai puțin necesare speculației și cunoașterii adevărului.

Cunoașterea acestor conexiuni, relații și diferențe dintre lucrurile vizibile și tangibile, natura, forța și semnificația lor nu au fost luate în considerare așa cum trebuie de către vechii autori de scrieri de optică, și pare să fi fost marele *desideratum* al acestei științe care, din cauza acestei lipse, a fost confuză și imperfectă. De aceea, un tratat de un gen filosofic precum acesta este cel puțin tot atât de necesar pentru înțelegerea naturii vederii ca și considerarea fizică a ochiului, a nervilor, a membranelor, a umorilor, a refracțiilor, a naturii corporale și a mișcării luminii, sau a aplicațiilor geometrice ale unghiurilor și liniilor pentru practica sau teoria lentilelor și a oglinzilor dioptrice, pentru calculul și reducerea judecăților noastre la vreo regulă și vreo măsură, atâta timp cât ele sunt proporționale cu obiectele geometriei. Vederea ar trebui să fie considerată în lumina acestor trei considerații, pentru a avea o teorie completă a opticii.

Trebuie notat că, examinând teoria vederii, am observat o anumită metodă cunoscută prin care oamenii ajung adesea la adevăr plecând de la supoziții curente și false. În vreme ce, prin metoda sintetică de a transmite știința și adevărul deja găsite, noi

procedăm într-o ordine inversă, concluziile în analiză fiind admise drept principii în sinteză. Voi începe deci acum cu această concluzie, că *vederea este limbajul Autorului naturii*, de unde voi deduce teoreme și soluții pentru fenomene și voi explica natura obiectelor vizibile și facultatea vizuală.

41 Observăm că ideile care sunt conectate cu alte idei ajung să fie considerate drept semne cu ajutorul cărora lucruri, care nu sunt de fapt percepute prin simțuri, sunt semnificate sau sugerate imaginației, ale cărei obiecte sunt și care este singura care le percepe. Și așa cum sunetele sugerează alte lucruri, caracterele sugerează aceste sunete; și, în general, toate semnele sugerează lucrurile semnificate deoarece nu există nici o idee care să nu poată oferi minții o altă idee care a fost în mod frecvent asociată acesteia. În anumite cazuri, un semn poate sugera corelatul său ca o imagine, în altele ca un efect, în altele ca o cauză. Dar acolo unde nu există nici o relație de similitudine sau de cauzalitate, nici vreo conexiune necesară oarecare, două lucruri, prin simpla lor coexistență, sau două idei, prin simplul fapt de a fi percepute împreună, pot să se sugereze sau să se semnifice una pe cealaltă, conexiunea lor fiind întotdeauna arbitrară; căci conexiunea singură este, ca atare, cea care cauzează acest efect.

42 Un mare număr de semne arbitrare, variate și pertinente constituie un limbaj. Dacă o astfel de conexiune arbitrară este instituită de oameni, este vorba de un limbaj artificial; dacă este instituită de Autorul Naturii, avem un limbaj natural. Modificările luminii și ale sunetului sunt infinit de variate, de aceea ele sunt capabile fiecare să furnizeze o varietate nesfârșită de semne și, în consecință, ele au fost utilizate pentru a forma limbaje; unul prin instituirea arbitrară a umanității, celălalt prin aceea a lui Dumnezeu însuși²². O conexiune stabilită de Autorul naturii, în cursul obișnuit al lucrurilor, poate fi numită cu siguranță naturală; precum cea făcută de om va fi numită artificială. Și totuși aceasta nu împiedică pe una să fie tot atât de arbitrară ca și cealaltă. Și, de fapt, nu există mai multă asemănare pentru a prezenta lucrurile

tangibile prin modificările luminii, sau necesitate pentru a le infera din acestea, decât există în limbaj pentru a extrage înțelesul din sunet²³. Dar, așa cum există o conexiune a diverselor tonuri și diverselor articulații ale vocii cu diferitele lor semnificații, tot astfel există o conexiune între diversele moduri ale luminii și corelatele lor respective, sau, cu alte cuvinte, între ideile văzului și cele ale pipăitului.

În ce privește lumina și respectivele sale moduri sau culori, toți gânditorii cad de acord că acestea sunt idei caracteristice numai văzului, că ele nici nu sunt comune pipăitului, nici nu sunt de același gen cu ideile percepute prin acest simț. Dar tocmai aici se găsește greșeala: și anume că, în afară de acestea, presupunem alte idei comune ambelor simțuri, în mod egal percepute prin văz și prin pipăit, idei precum întinderea, mărimea, forma și mișcarea. Dar că, în realitate, nu există astfel de idei comune și că obiectele văzului, indicate prin aceste cuvinte, sunt complet eterogene față de obiectul simțirii și diferite de acesta, oricare ar fi el, indicat prin aceleași nume, a fost demonstrat în *Teorie*²⁴ și pare admis de dumneavoastră. Totuși, nu pot concepe cum admiteți aceasta și susțineți în același timp teoriile admise, care sunt pe atât de ruinate pe cât teoria mea se fondează pe această parte principală, acest pilon important.

A percepe este un lucru, a judeca este un alt lucru. Și tot astfel, a fi sugerat este un lucru, a fi inferat un altul. Lucrurile sunt sugerate și percepute prin simțuri. Noi emitem judecăți și facem inferențe cu ajutorul intelectului. Ceea ce percepem în mod nemijlocit și propriu prin văz este obiectul său prim, lumina și culorile. Ceea ce este sugerat sau perceput prin medierea lor sunt idei tangibile care pot fi considerate ca obiecte secundare și improprii ale văzului. Inferăm cauzele din efecte, efectele din cauze și proprietățile unele din celelalte, atunci când conexiunea este necesară. Dar cum se întâmplă că percepem prin ideile văzului alte idei care nu le seamănă, nu sunt cauzate de ele și nu au o conexiune necesară cu ele? Soluția acestei probleme, în toată întinderea ei, cuprinde

întreaga teorie a vederii. Problema astfel pusă aşază teoria pe o bază nouă şi o prezintă într-o lumină diferită faţă de toate teoriile precedente.

45 A explica cum mintea sau sufletul unui om văd pur şi simplu este un lucru care aparţine filosofiei, a considera particulele mişcându-se după anumite linii, a considera razele de lumină refractate, reflectate, încrucişându-se sau formând unghiuri este un cu totul alt lucru care aparţine geometriei. A explica sensul vederii prin mecanismul ochiului este un al treilea lucru care aparţine anatomiei şi experimentului. Aceste ultime două tipuri de speculaţie sunt utile în practică pentru a corecta defectele vederii şi a vindeca bolile ei, în conformitate cu legile naturale recunoscute în acest sistem al lumii. Dar prima teorie este aceea care ne face să înţelegem adevărata natură a vederii, considerată ca o facultate a sufletului. Această teorie, aşa cum am remarcat deja, poate fi redusă la această simplă întrebare, şi anume: Cum se face că un ansamblu de idei, în întregime diferite de ideile tangibile, ni le sugerează totuşi pe acestea, cu toate că nu există nici o conexiune necesară între ele? Răspunsul adecvat la această întrebare este că aceasta se face în virtutea unei conexiuni arbitrare instituite de Autorul naturii.

46 Obiectul propriu şi nemijlocit al văzului este lumina, în toate modurile şi variaţiile sale, diversele culori, în gen, în grad şi cantitate; unele vii, altele pale, unele în mai mare cantitate, altele în mai mică; diverse în hotarele şi limitele lor, diverse în ordinea şi situarea lor. Un orb, atunci când vede pentru prima dată, ar putea să perceapă aceste obiecte în care există o varietate fără limite; dar el nu ar percepe, nici nu ar imagina vreo asemănare sau vreo conexiune oarecare între aceste obiecte vizibile şi cele percepute prin simţire²⁵. Lumini, umbre şi culori nu i-ar sugera nimic cu privire la corpuri dure sau moi, aspre sau netede, şi cantităţile, limitele sau ordinea lor nu i-ar sugera figuri geometrice, întinderea sau poziţia; ceea ce ar trebui să se întâmple conform supoziţiei acceptate potrivit căreia aceste obiecte sunt comune văzului şi pipăitului.

Toate diversele genuri, combinaţii, cantităţi, grade şi dispoziţii ale luminii şi culorilor ar fi considerate, atunci când sunt percepute pentru prima oară, numai în ele însele ca un ansamblu nou de senzaţii şi idei. Cum ele sunt total noi şi necunoscute, un orb din naştere nu le-ar da, prima oară când vede, numele lucrurilor pe care înainte le-a cunoscut şi perceput prin pipăit. Dar, după câteva experienţă, ar percepe conexiunea lor cu lucrurile tangibile, şi le-ar considera deci drept semne şi le-ar da (aşa cum se obişnuieşte în alte cazuri) aceleaşi nume ca şi lucrurilor semnificate.

Mai mult sau mai puţin, mai mare sau mai mic, întindere, porţiune, interval, toate se găsesc în timp precum în spaţiu; dar nu va rezulta de aici că acestea sunt cantităţi omogene, nu mai mult decât ar rezulta, din atribuirea numelor comune, că ideile vizibile sunt comune cu acelea ale simţirii. Este adevărat că termenii care denotă întinderea, figura, locul şi mişcarea tangibile şi alte lucruri asemănătoare sunt aplicaţi de asemenea pentru a denota cantitatea, relaţia şi ordinea obiectelor vizibile proprii, sau ideilor văzului. Dar aceasta provine numai din experienţă şi analogie. Există un *mai sus* şi un *mai jos* în notele muzicii. Omul vorbeşte într-o cheie înaltă sau joasă. Iar aceasta, este evident, nu e altceva decât metaforă sau analogie. În acelaşi fel, pentru a exprima ordinea ideilor vizibile, cuvintele *situare*, *înalt* şi *jos*, *ridicat* şi *coborât* sunt utilizate astfel, iar sensul lor, atunci când se aplică în acest fel, este analogic.

Dar în cazul vederii nu rămânem la nivelul unei analogii presupuse între naturi diferite şi eterogene. Presupunem o identitate de natură, sau unul şi acelaşi obiect comun ambelor simţuri. Şi acest tip de eroare suntem determinaţi să îl comitem atât timp cât diversele mişcări ale capului, în sus şi în jos, la dreapta sau la stânga, fiind însoţite de o diversitate în ideile vizibile (aceste mişcări şi poziţii ale capului, care în realitate sunt tangibile) conferă propriile lor atribute şi apelative ideilor vizibile cu care ele sunt conectate şi care, în acest fel, ajung să fie numite înalte şi joase, drepte şi stângi şi să fie indicate de alte nume care semnaleză modurile de poziţie²⁶; aceşti termeni n-ar fi fost atribuiţi acestora înainte

de a fi experimentată conexiunea, cel puțin nu în sensul lor prim și literal.

De aici am putea vedea felul în care mintea este capabilă să discearnă prin văz poziția obiectelor îndepărtate. Aceste obiecte nemijlocite, ale căror raport și ordine reciproce ajung să fie exprimate prin termeni relativi la locul tangibil, sunt conectate cu obiectele reale ale pipăitului. Ceea ce spunem și raționăm cu privire la unul spunem și raționăm cu privire la celălalt, transferând gândirea sau înțelegerea noastră de la semne la lucrurile semnificate; tot așa cum avem obiceiul, atunci când auzim sau citim un discurs, să trecem cu vederea sunetele și literele și să trecem instantaneu la sens²⁷.

Dar există o mare dificultate în ceea ce privește situarea obiectelor așa cum sunt ele percepute prin văz. Căci, deoarece fasciculele de raze care provin de la orice obiect luminos descriu în retină, după ce au trecut prin pupilă, și după ce s-au refractat pe cristalin, tablouri inversate care sunt presupuse a fi obiectele nemijlocite și proprii ale văzului, cum se face că obiectele ale căror imagini sunt astfel inversate par totuși drepte și în poziția lor naturală? Căci, obiectele nefiind percepute altfel decât prin tablourile lor, ar trebui să rezulte că, acestea fiind inversate, obiectele ar trebui să pară și ele la fel. Dar această dificultate, care este inexplicabilă după toate principiile și teoriile recunoscute, admite o soluție extrem de naturală dacă luăm în considerare că retina, cristalinul, pupila, razele care traversează pupila și care se refractă și se reunesc în imagini distincte, corespunzătoare și asemănătoare obiectelor exterioare, sunt pe de-a-ntregul lucruri de o natură tangibilă.

Așa-numitele tablouri, fiind formate de fasciculele de raze, după pasajul lor și refracția mai sus menționate, nu sunt atât tablouri cât imagini, sau figuri, sau proiecții — figuri tangibile proiectate de raze tangibile pe o retină tangibilă — care sunt atât de departe de a fi obiectele proprii ale văzului deoarece ele nu sunt deloc percepute de acesta, căci sunt, în definitiv, un gen tangibil prin natura lor și sunt sesizate numai de imaginație, în timp ce noi

presupunem că sunt înțelese efectiv de către ochi. Aceste imagini tangibile care se află pe retină au o oarecare asemănare cu obiectele tangibile de la care pleacă razele și cu privire la aceste obiecte admit că sunt inversate. Dar atunci neg că ele sunt sau că pot fi obiectele proprii și nemijlocite ale văzului. Aceasta este, într-adevăr, în mod curent presupusă de către cei ce scriu despre optică; dar este o eroare curentă care, dacă este suprimată, dificultatea susmenționată dispare odată cu ea, și care admite o soluție potrivită și completă, căci am arătat că ea provine dintr-o eroare.

Imaginile (*picture*) pot fi deci înțelese în două sensuri, sau ca două genuri diferite și eterogene, unul constând în lumină, umbră și culori, celălalt care nu este propriu-zis un tablou, ci o imagine proiectată pe retină. În consecință, pentru a le distinge le voi numi pe primele *tablouri*, iar pe cele din urmă *imagini*. Primele sunt vizibile și constituie obiectul propriu al văzului. Ultimele sunt într-atât de diferite încât un orb din naștere le poate foarte bine imagina, înțelege și cuprinde. Și poate că nu ar fi nepotrivit să observăm aici că figurile și mișcările care nu pot fi simțite efectiv de noi, ci doar imaginate, pot totuși să fie estimate drept idei tangibile, atâta timp cât ele sunt de același gen cu obiectele pipăitului și atâta timp cât imaginația le-a extras plecând de la acest simț.

Pe parcursul întregii acestei afaceri, mintea este în mod uluitor predispusă să fie înșelată de sugestiile neașteptate ale imaginației, pe care le confundă cu percepțiile simțurilor și este înclinată să considere în mod greșit o conexiune strânsă și obișnuită între lucrurile cele mai distincte și mai diferite drept o identitate de natură²⁸. Soluția problemei pe care o ridică imaginile inversate pare a fi punctul principal al întregii teorii a opticii, probabil punctul cel mai dificil de înțeles, dar care merită în cel mai înalt grad atenția noastră și, când este corect înțeles, calea cea mai sigură pentru a conduce mintea la o cunoaștere completă a adevăratei naturi a vederii.

Trebuie notat, relativ la aceste imagini inversate pe retină, că, deși ele sunt de un gen cu totul diferit de obiectele proprii ale

văzului, sau tablouri, ele pot să fie totuși proporționale cu acestea, tot așa cum cele mai diferite și mai eterogene obiecte din natură pot într-adevăr să fie analoage și proporționale unele în raport cu celelalte. Și cu toate că aceste imagini, când distanța este dată, ar trebui să fie numai ca niște suprafețe radiante și cu toate că, în consecință, este admis că tablourile sunt în acest caz proporționale cu aceste suprafețe radiante, sau cu mărimea tangibilă reală a lucrurilor, totuși, nu va rezulta de aici că percepem și judecăm aceste mărimi tangibile reale, într-o vedere comună, doar prin mărimea vizibilă a tablourilor; căci pentru acestea din urmă distanța nu este dată, deoarece obiectele tangibile sunt plasate la distanțe diverse, iar diametrele imaginilor, imagini cu care tablourile sunt proporționale, sunt inverse față de aceste distanțe care nu sunt percepute în mod nemijlocit prin văz²⁹. Și admitând că ele totuși sunt, este cert că mintea, sesizând mărimile obiectelor tangibile prin văz, nu le calculează cu ajutorul proporției inverse a distanțelor și al proporției directe a tablourilor. Că nici o astfel de inferență sau un astfel de raționament nu însoțește actul comun al vederii, oricine își poate da seama prin experiență.

56 Pentru a ști cum percepem sau sesizăm prin văz mărimea reală a obiectelor tangibile, trebuie să luăm în considerare obiectele vizibile nemijlocite și proprietățile sau accidentele lor. Aceste obiecte nemijlocite sunt tablourile. Unele tablouri sunt mai vii, altele mai șterse. Unele sunt mai înalte, altele mai joase în ordinea lor proprie, sau într-un loc particular, care, deși în realitate este cât se poate de distinct și complet diferit de acela al obiectelor tangibile, are totuși o relație și o conexiune cu aceasta și ajunge astfel să fie semnatificat prin aceeași termeni, „înalt“, „jos“ și așa mai departe. Dar prin mărimea tablourilor, prin paloarea și situația lor, noi percepem mărimea obiectelor tangibile: un tablou mai mare, mai șters și situat mai sus sugerează o mărime tangibilă mai mare.

57 Pentru a explica mai bine această problemă, putem presupune un plan diafan, ridicat aproape de ochi, perpendicular la orizont

și divizat în pătrate mici egale. O linie dreaptă care pleacă de la ochi până la limita extremă a orizontului, traversând acest plan diafan, va marca un anumit punct, sau înălțime, în raport cu care planul orizontal, dacă este proiectat sau reprezentat în planul perpendicular, se va înălța. Ochiul vede toate părțile și toate obiectele în planul orizontal, prin prisma anumitor pătrate corespunzătoare din planul diafan perpendicular. Acelea care ocupă cele mai multe pătrate au o întindere vizibilă mai mare, care e proporțională cu pătratele. Dar mărimile tangibile ale obiectelor nu sunt estimate a fi proporționale cu acestea. Căci acelea care sunt văzute prin pătratele de sus vor apărea mult mai mari decât cele care sunt văzute prin pătratele de jos, cu toate că ele ocupă același număr, sau un număr mult mai mare, din aceste pătrate egale, în planul diafan.

58 Razele care provin din fiecare punct al fiecărei părți sau al fiecărui obiect din planul orizontal și care traversează planul diafan până la ochi prezintă imaginației o imagine a planului orizontal și a tuturor părților acestuia, delimitat în planul diafan și ocupând aici pătratele până la o anumită înălțime marcată printr-o linie dreaptă care, pornind de la ochi, atinge limita cea mai îndepărtată a orizontului. Numesc linie orizontală o linie trasă la înălțimea susmenționată, sau o trăsătură pe planul diafan, paralelă cu orizontul. Fiecare pătrat conține o imagine a unei părți corespunzătoare din planul orizontal. Și putem numi această imagine completă imagine orizontală, iar tabloul care îi corespunde, tablou orizontal. În această reprezentare, imaginile situate mai sus sugerează mărimi mult mai importante decât cele care sunt situate mai jos. Iar aceste imagini care sugerează mărimi mai importante sunt de asemenea mai șterse, după cum sunt situate mai sus. De unde rezultă că paloarea și poziția concurează, împreună cu mărimea vizibilă, pentru a sugera mărimea tangibilă. Pentru adevărul acesteia, fac apel la experiența și atenția cititorului care va adăuga propria sa reflecție la cele ce am scris.

59 Este adevărat că acest plan diafan și imaginile, presupuse a fi proiectate pe acesta, sunt de o natură complet tangibilă³⁰; dar

atunci există tablouri relative la aceste imagini și aceste tablouri au o ordine între ele care corespunde situării imaginilor, ordine în raport cu care spunem că ele sunt mai sus sau mai jos³¹. Aceste tablouri sunt, de asemenea, mai mult sau mai puțin șterse, căci, în realitate, ele, și nu imaginile, sunt obiectele vizibile. De aceea, ceea ce a fost spus despre imagini trebuie să fie înțeles în mod strict cu privire la tablourile corespunzătoare, ale căror paloare, situare și mărime, fiind în mod nemijlocit percepute prin văz, concurează toate trei pentru a sugera mărimea obiectelor tangibile, iar aceasta numai printr-o conexiune pe care am experimentat-o.

60 Unii ar crede probabil că mărimea tabloului are o conexiune necesară cu aceea a obiectului tangibil, sau (dacă ea nu este confundată cu aceasta) că este cel puțin singurul mijloc de a o sugera. Dar aceasta este atât de departe de a fi adevărat încât din două tablouri vizibile de largime egală, una, fiind mai ștersă și situată mai sus, va sugera o mărime tangibilă de o sută de ori mai importantă decât cealaltă³², ceea ce este o dovadă evidentă că noi nu judecăm mărimea tangibilă numai prin mărimea vizibilă, dar judecata sau înțelegerea noastră se estimează prin alte lucruri care, pentru că nu sunt concepute ca având o mare asemănare cu mărimea tangibilă, pot, de aceea, să fie totuși trecute cu vederea.

61 Trebuie să observăm mai departe că, în afara acestei mărimi, situații sau palori a tablourilor, prenoțiunile noastre referitoare la genul, înălțimea, forma și natura lucrurilor concurează pentru a ne sugera mărimile lor tangibile. Astfel, de exemplu, un tablou la fel de mare, la fel de șters și exact în aceeași poziție va sugera în forma unui om o mărime tangibilă mai mică decât ar sugera-o în forma unui turn.

62 Acolo unde genul, paloarea și situarea tablourilor orizontale³³ sunt date, mărimea tangibilă sugerată va fi ca și mărimea vizibilă. Distanțele și mărimile, pe care ne-am obișnuit să le măsurăm prin experiența pipăitului, etalându-se în planul orizontal, se întâmplă astfel că pozițiile tablourilor orizontale sugerează mărimile tangibile, care nu sunt sugerate în același fel de tablourile verticale.

Și trebuie menționat că, pe măsură ce un obiect urcă progresiv de la orizont spre zenit, judecata noastră cu privire la mărimea lui tangibilă ajunge treptat să depindă mai pe deplin de mărimea sa vizibilă. Căci paloarea este diminuată pe măsură ce cantitatea de aer și de vapori interceptată este micșorată. Și cum obiectul se ridică, ochiul spectatorului se ridică și el deasupra orizontului. Astfel cei doi factori concomitenți, paloarea și poziția orizontală încetează să influențeze sugestia mărimii tangibile, această sugestie sau judecată devenind aici, în mod proporțional, singurul efect al mărimii vizibile și al prenoțiunilor. Dar este evident că, dacă mai multe lucruri (de exemplu, paloarea, poziția și mărimea vizibilă) concurează pentru a extinde o idee prin omiterea graduală a unora dintre aceste lucruri, ideea va fi în mod progresiv diminuată. Astfel este cazul lunii³⁴ când se ridică deasupra orizontului, și a cărei dimensiune aparentă se micșorează treptat, pe măsură ce altitudinea sa crește.

Pentru matematicieni, este natural ca unghiul vizual și mărimea aparentă să fie considerate drept singurele sau principalele mijloace pentru a sesiza mărimea tangibilă a obiectelor. Dar este clar, din ceea ce a fost pus drept premise, că înțelegerea noastră este cu mult mai influențată de alte lucruri³⁵, care nu au nici o similitudine sau nici o conexiune necesară cu ea.

64 Și aceleași mijloace, care sugerează mărimea lucrurilor tangibile, sugerează de asemenea și distanța lor³⁶, în același fel, adică doar prin experiență și nu printr-o conexiune necesară oarecare sau printr-o inferență geometrică. Paloarea și intensitatea, situarea sus sau jos împreună cu statura vizibilă a tablourilor și cu prenoțiunile noastre cu privire la forma și genul obiectelor tangibile sunt deci adevăratele mijloace prin care noi sesizăm diversele grade ale distanței tangibile. Aceasta rezultă din ceea ce a fost pus drept premisă și va fi într-adevăr evident pentru oricine consideră că aceste unghiuri vizuale, cu arcurile sau coardele lor, nu sunt percepute nici prin văz nici prin experiența vreunui dintre celelalte simțuri. În vreme ce este sigur că tablourile, cu mărimile,

pozițiile și gradele lor de paloare, sunt singurele obiecte proprii ale văzului. Astfel încât orice este perceput prin văz trebuie să fie perceput prin intermediul lor; percepție la care contribuie de asemenea prenoțiunile, obținute prin experiența pipăitului, sau a văzului și pipăitului luate împreună.

65 Și, într-adevăr, nu avem nevoie decât să cugetăm cu privire la ceea ce vedem pentru a ne asigura că, cu cât tablourile sunt mai mici, cu atât sunt mai șterse și, cu cât sunt mai înalte (sperând că ele se află încă deasupra liniei orizontale³⁷ sau a tabloului său), cu atât distanța va părea mai mare. Și această poziție ridicată a tabloului este exact ceea ce trebuie înțeles când spunem, după un fel de a vorbi popular, că ochiul percepe câmpuri, lacuri și lucruri asemănătoare, în poziție intermediară³⁸ între el și obiectul îndepărtat, tablourile care le corespund fiind percepute numai ca situându-se mai jos decât imaginea vizibilă (*picture*) a obiectului³⁹. Dar, este evident că nici unul din aceste lucruri nu are, în natura sa proprie, nici o conexiune necesară cu diversele grade de distanță. Se va dovedi de asemenea, după o scurtă reflecție, că mai mulți factori de formă, de culoare și de gen influențează judecățile sau înțelegerile noastre referitoare la distanță; toate acestea rezultă din prenoțiunile noastre care sunt doar efectul experienței.

66 Deoarece este natural pentru matematicieni să reducă lucrurile la regula și măsura geometriei, ei sunt înclinați să presupună că mărimea aparentă ocupă o parte mai importantă decât credem cu adevărat în formarea judecății noastre cu privire la distanța dintre ochi și lucruri. Și, fără nici o îndoială, ar fi o regulă ușoară și gata făcută pentru determinarea locului aparent al unui obiect, dacă am putea spune că distanța ei era inversa diametrului mărimii sale aparente și judeca astfel, numai pe baza aceasta, excluzând orice alt factor. Dar e evident că aceasta nu este o regulă adevărată, căci există anumite cazuri în care, printr-o lumină refractată sau reflectată, micșorarea mărimii aparente este însoțită de o micșorare aparentă a distanței.

Dar pentru a ne asigura mai pe deplin că judecățile sau înțelegerile noastre, atât cu privire la mărimea cât și cu privire la distanța unui obiect, nu depind în mod absolut de mărimea aparentă, nu avem nevoie decât să-l întrebăm pe primul pictor pe care-l întâlnim care, luând în considerare natura mai degrabă decât geometria, știe foarte bine că nenumărați alți factori contribuie la aceasta; și deoarece arta nu poate decât să ne înșele atunci când imită natura, nu avem nevoie decât să observăm operele de perspectivă și peisajele, pentru a fi capabili să judecăm cu privire la această problemă.

Atunci când obiectul este atât de aproape încât intervalul dintre pupile întreține cu el o anumită proporție apreciabilă, senzația care însoțește mișcarea sau contractarea ochilor, pe care o producem pentru a uni pe acest obiect cele două axe optice, trebuie să fie considerată ca un mijloc pentru noi de a percepe distanța⁴⁰. Trebuie recunoscut că această senzație aparține în mod propriu simțului pipăitului; dar cum ea servește vederea distinctă a unei distanțe apropiate, și cum are o conexiune constantă și regulată cu aceasta (cu cât distanța este mai mică, cu atât vederea este mai distinctă), este astfel natural ca ea să devină un semn al acesteia și să o sugereze minții⁴¹. Și că așa stau lucrurile în realitate, rezultă din această experiență cunoscută de a atârna un inel din profil în fața ochiului și de a încerca mai apoi, cu un ochi închis, să introducem în el, printr-o mișcare laterală, capătul unui băț, ceea ce ne apare a fi mult mai dificil de realizat decât cu amândoi ochii deschiși, din cauza imposibilității de a judeca prin senzația ce însoțește întâlnirea sau intersecția cea mai apropiată a celor două axe optice.

Este adevărat că mintea omului este mulțumită să observe în natură reguli sau metode simple, uniforme, generale și reductibile la matematică, ca un mijloc de a face în așa fel încât cunoașterea lui să devină imediat lesnicioasă și vastă. Dar nu trebuie, de dragul uniformităților și al analogiilor, să ne îndepărtăm de adevăr și de fapte și să ne imaginăm că, în toate cazurile, locul aparent al unui

obiect, sau distanța sa, trebuie să fie sugerată prin aceleași mijloace. Și aceasta răspunde într-adevăr scopurilor vederii, a presupune că mintea dispune de anumite mijloace suplimentare, sau de ajutoare, pentru a judeca cu mai multă acuratețe cu privire la distanța acelor obiecte care sunt cele mai apropiate și care, în consecință, ne interesează cel mai mult.

70

Trebuie de asemenea să observăm că, atunci când distanța este atât de mică încât lărgimea pupilei întreține cu ea o proporție apreciabilă, obiectul apare confuz. Iar această confuzie, pentru că este observată în mod constant atunci când privim cu atenție obiectele apropiate de acest gen, și pentru că ea crește pe măsură ce distanța se micșorează, devine astfel un mijloc pentru a sugera locul unui obiect⁴². Căci o idee este capabilă să sugereze o alta numai prin faptul că este percepută adesea împreună cu ea. Și dacă una crește fie direct, fie indirect în raport cu cealaltă, diverse grade ale celei dintâi vor sugera diverse grade ale celei din urmă, în virtutea unei astfel de conexiuni obișnuite și a unei astfel de creșteri sau diminuări proporționale. Și astfel confuzia unui obiect, confuzie care se schimbă progresiv, poate contribui la formarea înțelegerii noastre cu privire la o distanță apropiată, atunci când privim cu un singur ochi. Și numai aceasta poate explica dificultatea lui Barrow, căci cazul pe care el l-a propus nu se referă decât la un punct vizibil⁴³. Iar atunci când mai multe puncte sunt luate în considerare, sau când imaginea este presupusă a fi o suprafață întinsă, confuzia sa în creștere va contribui, în acest caz, împreună cu mărimea în creștere, la micșorarea distanței sale, care va fi inversă în raport cu amândouă.

71

În vedere, experiența noastră se face cu ochiul liber. Atunci când ne uităm prin ochelari, înțelegem sau judecăm pornind de la aceeași experiență. Totuși, nu putem conchide în toate cazurile trecând de la unul la altul, deoarece anumiți factori, fie că sunt excluși sau adăugați prin folosirea ochelarilor, pot să modifice uneori judecățile noastre, mai ales atunci când acestea depind de prenoțiunile noastre.

Ceea ce am scris aici poate servi de comentariu la *Eseul pentru o nouă teorie a vederii*, care sper că va deveni astfel clar pentru toți oamenii chibzuiți. Într-o epocă în care auzim atâtea gânduri și raționamente, pare superfluu să observăm cât este de util și de necesar să gândim pentru a obține noțiuni juste și exacte, pentru a distinge lucrurile care sunt diferite, pentru a vorbi într-un mod coerent, pentru a ști chiar ceea ce vrem să spunem. Și totuși, pentru că ele nu procedează astfel, putem vedea chiar și în zilele noastre nenumărate persoane care se confruntă cu erori stupide și paralogisme. De aceea, nici un prieten al adevărului și al cunoașterii nu ar impune gândirii vreo restricție și nu ar descuraja-o. Există, trebuie recunoscut, anumite maxime generale, rezultatul epocilor și al acumulării înțelepciunii gânditorilor, care sunt utilizate în locul gândirii drept ghid sau regulă pentru mulțimea care nu se preocupă să gândească pentru ea însăși și care consideră normal să se lase condusă de gândirea altora. Dar cei care se guvernează ei înșiși, cei care se îndepărtează de la regula generală, sau cei care i-ar reduce pe ceilalți la această regulă, dacă nu gândesc, ce-ar crede lumea despre ei? Deoarece nu pretind să fac descoperiri pe care un altul n-ar fi putut la fel de bine să le facă, dacă ar fi crezut că merită efortul, trebuie deci să spun că, fără străduință și reflecție, nimeni nu va înțelege vreodată adevărata natură a vederii, sau ceea ce am scris eu cu privire la acest subiect.

72

Înainte de încheia, poate că n-ar fi rău să adaug următorul extras din *Tranzacțiile filosofice (Philosophical Transactions)*⁴⁴, care se referă la o persoană oarbă din copilărie, și care mult timp după aceea va ajunge să vadă: „Când a văzut pentru prima oară, era atât de departe de a formula vreo judecată cu privire la distanțe deoarece credea că toate obiectele, oricare ar fi fost ele, îi atingeau ochii (după cum spunea el), la fel cum ele îi atingeau pielea când simțea; și credea că nici un obiect nu era atât de agreabil ca acelea care erau netede și regulate, cu toate că nu putea să-și formeze nici o judecată cu privire la forma lor, sau să ghicească ce anume din fiecare obiect îi procura plăcere. Nu cunoștea forma lucrurilor,

73

nici nu deosebea un lucru de altul, oricât de diferite ar fi fost după formă sau mărime. Dar după ce i s-a spus ce erau lucrurile ale căror forme le cunoștea dinainte prin pipăit, le-a observat cu atenție pentru a le putea recunoaște. Dar pentru că erau prea multe lucruri de învățat dintr-odată, a uitat multe dintre ele: și (după cum spunea) la început învăța să cunoască, și uita din nou o mie de lucruri pe zi. Câteva săptămâni după ce a fost operat, fiind înșelat de tablouri, a întrebat care dintre simțuri îl mințea, pipăitul sau văzul? El n-a fost niciodată capabil să imagineze vreo linie dincolo de limitele pe care le vedea. Știa, spunea el, că încăperea în care se afla nu era decât o parte a casei, dar el nu putea să conceapă că întreaga casă putea să pară mai mare. El spunea că fiecare obiect nou era o încântare nouă și că plăcerea era atât de mare încât îi lipseau mijloacele pentru a o exprima⁴⁵. Astfel, prin fapt și prin experiment, acele puncte ale teoriei care păreau cele mai îndepărtate de opinia comună au fost confirmate în cea mai mare parte, mulți ani după ce eu am fost condus la descoperirea lor prin raționament.

APENDICE

O *Scrisoare* de la un scriitor anonim
adresată autorului *Micului filosof*

Domnule Reverend,

Am recitit tratatul dumneavoastră intitulat *Alciphron*, în care principiile diverse și schimbătoare ale liber-cugetătorilor din zilele noastre sunt respinse în mod agreabil, cu eleganță și temeinicie; stilul este simplu, limba clară și argumentele energice; dar cu privire la tratatul care îi este anexat și referitor la această parte unde se pare că ne lăsați să credem că vederea este singurul limbaj al lui Dumnezeu vă cer permisiunea pentru a face aceste câteva observații și a le supune considerației voastre și a cititorilor voștri.

1. Tot ceea ce este în afară, care este cauza unei idei înăuntru, îl numesc obiect al simțurilor; senzațiile care se nasc din astfel de lucruri, le numesc idei, obiectele care cauzează astfel de senzații sunt deci în afara noastră, iar ideile înăuntru.

2. Dacă am avea numai un singur simț, am putea fi în măsură să tragem concluzia că nu există absolut nici un obiect în afara noastră și că întreaga serie de idei care ne trece prin minte ia naștere din operațiile interne ale acesteia; însă, pentru că același obiect este cauza ideilor prin intermediul diferitelor simțuri, noi inferăm de aici existența lui; dar cu toate că obiectul este unul și același, ideile pe care le produce în diferitele simțuri nu au nici un fel de similitudine unele cu celelalte. Pentru că:

3. Orice conexiune ce există între ideea unui simț și ideea unui alt simț, idei ce sunt produse de același obiect, este produsă numai de experiență. Pentru a explica aceasta într-un mod ceva mai

familiar, să presupunem că un om are un simț al pipăitului atât de delicat încât poate să perceapă cu claritate și distincție inegalitatea suprafețelor a două obiecte care, prin reflexia și refracția razelor de lumină, produc ideile de culori. Când se află în întuneric, deși el percepe cu claritate o diferență la pipăit, i-ar fi totuși imposibil să spună care dintre ele este roșie și care albă, în vreme ce puțină experiență l-ar fi făcut să simtă o culoare în întuneric tot așa de bine cum o vede la lumină.

4. Același cuvânt dintr-o limbă semnifică foarte adesea și obiectul din afară și ideea pe care el o produce înăuntru, în diversele simțuri. Atunci când semnifică un obiect oarecare din afară, el nu este în nici un fel reprezentantul unei idei; și ne este imposibil să avem o idee despre ceea ce este doar în afara noastră. Pentru că:

5. Ideile dinăuntru nu au nici o altă conexiune cu obiectele din afară decât aceea ce provine din formația sau constituția corpurilor noastre, care există prin hotărârea arbitrară a lui Dumnezeu. Și cu toate că nu ne putem realmente abține să ne imaginăm că obiectele din afară sunt ceva asemănător ideilor noastre de dinăuntru, un nou ansamblu de simțuri, sau transformarea celor vechi, ne-ar convinge totuși în căutând de eroarea noastră; și cu toate că ideile noastre nu au fost niciodată atât de diferite, obiectele ar putea să fie totuși aceleași.

6. Orice ar fi, în stadiul actual al lucrurilor există o conexiune certă și infailibilă între idee și obiect, și, de aceea, când un obiect produce o idee într-un simț noi știm, dar numai în urma experienței, ce idee îl va produce într-un alt simț.

7. Transformarea unui obiect poate produce într-un simț o idee diferită de aceea pe care o produse înainte, modificare care poate să nu fie distinsă de un alt simț. Dar atunci când transformarea ocazională diferite idei în diferite simțuri, putem din experiența noastră infailibilă să trecem de la ideea unui simț la ideea unui alt simț; astfel încât, dacă o idee diferită survine în două simțuri prin transformarea unui obiect, fie prin situate, fie prin distanță, sau în orice alt fel, când avem ideea într-un simț știm, prin uzanță, ce idee va produce obiectul astfel situat în celălalt simț.

8. Prin urmare, cum operațiile naturii sunt întotdeauna regulate și uniforme, atunci când aceeași transformare a obiectului ocazională o diferență mai mică în ideea unui simț și o diferență mai mare în cealaltă, un observator curios poate tot atât de bine să se sprijine pe observații exacte ca și atunci când diferența dintre obiecte este egală, deoarece experiența ne învață cu claritate că o proporție adecvată este observată în transformarea ideilor fiecărui simț, ca urmare a transformării obiectului. În această sferă sunt cuprinse toate observațiile judicioase și întreaga cunoaștere a omenirii. Dar în urma acestor observații, înțelese și considerate așa cum trebuie, *Noua teorie a vederii* trebuie să se prăbușească într-o mare măsură și vom constata că legile opticii rămân întemeiate pe baze vechi și solide. Căci cu toate că ideile noastre de mărime și de distanță sunt, pentru un simț, complet diferite de ideile noastre de mărime și de distanță pentru un alt simț, putem să trecem totuși de la una la cealaltă, întrucât ele au o cauză comună în afară cu privire la care ne este imposibil, pentru că ea este în afară, să avem cea mai mică idee. Ideile de distanță și de mărime pe care le am prin simțire sunt foarte diferite de ideile pe care le am cu privire la ele prin vedere; dar acest ceva din afară, care este cauza întregii varietăți de idei înăuntru, într-un simț, este de asemenea cauza varietății într-un altul; și cum ele au o conexiune necesară cu el, demonstrăm, pe bună dreptate, plecând de la propriile noastre idei provenind din simțire, ceea ce vor fi, pentru același obiect, propriile noastre idei vizibile. Și, cu toate că a vorbi despre vedere prin unghiuri tangibile și prin linii tangibile este, și sunt de acord cu dumneavoastră, un adevărat nonsens, a trece, prin demonstrație, de la unghiuri și linii percepute prin simțire la ideile vederii, care provin de la același obiect comun, este totuși de foarte bun simț, și tot așa viceversa. Plecând de la aceste observații adunate astfel în grabă și după o completă asimilare a lor, am putea înregistra multe alte corolare ce vor fi utile în toate disputele filosofice. Sunt,

Al vostru umil servitor etc.

Note

- ¹ Publicată în *Daily Post-boy* din 9 septembrie, 1732.
- ² N.T.: *Minute Philosopher* sau *Alciphron*, lucrare pe care Berkeley o publică la începutul anului 1732, alăturându-i cea de-a patra ediție a *Eseului despre o nouă teorie a vederii*.
- ³ N.E.: Conte de Shaftesbury (1671–1713).
- ⁴ *Characteristics*, vol. 3, Miscel. 3, cap. 2.
- ⁵ *Moralists*, Part. II, secțiunea III.
- ⁶ N.E.: Un liber-cugetător (*free-thinker*) din *Alciphron*.
- ⁷ N.E.: *Philosophical Dissertation upon Death*, Londra, 1732, atribuită lui A. Radicati (vezi *Lista autorilor citați*).
- ⁸ N.E.: *Rights of the Christian Church*, unul dintre pamfletele lui Tindal (vezi *Lista autorilor citați*) împotriva Bisericii romane.
- ⁹ N.E.: *A Discourse of Free-thinking occasioned by the Rise and Growth of a Sect called Free-thinkers*, de Anthony Collins, 1713.
- ¹⁰ Vezi p. 42 a cărții sus-menționate.
- ¹¹ Secțiunea 4.
- ¹² *Supra*, secțiunea 9, 11, 12.
- ¹³ *Supra*, secțiunea 19.
- ¹⁴ *Scrisoare*, secțiunea 4.
- ¹⁵ *Teoria vederii*, secțiunile 38 și 78 etc.
- ¹⁶ *Scrisoare*, secțiunile 1 și 4.
- ¹⁷ *Teoria vederii*, secțiunea 78.
- ¹⁸ *Supra*, secțiunea 14.
- ¹⁹ *Scrisoare*, secțiunea 8.
- ²⁰ *Teoria vederii*, secțiunea 127.
- ²¹ N.T.: Din lat. *prænotio*, traducere a termenului utilizat de epicurieni și de stoici, *πρόληψις*, pentru a desemna o cunoaștere naturală și spontană a generalului, anterioară oricărei reflecții, dar extrasă totuși din experiență.
- ²² *Micul filosof*, Dialogul IV, secțiunile 7, 11.
- ²³ *Teoria vederii*, secțiunile 144 și 147.
- ²⁴ *Teoria vederii*, secțiunea 127.
- ²⁵ *Teoria vederii*, secțiunile 41 și 106.
- ²⁶ *Teoria vederii*, secțiunea 99.
- ²⁷ *Micul filosof*, Dialogul IV, secțiunea 12.
- ²⁸ *Teoria vederii*, secțiunea 144.
- ²⁹ *Teoria vederii*, secțiunea 2.
- ³⁰ *Teoria vederii*, secțiunea 158.
- ³¹ *Supra*, secțiunea 46.
- ³² *Teoria vederii*, secțiunea 78.
- ³³ *Supra*, secțiunea 56.
- ³⁴ *Teoria vederii*, secțiunea 73.
- ³⁵ *Supra*, secțiunea 58.

- ³⁶ *Teoria vederii*, secțiunea 77.
- ³⁷ *Supra*, secțiunea 56.
- ³⁸ *Teoria vederii*, secțiunea 3.
- ³⁹ *Supra*, secțiunea 55.
- ⁴⁰ *Teoria vederii*, secțiunile 16, 17.
- ⁴¹ *Supra*, secțiunea 39.
- ⁴² *Teoria vederii*, secțiunea 21.
- ⁴³ *Teoria vederii*, secțiunea 29.
- ⁴⁴ N.T.: *Philosophical Transactions*, publicație editată de *Royal Society*, grup londonian de oameni de știință. Luând ființă în jurul anului 1645, Societatea reunește cercetători în jurul unei teme centrale: dobândirea cunoașterii pe calea investigației experimentale.
- ⁴⁵ *Phil. Transact.*, nr. 402. N.T.: [Acest caz celebru a fost relatat de dl William Cheselden, chirurgul Majestății Sale și chirurg la Spitalul St. Thomas. Acest extras nu este nici complet, nici exact. Alte cazuri sunt descrise în *Philosophical Transactions* din 1801, 1807, 1826. Un caz în mod particular instructiv este cel citat de A. C. Fraser în ediția sa a operelor lui Berkeley, *Works* (1901), vol. ii, p. 413, din lucrarea lui Nunneley, *The Organs of Vision (Organele vederii)* din 1858. — Nota editorului A. A. Luce în *Works*, II.] William Cheselden, după ce operează în 1728 un băiat orb, scrie: *An Account of Some Observations Made by a Young Gentlemen, Who Was Born Blind, or Lost His Sight so Early, That He Had no Remembrance of Ever Having Seen, and Was Couch'd between 13 and 14 Years of Age* (O relatare a câtorva observații făcute de un tânăr domn care s-a născut orb, sau care și-a pierdut vederea devreme, potrivit cărora el nu-și amintește deloc ce ar fi văzut vreodată, și care a fost vindecat la vârsta de 13–14 ani), 1728, pp. 447–450.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Traduceri în limba română

Principiile cunoașterii omenești, ediție îngrijită de lector univ. dr. Nicolae Râmbu, Editura Agora, Iași, 1995.

Scrieri metafizice. Tratat despre principiile cunoașterii umane. Trei dialoguri între Hylas și Philonous împotriva scepticilor și ateilor, traducere, note și cuvânt introductiv de dr. Leonard Gavriliu, Editura IRI, București, 2002.

Tratat asupra principiilor cunoașterii omenești, introducere și note de G. I. Warnock, traducere din engleză de L. Staicu, Editura Humanitas, București, 2004.

Monografii și lucrări generale despre Berkeley

BERLIOZ, D. (2000), *Berkeley. Un nominaliste réaliste*, Paris, Librairie Philosophique J. Vrin.

– (2003), (coord.) *Berkeley. Langage de la perception et art de voir*, Paris, PUF, Débats philosophiques.

BERMAN, D. (1997), *Berkeley. Experimental Philosophy*, „The Great Philosophers“, London, Phonix.

– (1994), *George Berkeley, Idealism and the Man*, Oxford, Clarendon Press.

BRACKEN, H. M. (1974), *Berkeley*, New York, St. Martin Press.

BRYKMAN, G. (1993), *Berkeley et le voile des mots*, Paris, Vrin.

– (1984), *Berkeley. Philosophie et apologétique*, Lille, Atelier national de reproduction des theses, Paris, Vrin.

CHARLES, S. (2003), *Berkeley au siècle des Lumières. Immatérialisme et scepticisme au XVIIIe siècle*, Paris, Vrin.

- CHARLES, S. (2004) (sous la direction de), *Science et épistémologie selon Berkeley*, Les Presses de l'Université Laval.
- DEGREMONT, R. (1995), *Berkeley, l'idée de nature*, Paris, PUF.
- (1999), *Berkeley. Les langues*, Paris, Ellipses.
- GLAUSER, R. (1999), *Berkeley et les philosophes du XVIIe siècle. Perception et scepticisme*, Sprimont (Belgique): Pierre Mardaga Editeur.
- GRAYLING, A. C. (1986), *Berkeley. The Central Arguments*, London, Duckworth.
- JOHNSTON, G. A. (1923), *The Development of Berkeley's Philosophy*, London.
- LEROY, A. (1959), *Berkeley*, Paris, Aubier.
- LUCE, A. A. (1934), *Berkeley and Malebranche. A Study in the Origins of Berkeley's Thought*, Clarendon Press, Oxford, 1967 (first published 1934).
- LUCE, A. A. (1963), *The Dialectic of Immaterialism*, London.
- (1949), *The Life of George Berkeley Bishop of Cloyne*, 1992, Routledge/Thoemmes Press.
- (1937), „The Unity of Berkeley's Philosophy“, în *Mind*, 46, pp. 44–52 și 180–190.
- MUHLMANN, R. G. (1995), (ed.), *Berkeley: Metaphysics Structural, Interpretative and Critical Essays*, University Park, The Pennsylvania State University Press.
- PITCHER, G. (1977), *Berkeley*, London, Routledge.
- SIMON, G. (1996), *Sciences et saviors aux XVIe et XVIIe siècle*, Villeneuve d'Asc, Presses Universitaire du Septentrion.
- SOSA, E. (1988), (ed.), *Essays on the Philosophy of George Berkeley*, Dortrecht, Reidel.
- TIPTON, I. C. (1974), *Berkeley: The Philosophy of Immaterialism*, London, Methuen.
- TURBAYNE, C. (1982), (ed.), *Berkeley: Critical and Interpretive Essays*, Minneapolis, University of Minnesota Press.
- (1970), *The Myth of Metaphor*, Columbia, South Carolina, University of South Carolina Press.
- WALKER, R. C. S. (1989), *The Real in the Ideal. Berkeley's Relation to Kant*, Garland Publishing, New York & London.

- WARNOCK, G. J. (1953), *Berkeley*, Oxford, Penguin Book.
- WINKLER, K. P. (1989), *Berkeley: An Interpretation*, Oxford, Clarendon Press.

Lucrări referitoare la teoria berkeleyană a vederii

- ABBOTT, T. K. (1864), *Sight and Touch: An Attempt to disprove the Received (or Berkeleyan) Theory of Vision*, Londres, Longman.
- ARMSTRONG, D. M. (1956), *Berkeley's Theory of Vision. A critical Examination of Bishop Berkeley's Essay towards a New Theory of Vision*, Melbourne, Melbourne University Press.
- ATHERTON, M. (1990), *Berkeley's Revolution in Vision*, Ithica–London, Cornell University Press.
- (2003), „Apprendre a voir: les enseignements de la *Défense de la Théorie de la vision*“, trad. în fr. D. Berlioz, în Dominique Berlioz (coord.), pp. 159–211.
- BAILEY, S. (1842), *A Review of Berkeley's Theory of Vision, designed to show the Unsoundness of that Celebrated Speculation*, Londres, reimprimată în 1988, New York–London, Garland Publishing Inc.
- BELFRAGE, B. (1992), *The constructivism of Berkeley's New Theory of Vision*, în P. D. Cummins și D. Zoeller, ed., *Minds, Ideas and Objects: Essays on the Theory of Representation in Modern Philosophy*, North American Kant Society Studies in Philosophy, Atacadero (Cal.), Ridgeview Publishing Company, vol. 2, pp. 167–186.
- (2003), „Vers une nouvelle interprétation de la *Théorie de la vision*“, trad. în fr. D. Berlioz et G. Brykman, în Dominique Berlioz (coord.), pp. 159–211.
- BERMAN, D. (1985), „Berkeley and the Moon Illusions“, *Revue internationale de philosophie*, 154, pp. 215–222.
- BRYKMAN, G. (2003), „L'hétérogénéité des idées sensibles et le «langage de la Nature» chez Locke et Berkeley“, în Dominique Berlioz (coord.), pp. 17–46.
- DEGENAAR, M. (1996), *Molyneux's Problem*, Three centuries of discussion on the perception of forms, *Archives internationales d'histoire des idées*, 147, Dordrecht, Kluwer AP.
- FALKENSTEIN, L. (1994), „Berkeley's Account of Visual Space“, în *Journal of the History of Philosophy*, vol. 32, 1, p.

- FURLONG, E. J. (1963), „Berkeley and the «Knot about Inverted Images»“, în *Australian Journal of Philosophy*, 41, pp. 306–316.
- GLAUSER, R. (2003), „La structure de la perception médiate dans la théorie berkeleyenne de la vision“, în Dominique Berlioz (coord.), pp. 103–133.
- HAMOU, P. (2003), „Sens et fonction du modèle linguistique dans la *Nouvelle Théorie de la vision*“, în Dominique Berlioz (coord.), pp. 47–77.
- (2001), *La mutation du visible*, Villeneuve-d'Ascq, Presses du Septentrion.
- HYMAN, J. (1986), „The Cartesian Theory of Vision“, XXVIII, pp. 149–167.
- JOLLEY, N. (1996), „Berkeley, Malebranche and Vision in God“, în *Journal of the History of Philosophy*, 34, 4, pp. 535–548.
- MCGOWAN, W. (1982), „Berkeley's Doctrine of Signs“, în C. Turbayne (ed.), *Berkeley: Critical and Interpretive Essays*, Minneapolis, University of Minnesota Press, pp. 231–245.
- MERIAN, J.-B., *Sur le problème de Molyneux*, Postface de F. Markovits, „Diderot, Mérian et l'aveugle“, 1984, Flammarion, Paris.
- MONTI, M. T. (1995), (ed.), *Teorie della visione e problemi di percezione visiva nell'età moderna*, Milan, F. Angeli.
- (1992), „Théories «providentialistes» de la vision. Chirurghiens et philosophes entre Berkeley et Molyneux“, în *Wissenschaften und Musik unter dem Einfluss einer sich ändernden Geisteshaltung*, Bochum, pp. 69–76.
- MORGAN, M. J. (1977), *Molyneux's Question*, Cambridge, Cambridge University Press.
- MORRIS, D. (1997), „Optical Idealism and the Languages of Depth in Descartes and Berkeley“, în *The Southern Journal of Philosophy*, vol. XXXV, pp. 363–392.
- MUHLMANN, R. G. (1995), „Berkeley's Problem of sighted agency“, în R. G. Muhlmann (ed.), *Berkeley: Metaphysics Structural, Interpretative and Critical Essays*, University Park, The Pennsylvania State University Press, pp. 149–170.
- NEWTON-SMITH, W. H. (1985), „Berkeley's Philosophy of Science“, în Foster and Robinson (ed.), *Essays on Berkeley a Tercentennial Celebration*, Oxford, Clarendon Press, pp. 149–161.

- PAPPAS, G. (1987), „Berkeley and Immediate Perception“, în E. Sosa (ed.) *Essays on the Philosophy of Berkeley*, Dordrecht, Reidel, pp. 195–213.
- PASTORE, N. (1965), „Samuel Bailey's Critique of Berkeley's Theory of Vision“, în *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 1, pp. 321–337.
- PITCHER, George, *Berkeley*, Routledge & Kegan Paul, London, Henley and Boston, 1977.
- RAYNOR, D. R. (1980), „Minima Sensibilia in Berkeley and Hume“, în *Dialogue*, 19, pp. 196–200.
- ROBINET, A. (1978), *Le Langage à l'âge classique*, Paris, Klincksieck.
- SCHWARTZ, R. (1994), *Vision: Variations on some Berkeleyan Themes*, Blackwell.
- STACK, George J. (1970), *Berkeley's Analysis of Perception*, The Hague: Mouton, reprint Peter Lang Publishing, New York, 1991.
- THRANE, G. (1975), „The proper object of vision“, în *Studies in History and Philosophy of Science*, pp. 613–614, în Creery (ed.), 1991, vol. 1, pp. 278–298.
- (1982), „The Spaces of Berkeley's Word“, în Turbayne (ed.), *Berkeley: Critical and Interpretive Essays*, Minneapolis, University of Minnesota Press, pp. 127–147.
- VIENNE, J.-M. (2003), „Suggestion, habitude et jugement: la part cachée de la *Théorie de la vision* de Berkeley“, în Dominique Berlioz (coord.), pp. 79–102.

LISTA AUTORILOR CITAȚI

BARROW, Isaac (1630–1677)

Profesor de matematici, cedează catedra lui N^{ew}ton pentru a se dedica teologiei. Principale sale lucrări științifice sunt: *Lectiones Opticae* și *Lectiones Geometricae*, Londra, 1669, *Lectiones Mathematicae*, Londra, 1684–1685. Este considerat precursorul lui Leibniz și Newton în descoperirea calculului infinitezimal.

BAYLE, Pierre (1647–1706)

Scriitor și filosof hughenot, cunoscut în special pentru critica formulată la adresa superstițiilor populare: *Pensée sur la comete*, 1682. Este autorul unei monumentale lucrări, *Dictionnaire historique et critique*, ed. I, 1696, 3 vol., interzisă în Franța sub Ludovic al XIV-lea. Cunoaște totuși un succes imens și este reeditată în mod constant până în 1820. În opinia lui Bayle, filosofia modernă nu a reușit să respingă sau să neutralizeze scepticismul antic, dimpotrivă, l-a dezvoltat și consolidat datorită „cartezianismului” și a „noilor filosofi” (printre care se numără Malebranche). *Dictionarul* are o influență considerabilă asupra secolului al XVIII-lea, anunță epoca Luminilor precum și *Enciclopedia* lui Diderot. Argumentele lui Bayle împotriva realității întinderii îl vor inspira pe Berkeley.

CHESELDEN, William (1688–1752)

Chirurg englez, publică în 1713 *Anatomy of the Human Body*, un text medical de referință pentru următorii 100 de ani. A marcat de asemenea un important progres în chirurgia oftalmică operând, în 1728, un „băiat orb din naștere sau care și-a pierdut vederea foarte devreme, și care nu-și amintea să fi văzut vreodată”. Scrie: *An Account of Some Observations Made by a Young Gentlemen, Who Was Born Blind, or Lost His Sight*

so Early, That He Had no Remembrance of Ever Having Seen, and Was Couch'd between 13 and 14 Years of Age, în *Philosophical Transactions*, vol. 35 (1727–1728), pp. 447–450.

DESCARTES, René (1596–1650)

Toate referințele la Descartes în *Eseu* provin din *Dioptrica*, Discurs VI, 1637.

GASSENDI, Pierre (1592–1655)

Filosof și fizician francez cunoscut mai ales pentru atacurile sale împotriva aristotelicienilor. Exerciță o influență decisivă în transformarea spiritului Renașterii în spirit al Luminilor. Berkeley îl citează în *Eseu* pentru contribuția lui la problema mărimii lunii la orizont, *De apparente Magnitudine solis humilis atque sublimis...*, Paris, 1642.

EUCLID (sec. IV–III a Chr.)

Unul dintre matematicienii cei mai celebri ai Antichității, cunoscut pentru tratatul său de geometrie, *Elementele*. Redactează și lucrări de analiză geometrică, optică și astronomie.

HOBBS, Thomas (1588–1679)

Filosof englez, cunoscut mai ales pentru studiul său cu privire la omul în societate, *Leviathan*, Londra, 1651. Prima sa lucrare originală considerabilă este *The Elements of Law*, 1640, ale cărei argumente au fost reluate și dezvoltate mai apoi în: *De Cive*, 1642, *Leviathan* și *De Corpore*, 1655. Berkeley îl citează în *Eseu* numai pentru contribuția sa la problema mărimii lunii la orizont, în *De Homine*, 1658, cap. VII. De subliniat în treacăt că Berkeley îl abhoră pe Hobbes, considerându-l reprezentantul unui materialism ateu, în ochii lui extrem de dăunător omului.

KEPLER, Johannes (1571–1630)

Astronom german, autorul lucrărilor *Astronomia Nova*, Praga, 1609, *Harmonices Mundi*, 1619, *Epitome Astronomiae copernicanae*, 1618–1621. A adus o contribuție importantă la progresul opticii prin lucrările *Paralipomena ad Vitellionem*, 1604, și *Dioptrice*, 1611.

LEIBNIZ, Gottfried Wilhem (1646–1716)

Nu a publicat el însuși decât câteva opuscul, articole în *Acta eruditorum* din Leipzig, începând din 1684, în *Journal des Savants*, începând din 1691 și *Teodiceea*, 1710. Lucrările sale sunt grupate în: ediția C. I. Gerhardt, *Die philosophischen Schriften von G. W. Leibniz*, 7 vol., Berlin, 1870–1890; *Die mathematischen Schriften*, 7 vol., 8 vol., Berlin, 1850. Este citat de Berkeley în problematica calculului diferențial și al infinitezimalelor (în *Notele filosofice* și *Despre infinituri*). Leibniz îi reproșează lui Berkeley negarea existenței materiei, precum și tezele matematice, pe care le consideră drept paradoxe intolerabile. La problema lui Molyneux, Leibniz, la fel ca și Diderot sau Condillac, răspunde pozitiv, postulând o omogeneitate reală a sensibilului.

LOCKE, John (1632–1704)

Filosof englez, autorul lucrării *An Essay concerning Human Understanding*, Londra, 1690, a cărei influență în secolul al XVIII-lea a fost imensă. Este cartea care l-a inspirat cel mai mult pe Berkeley. Acesta îl stimează pe Locke, dar îl și critică pe tărâmul ontologiei substanței și al teoriei semnelor. Locke inserează, în a doua ediție (1694) a *Eseului*, II, 9, 8, întrebarea care i-a fost adresată de către Molyneux cu privire la distincția pe care un orb din naștere ar putea-o face, atunci când îi este redată vederea, între un cub și o sferă. Berkeley va trata „problema lui Molyneux” cu cel mai mare interes.

MOLYNEUX, William (1655–1698)

Om politic și savant irlandez. Lucrarea sa *Dioptrica Nova*, Dublin, 1692, este primul tratat de optică publicat în engleză. Prim secretar al Societății Filosofice din Dublin, a fost prietenul și corespondentul lui Locke. Îi propune acestuia, într-o scrisoare din 2 martie 1693, celebra problemă cunoscută sub numele de „problema lui Molyneux”, care va traversa întregul secol al XVIII-lea.

NUNNELEY, Thomas (1809–1870)

Principalele sale lucrări: *Treatise of the Nature, Causes and Treatment of Erysipelas* Londra, 1841; *The Organs of Vision: their Anatomy and Physiology*, Londra, 1858.

PERCIVAL, John (1682–1748)

Devine Conte de Egmont în 1733. A fost prietenul lui Berkeley și unul din principalii săi corespondenți (alături de Thomas Prior). *Eseul pentru o nouă teorie a vederii* îi este dedicat.

RADICATI, Alberto, conte di Passerano (1698–1737)

Scriitor politic italian. Dezvoltă ideea unei reforme religioase și politice care să conducă la realizarea unei democrații perfecte, și pe care speră să o realize în cadrul politicii reformatoare a lui Vittorio Amadeo II: *History of the abdication of Victor Amadeus II*, Londra, 1732. Devine un liber-cugetător, fiind influențat de Anthony Collins, Matthew Tindal, John Tolland. În discursurile sale nepublicate, Radicati atacă în mod virulent tradiția creștină, rolul Evangheliei și al miracolelor. Lucrarea *Philosophical Dissertation upon death*, Londra, 1732, în care revine la temele unei tradiții materialiste și libertine, apare ca unul dintre cele mai importante rezultate ale radicalismului său etic: dacă totul este material și în continuă mișcare, atunci moartea, care nu este decât transformare, nu trebuie să ne sperie.

SCHEINER, Christoph (1573–1650)

Astronom și optician, este inventatorul pantografului, un instrument pentru copierea planurilor la orice scală. Detectează prezența petelor solare, dar publicarea acestei descoperiri nu este aprobată de superiorii lui din Societatea lui Iisus (Society of Jesus). Prietenul său, Marc Welser, o publică sub titlul: *Tres epistolae de maculis solaribus*, Augsburg, 1612. Critica de plagiat venită din partea lui Galilei este injustă. De altfel, petele solare au fost descoperite în paralel de Galileo, la Florența, dar și de Thomas Harriot, la Oxford, de Johann Fabricius, la Wittenberg și de Domenico Passignani, la Roma. Lucrările sale de astronomie și optică sunt: *Sol Ellipticus*, 1615; *Refractiones caelestes*, 1617; *Oculus, hoc est, fundamentum opticum*, 1619. Principala sa operă: *Rosa Ursina sive Sol*, 1616–1630.

SHAFTESBURY, Cooper, Anthony Ashley, conte de ~ (1671–1713)

Filosof englez. Exerciță o influență importantă de-a lungul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, în dezbaterile cu privire la morală, estetică

și religie. Lucrarea principală: *Characterics of Men, Manners, Opinions and Times*, 1711. Berkeley îl invocă de nenumărate ori în *Alchiphron*, pentru a-l critica în principal pentru concepția lui asupra moralei. După Shaftesbury, ființa morală nu este determinată de sancțiuni externe, ci doar de frumusețea virtuții. Acestei viziuni estetizante a moralei, Berkeley îi va opune o morală rațională. În *Teoria vederii sau limbajul vizual* (secțiunile 3–4), Berkeley îl acuză pe Shaftesbury de ateism.

SPINOZA, Baruch (1632–1677)

Unul dintre cei mai importanți filosofi postcartezieni. După ce publică, în 1663, *Principiile filosofiei lui Descartes*, face să apară în 1670, în mod anonim, *Tratatul teologico-politic*, o lucrare explozivă în care Spinoza expune o metodă critică pentru a studia textele sacre și în care neagă miracolele. *Etica* nu este publicată decât în anul morții sale, 1677. Pentru Berkeley, Spinoza este, alături de Hobbes, reprezentantul unui ateism deghizat în materialism.

TACQUET, André (1612–1660)

Matematician, autor al lucrărilor *Cylindricorum et Annularum*, Anvers, 1651, *Elementa Geometrica*, Anvers, 1654 și mai ales *Opera Mathematica*, Anvers, 1669, care tratează despre astronomie, trigonometrie sferică, geometrie practică și catoptrică, și la care se referă Barrow în pasajul citat de Berkeley în *Eseu* (secțiunile 29, 30).

TINDAL, Matthew (1650?–1733)

Deist englez. Principalele sale lucrări sunt: *The Rights of the Christian Church associated against the Romish and all other priests who claim an independent power over it*, 1706; *A Defence of the Rights of the Christian Church*, 1709; *Christianity as Old as the Creation*, 1730.

WALLIS, John (1616–1703)

Profesor de matematici la Oxford, membru fondator al Societății Regale (Royal Society). A adus o contribuție esențială la originile calculului diferențial și a fost matematicianul cel mai influent înaintea lui Newton. A introdus simbolul infinitului pe care îl utilizăm în zilele noastre. O controversă foarte aprinsă cu Hobbes, cu privire la întâietatea descoperirii unei metode de calcul al suprafeței cercului, nu s-a stins decât

o dată cu moartea acestuia din urmă, durând astfel peste 20 de ani. Principalele lucrări: *Arithmetica infinitorum*, 1656, *Treatise of Algebra, both Historical and Practical*, 1685. Berkeley îl menționează în *Eseu* pentru explicația pe care acesta a dat-o cu privire la mărimea lunii la orizont, publicată în nr. 187 din *Transactions*, și pe care o consideră nesatisfăcătoare (cf. secțiunile 75–77).

Indicațiile biografice și bibliografice de mai sus au fost culese din următoarele lucrări de referință:

Encyclopaedia Britannica, 1964.

Encyclopaedia Universalis, Paris, 1984.

Encyclopédie Philosophique Universelle, Les Ouvres Philosophiques, Dictionnaire, 2 vol., PUF, Paris, 1992.

Dictionary of Scientific Biography, sub direcția lui Charles Coulston Gillispie, 16 vol., New York, 1970.

George Berkeley. Ouvres, editată de Genevieve Brykman, „Épiméthée“, Paris, PUF, 1985–1996, vol. 1 și 2.

A Short Account of the History of Mathematics, by W. W. Rouse Ball, 1908.

GLOSAR

Ateu/Ateism — Ambiția lui Berkeley de a lupta împotriva ateilor și scepticilor este o constantă a gândirii și operei sale. Prezintă deja în *Notele filosofice*, este susținută în mod principal de doctrina imaterialistă a *Principiilor* și *Dialogurilor*, unde filosoful denunță simpatia ateilor, din toate timpurile, pentru substanța materială. Hobbes și Spinoza sunt, în ochii filosofului irlandez, reprezentanții unui materialism ateu și, prin urmare, „inamici declarați ai religiei“. În *Alciphron*, ateismul se află în centrul discuțiilor, fiind asociat, în contextul unei epoci în care datele noi ale științei și filosofiei trebuiau conciliate cu creștinismul, unui număr din ce în ce mai important de spirite speculative „care scriu în mod explicit sau prin insinuări împotriva demnității, libertății și imortalității sufletului omenesc“ (*Alciphron*, Avertisment). Berkeley îi numește „micii filosofi“. Termenul „ateu“ cunoaște deci în limbajul autorului o accepțiune foarte largă. El îi desemnează nu doar pe necredincioși dar și pe infideli, materialişti sau metafizicieni, fatalişti și sceptici, increduli, libertini, deişti și liberi-cugetători. Altfel spus, toți aceia care, prin concepțiile lor eronate, prin neglijență sau indolență, prin vederea lor limitată sau prin lipsă de virtute se opun în mod conștient sau inconștient religiei. Argumentele invocate de Berkeley pentru a explica erorile ateilor cunosc transformări importante de la *Principii* la *Alciphron*. Plecând inițial de la un registru logic, același care stabilea adevărul tezelor imaterialiste, Berkeley invocă, în dialogurile din *Alciphron*, interesele virtuții, utilitatea religiei și adevărul creștinismului.

Calități primare/Calități secundare — Distincția dintre cele două feluri de calități este recuzată de Berkeley. Introduse de scolastici, cele două expresii au fost popularizate de Locke, în *An Essay concerning Human Understanding* (II, 8). Filosoful englez distinge între ceea ce

putem atribui realmente corpurilor, precum întinderea, soliditatea, mișcarea, repausul, impenetrabilitatea, numărul etc. (numite „calități originale”) și traducerea anumitor determinații ale calităților primare pe care mintea noastră le operează atunci când atribuie lucrurilor percepute culoare, miros, savoare etc. (numite „calități secundare”). Berkeley consideră această distincție falsă și înșelătoare. Pentru el toate calitățile corpului au același statut, acela de calitate sensibilă (*Principii*, secțiunea 9), contribuind în egală măsură la constituirea realității. Două argumente sunt aduse de filosof pentru a respinge distincția calităților. Primul constă în imposibilitatea de a concepe calitățile primare independent de calitățile sensibile care le însoțesc. Un refuz al ideilor abstracte care îl face pe Berkeley să afirme că „acolo unde se găsesc celelalte calități sensibile trebuie să se găsească și întinderea, figura și mișcarea: adică în minte și nicăieri altundeva”. Al doilea se referă la relativitatea perceptivă care se aplică nu numai calităților secundare (ceea ce pare dulce unuia poate părea altuia amar), dar și calităților primare: aceeași întindere sau figură apare în mod diferit în funcție de poziția ochilor sau a instrumentelor folosite în vedere (microscop, lentile...). (*Principii*, secțiunile 10–14, *Trei dialoguri...*, Primul dialog.)

Distanță — Într-un sens general, „distanța desemnează numărul de idei intermediare” ce separă două idei. Astfel poate fi înțeleasă nu numai distanța „spațială”, atunci când este vorba de o linie, dar și distanța dintre un sclav și un împărat, dintre o drahmă și o livră (*Note filosofice*, 447). Din punctul de vedere al existenței tangibile, distanța este măsura a ceea ce ne separă de un lucru, de exemplu, numărul de pași ce trebuie făcuți pentru a ajunge la el. Ea este deci asociată percepției efective a unei idei tangibile, sau unei percepții tangibile imaginate, în termenii de mișcare a corpului care percepe. Rezultând deci dintr-o colaborare intersenzorială, asocierea ei cu ideile vizibile nu este, cu toate acestea, necesară, așa cum ne arată cazul unui orb. Distanța este *sugerată* de ideile tangibile și nu inferată din ele. După modelul unui limbaj, printr-o conexiune arbitrară și bazată pe obișnuință, percepția distanței exclude, în viziunea lui Berkeley, orice explicație ce face să intervină axele optice. Berkeley respinge astfel modelul „geometric” de explicare a vederii, prezent în teorii de optică cunoscute. Pentru autorul „noii teorii a vederii”, nici un

concept de exterioritate (*outness*) nu este necesar pentru a gândi ideea de distanță. Lumea tangibilă însăși nu ne este exterioară, așa cum ne-ar lăsa să credem *Eseul*. „În realitate, ideile văzului, atunci când le sesizăm prin intermediul distanței și al lucrurilor aflate la distanță, nu ne sugerează sau nu ne desemnează lucruri care există realmente la distanță; ele nu fac decât să ne avertizeze că ideile tangibile vor fi imprimate în mintea noastră la cutare sau cutare interval de timp și în consecință cu ocazia cutării sau cutării acțiunii” (*Principii*, 44). Distanța rămâne totuși o idee a văzului. Văd distanța, cu condiția să știu ce înseamnă a vedea.

Dumnezeu (Autorul naturii) — Dumnezeu este putere, agent, altfel spus „Autor al Naturii”. Natura și toate ființele naturale sunt denumite în limbajul lui Berkeley „opere”, „efecte naturale” sau chiar „produse naturale” (*Principii*, 62). Cunoașterea lui Dumnezeu, cauză primă și unică a tuturor fenomenelor naturale, contribuie la inteligibilitatea naturii. „Dacă lăsăm la o parte materia și cauzele corporale pentru a admite numai eficacitatea unui spirit perfect, toate efectele Naturii nu devin ele mai ușor de înțeles?” (*Trei dialoguri*). Berkeley vorbește și de înțelepciunea sau providența divină, atribute ce decurg din „activitatea” lui. Dumnezeu fiind o ființă activă, noi nu ne putem forma o imagine sau avea o idee despre el. Despre spiritul suprem, la fel ca și despre spiritele finite, noi nu avem decât *noțiuni*. „Ne formăm o noțiune despre spirit prin intermediul gândirii și al acțiunii, și o noțiune despre corp datorită rezistenței. Peste tot unde există putere reală, există spirit. Peste tot unde există rezistență, există incapacitate sau lipsă de putere, altfel spus negarea spiritului” (*Siris*, secțiunea 290). Cunoașterea lui Dumnezeu prin intermediul noțiunii este tot atât de certă și imediată ca și cunoașterea pe care o avem cu privire la oricare alt spirit (*Principii*, 147). Existența lui Dumnezeu este chiar percepută cu mai multă evidență decât cea a oamenilor. În vreme ce aceasta din urmă nu ne este semnificată decât prin intermediul unui ansamblu finit și restrâns de idei, existența lui Dumnezeu este atestată de toate ideile sensibile pe care le avem (*Principii*, 148, *Alciphron*, IV, 5). De unde caracterul în mod manifest imediat al divinității, pentru toți cei care știu să vadă.

Eterogeneitatea ideilor sensibile — Teză afirmată de Berkeley împotriva celor ce susțin, „în mod eronat”, existența unei „idei comune

mai multor simțuri“ (*Teoria vederii*, secțiunile 15, 27, 41). Este considerată de autor ca o parte principală a expunerii sale cu privire la vedere. De altfel, scopul *Eseului* este și acela de „a considera diferența ce există între ideile văzului și cele ale pipăitului și dacă există vreo idee comună ambelor simțuri“. În această primă lucrare consacrată vederii, argumentele pentru teza eterogeneității abundă, dar nu se poate spune același lucru despre *Teoria vederii*. În schimb, în aceasta din urmă, concluzia experienței orbului din naștere rezultă din afirmarea tezei eterogeneității. Un argument al acestei teze este dedus din analogia limbajului: „obiectele nemijlocite ale vederii, lumina și culorile, cu diversele lor nuanțe și tonuri, constituie un limbaj care ne poate sugera și arăta distanțele, formele, pozițiile, dimensiunile și diversele calități ale obiectelor tangibile: nu printr-o asemănare, nici printr-o inferență necesară, ci prin arbitriul Providenței...“ (*Alciphron*, IV, 10).

Geometrie — Cu privire la aceasta, Berkeley enunță deja în *Notele filosofice* două teze. Prima dintre ele, formulată: „*Subvertitur Geometria ut non practica sed Speculativa* (Considerată ca speculativă și nu practică, geometria se năruiește)“ (501), exprimă refuzul geometriei euclidiene, în strânsă legătură cu respingerea întinderii abstracte, absolute și exterioară miștii. Cea de-a doua, „Geometria pare să aibă ca obiect întinderea, figurile și mișcarea tangibile, iar nu cele vizibile“ (101), este cea exprimată și în *Eseu*, unde Berkeley reafirmă că întinderea vizibilă nu este obiectul geometriei (151 și următoarele). După o tentativă inițială de incriminare a geometriei, Berkeley adoptă o poziție de compromis, în care obiectul geometriei nu este nici întinderea abstractă, nici ideea de întindere percepută cu toate particularitățile sale, ci o idee percepută considerată ca un semn. Geometria se referă deci la figuri (*Eseu*, 124). Figurile geometrice nu sunt decât traduceri ale ideilor tangibile, acestea din urmă fiind „semnificatul“ ideile vizibile.

Idee — În terminologia filosofilor moderni, ideea este un obiect al intelectului. Imaginând obiectiile ce pot fi aduse concepției sale imaterialiste, Berkeley recunoaște, în *Principii*, dificultatea de a accepta orice expresie care nu este în acord cu uzajul curent al limbii: „Recunosc că termenul «idee» nu este utilizat în limbajul curent pentru a semnifica diferite combinații de calități sensibile pe care

le numim «lucruri»“. La începutul acestui tratat, Berkeley distinge trei tipuri de idei: „idei realmente imprimate pe organele simțurilor“; „idei percepute ca însoțind pasiunile și operațiile minții“ și „idei constituite cu ajutorul memoriei și al imaginației, prin compunerea, divizarea sau doar reprezentarea a ceea ce a fost perceput la origine pe căile menționate mai sus“. Prima categorie de idei este cea mai importantă și reprezintă propriu-zis ideile, cea de-a doua corespunzând mai degrabă *noțiunilor*, iar cea de-a treia, imaginilor, amintirilor, himerelor sau iluziilor (*Principii*, 34). Pentru Berkeley, ideea nu este o copie a realității, nici o realitate mentală, ci o realitate sensibilă. Ideea lui Berkeley nu reprezintă sau copiază un lucru, ea este lucrul sensibil înșuși. Dar o idee sensibilă va fi întotdeauna inerentă unei minți (*in the mind*, opusul lui *without the mind*): al meu, al celorlalți oameni (un discurs public cu privire la lucruri fiind posibil pe baza asemănării dintre ideile mele și ideile celorlalți), a lui Dumnezeu. Această inerentă a ideii la activitatea mentală a unui spirit, relație complexă și dificil de înțeles, trebuie concepută în același timp ca o dependență, o inseparabilitate și un dualism.

Lucru — „Cuvintele *lucru* și *idee* au în mare parte aceeași importanță și aceeași semnificație. De ce utilizez atunci cuvântul *lucru*? Pentru că *lucru* este mai întins decât *idee*. *Lucru* cuprinde de asemenea voințele (*volitions*) sau acțiunile, iar acestea nu sunt idei.“ (*Note filosofice*, 644) *Lucrul*, ca și termen general sinonim cu *ființa* (*being*), desemnează atât ideile cât și spiritele. Lucrul este în mod esențial lucrul sensibil, acela care este perceput nemijlocit prin simțuri. În acest sens, el este „o combinație de calități sensibile“ cu privire la care s-a observat că sunt în mod constant asociate. „Astfel, de exemplu, observând că o anumită culoare, savoare, miros, figură și consistență merg împreună, le considerăm ca un singur lucru distinct, care este semnat de cuvântul *măr*“ (*Principii*, 1). Dar aceste calități diferite nu pot fi concepute, susține Berkeley, ca având un substrat particular în afara sau independent de mintea noastră (*without the mind*). „Lucrurile reale“ sunt „idei imprimate de Autorul naturii pe simțurile noastre“ (*Principii*, 33). Berkeley, prin vocea personajului său Philonous, declară că intenția lui nu este de „a transforma lucrurile în idei ci mai degrabă ideile în lucruri“ (*Trei dialoguri*, 3). Dorește filosoful să reformeze limbajului ordinar?

Berkeley recunoaște că în discursul cotidian nu spunem că „mâncăm și bem idei sau că suntem îmbrăcați cu idei“. Dar nu despre conveniențe este vorba, subliniază el în această secțiune a *Principiilor* (38), ci depre adevărul expresiei. Ceea ce îl preocupă pe Berkeley este o analiză a uzajului lingvistic.

Microscop — Microscopul „ne transpune într-o lume nouă... și ne prezintă o scenă nouă de obiecte vizibile cât se poate de diferite de ceea ce vedem cu ochiul liber“ (*Eseu*, 85). Obiectelor sau detaliilor astfel înscrise în câmpul vizual nu le putem însă raporta nici o senzație tactilă. Diferența dintre lucrurile văzute cu ochiul liber și lucrurile văzute prin microscop este pentru Berkeley una esențială. Numai ideea vizibilă din mintea noastră este obiectul percepției noastre vizuale, în timp ce microscopul ne face să vedem un cu totul alt obiect. Aparența microscopică și aparența macroscopică purtând amândouă același nume, noțiunea de identitate aplicată obiectelor sensibile răspunde, în cadrul doctrinei imaterialiste, exclusiv unei necesități a limbajului. În plus, microscopul face să dispară conexiunea, de natură divină, dintre ideile vizibile și ideile tangibile, confirmând astfel teza berkeleyană a eterogeneității vizibilului și tangibilului. Invenția microscopului, ca de altfel și a celorlalte instrumente optice (luneta, telescopul), a adus schimbări în modul de a înțelege cunoașterea și în modul de a aborda filosofia naturală. Însă Berkeley va relativiza virtuțile microscopului. Acesta nu mărește obiectele, ci le modifică. El nu contribuie nici la o ameliorare a vederii, pentru a reduce două dintre cele mai importante imperfecțiuni ale acesteia: cuprinderea în câmpul vizual a unui număr limitat de puncte vizibile și confuzia sau lipsa de claritate a unor puncte sau părți din câmpul nostru vizual. „Este evident că dacă ochii noștri s-ar transforma în microscop n-am câștiga mare lucru din acest schimb... Am fi reduși la singura distracție sterilă de a vedea fără nici un alt beneficiu ce decurge de aici“ (*Eseu*, 86).

Miopie — Termenul capătă, sub pana lui Berkeley, dimensiunea unei metode de investigație. Miopia este un defect al vederii, care obligă pe acela care îl posedă să-și apropie obiectele în mod excesiv de ochi pentru a avea o percepție distinctă cu privire la ele. Miopul este totuși o persoană privilegiată prin aceea că actul vederii iese, în cazul lui, din registrul evidenței și reclamă o analiză „minuțioasă“. Pentru

analiza prejudecăților, „viziunile largi nu sunt întotdeauna cele mai clare; [...] acela care are vederea mai scurtă, fiind obligat să aducă obiectul mai aproape de el, ar putea, fără îndoială, printr-o examinare mai îngustă și mai minuțioasă, să discearnă ceea ce ar scăpa cu ușurință unor ochi mai buni“ (*Principii, Introducere*, 5). Examinarea minuțioasă, instrument esențial al metodei analitice, corespunde analizei ideilor și căutării definițiilor. Concepută inițial ca o calitate, „miopia“ devine totuși un instrument inoperant, atunci când e vorba de a construi cunoștințe pozitive și înțelege natura în totalitatea ei. Ilustrarea filosofică a *vederii scurte* va fi atribuită de acum înainte „micilor filosofi“ sau „liber-cugetători“. Vederea acestora, comparată cu sarcasm cu percepția unei muște lipite pe o coloană a catedralei din Dublin, este „incapabilă de a sesiza și contempla frumusețea întregului edificiu“ (art. „Micii filosofi“, publicat în *The Guardian*). O metodă complementară este considerată deci necesară, pentru a gândi lumea după ordinea și finalitatea ei. Berkeley se va atașa acestei metode globale în ultima sa lucrare, *Siris*.

Nemijlocit/Mediat — O idee este percepută în mod nemijlocit, ceea ce înseamnă că ea nu este percepută prin intermediul unei alte idei (cf. *Eseu*, secțiunea 9). În *Trei dialoguri*, Berkeley indică două sensuri în care putem concepe „nemijlocirea“: o idee este percepută fără ajutorul unei idei intermediare (care, ea, este percepută în mod nemijlocit); o idee este percepută în lipsa oricărei inferențe („...simțurile, în realitate, nu percep nimic care să nu fie perceput nemijlocit, pentru că ele nu fac inferențe“). Că inferența nu este proprie simțurilor ci intelectului, Berkeley o precizează în *Teoria vederii*, unde distinge între „a fi sugerat și a fi inferat“. Lucrurile/ideile sunt sugerate și percepute de simțuri, în timp ce judecățile și inferențele aparțin intelectului. Deși ea poate să depindă de inferențe anterioare sau să fie însoțită de o inferență, percepția mediată sau indirectă trebuie, prin urmare, să fie înțeleasă exclusiv în sensul de percepere prin intermediul unei alte idei. Dar există în *Eseu* (16) o altă noțiune de percepție imediată. Aici percepția mediată sau indirectă (a distanței) este dependentă și produsă de un act al sugestiei. Astfel, percepția nemijlocită este aceea care nu este nici dependentă, nici nu decurge dintr-un act al sugestiei. Ideile vizibile sugerează minții ideile tangibile, în virtutea unei experiențe construite pe baza

percepțiilor anterioare. Să mai subliniem că, pentru Berkeley, entitatea percepută în mod indirect sau mediat poate fi și altceva decât o idee. Percepția nemijlocită a unor idei poate sugera, după spusele lui Philonous, și noțiuni, ca cele de „Dumnezeu, virtute, adevăr“ (*Trei dialoguri*).

Orb din naștere — Este deținătorul unei mărturii importante pentru teza berkeleyană a eterogeneității senzoriale. Figură centrală a „problemei lui Molyneux“, orbul din naștere este o ficțiune împrumutată de la savantul irlandez, care i-a și dat numele, și de la Locke. Acesta din urmă formulează în *An Essay Concerning Humman Understanding* (II, 9, 8) una dintre cele mai celebre experiențe de gândire din psihologia empiristă, propusă de Molyneux: un orb care ar vedea pentru prima oară, ar ști el să deosebească prin văz, fără să se folosească de pipăit, un cub de o sferă și să spună care este unul și care este cealaltă? Locke va da, la fel ca și Molyneux, un răspuns negativ, invocând incapacitatea de a corela, în lipsa unei experiențe, informațiile provind de la două simțuri diferite. Berkeley discută problema în *Eseu* (130–137), optând și el pentru un răspuns negativ. Dar motivațiile lui sunt altele, găsind în ficțiunea orbului din naștere un argument în favoarea tezei eterogeneității câmpurilor senzoriale. Imposibilitatea acestuia de a distinge sfera vizibilă și cubul vizibil ne arată că există o diferență specifică între întinderea vizibilă și întinderea tangibilă (*Eseu*, 133). Berkeley extinde astfel utilizarea ficțiunii, invocând-o, pe rând, cu ocazia analizei percepției vizuale a distanței (*Eseu*, 41), a mărimii (*ibid.*, 79) și a poziției (*ibid.*, 92–99 și 107–108). Pentru Berkeley, la fel ca și pentru alți empiriști, modelul artificial al orbului din naștere ce își recapătă vederea în urma unei operații este un echivalent experimental al nașterii. Scopul este acela de a reproduce o stare originară a experienței sensibile.

Sugestie — „A percepe este un lucru; a judeca este un altul. Și tot astfel, a fi sugerat este un lucru, a fi inferat un altul. Lucrurile sunt sugerate și percepute prin simțuri. Emitem judecăți și facem inferențe cu ajutorul intelectului“ (*Teoria vederii*, 42). Nici percepția nemijlocită, nici percepția indirectă produsă de sugestie nu reprezintă o activitate conceptuală. Sugestia intervine în constituirea obiectului plecând de la ideile vizibile și tangibile, denotând pasivitatea spiritului în înlănțuirea ideilor. În ambele tratate despre vedere, sugestia este asociată

experienței, obișnuinței și arbitrarului și disociată de inferență și judecată. Ideile vizibile, în calitate de semne, sugerează idei tangibile. Dar există, pentru Berkeley, două tipuri de idei, ideile simțurilor și ideile imaginației. Ideile tangibile sunt ideile percepute nemijlocit prin pipăit, dar și idei produse de imaginația noastră. Ideile tangibile sugerate aparțin imaginației (*Teoria vederii*, 9 și 39, *Trei dialoguri*).

Tablou (Picture) — *Picture* este un termen specific celor două lucrări tratând despre vedere, *Eseu* și *Teoria vederii*. Trei ocurențe ale englezescului *picture* pot fi distinse, în *Eseu*, în cursul discuțiilor despre modul în care percepem prin văz situarea obiectelor (secțiunile 88–120): „tablou“, „reprezentare“ și „imagine vizuală“. Secțiunea 115 și următoarea conțin toate aceste nuanțe terminologice. „Reprezentare“, cuvânt ce apare ca atare în *Eseu*, 116, în expresia „*representation of the picture of the man in A*“ denotă ceea ce un observator exterior, ochiul A, vede în ochiul B ca fiind inversat. Imaginea proiectată pe retina lui B, așa cum este ea văzută sau percepută din exterior, nu aparține vizibilului pur, fiind rezultatul unei percepții mediate. O „reprezentare“ trebuie astfel distinsă de o „imagine vizuală“. Dar în cea de-a doua lucrare, Berkeley propune o clarificare terminologică afirmând că „imaginile (*pictures*) pot fi înțelese în două sensuri, sau ca două genuri diferite și eterogene, unul constând în lumină, umbră și culori, celălalt care nu este propriu-zis un tablou (*picture*), ci o imagine proiectată pe retină. În consecință, pentru a le distinge le voi numi pe primele *tablouri* (*pictures*), iar pe cele din urmă *imagini* (*images*). Primele sunt vizibile și constituie obiectul propriu al văzului. Ultimele sunt într-atât de diferite de primele încât un orb din naștere le poate foarte bine imagina, înțelege și cuprinde“ (*Teoria vederii*, 51). Traducerea în românește prin *tablou* ni se pare potrivită pentru a descrie un ansamblu vizual organizat, constituit exclusiv din lumini și culori: „o varietate și dispunere precisă a culorilor care constituie omul vizibil, sau tabloul unui om“. În schimb, imaginea „omului tangibil“ va fi o „combinație de idei foarte diferite, sensibile la pipăit“ (*Eseu*, 117). Teza eterogeneității dintre ideile văzului și ideile pipăitului este și cu această ocazie reafirmată.

Vedere (Vision)/Limbaj vizual — Rezultatul ultim al *Eseului* (147) este definirea vederii ca „un limbaj universal al Autorului naturii“, concluzie ce va deveni punctul de plecare pentru *Teoria vederii* (38). Universalitatea limbajului vizual, în comparație cu alte limbaje instituite de om, rezidă în aceea că semnificația semnelor sale este imuabilă și fixă pentru toți oamenii: „Un pătrat vizibil, de exemplu, sugerează minții aceeași figură tangibilă în Europa ca și în America. Astfel se face că vocea Autorului naturii, care vorbește ochilor noștri, nu este expusă acestor contrasensuri și acestei ambiguități la care limbajele de invenție umană sunt, în mod inevitabil, supuse“ (*Eseu*, 152). Este un privilegiu manifest acordat ochilor și vederii, provenind din tradiția pl tonică. Berkeley operează însă o schimbare de natură, deoarece vederea nu este pentru el simțul cel mai nobil, așa cum Platon îl concepea, ci simțul cel mai util. Obiectele proprii ale vederii ne „învață să ne conducem acțiunile cu scopul de a dobândi acele lucruri ce sunt necesare pentru prezervarea și bunăstarea corpurilor noastre și, de asemenea, pentru a evita tot ceea ce poate să le dăuneze sau să le distrugă“ (*Eseu*, 147). Dar ideile vizibile nu sunt simple semne organizate într-un limbaj. Sistemul de raporturi instituit de Providență între ideile văzului și cele ale pipăitului, cele din urmă exprimându-se în termenii celor dintâi, ne face să vorbim mai degrabă de un limbaj „vizualo-tactil“.

INDEX DE AUTORI

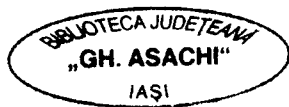
B	K
Barrow: 9, 40, 52, 55, 58, 60, 158, 173, 177	Kepler: 53, 174
Bayle: 11, 21, 132, 173	L
C	Leibniz: 19, 22, 132, 173, 175
Cheselden: 126, 165, 173	Locke: 11, 17, 20, 26-27, 43, 105, 107, 169, 175, 179, 186
D	M
Descartes: 11, 21, 26, 53, 79, 121, 125-126, 170, 174, 177	Molyneux: 17, 26-27, 30-31, 40, 43, 60-61, 107, 125-126, 169-170, 175, 186
E	P
Euclid: 11, 133, 174	Percival: 8, 35, 37, 176
G	R
Gassendi: 79, 122-124, 174	Radicati: 164, 176
H	S
Hobbes: 20, 79, 132, 174, 177, 179	Scheinerus: 53
	Shaftesbury: 20, 164, 176-177
	Spinoza: 20, 132, 177, 179

T

W

Tacquet: 54-55, 177
Tindal: 164, 176-177

Wallis: 41, 79, 177

**Colecția *Cogito* a Editurii IRI urmărește publicarea
în limba română a celor mai semnificative texte
ale filosofiei clasice**

În colecția *Cogito* au apărut:

- I. Kant**, *Critica rațiunii pure*, traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moisiuc, ediție îngrijită de Ilie Pârvu;
- I. Kant**, *Critica rațiunii practice*, traducere, studiu introductiv, note și indice de nume proprii de Nicolae Bagdasar;
- G.W.F. Hegel**, *Fenomenologia spiritului*, traducere de Virgil Bogdan;
- G.W.F. Hegel**, *Principiile filosofiei dreptului*, traducere de Virgil Bogdan și Constantin Floru;
- René Descartes**, *Principiile filosofiei*, traducere, studiu introductiv și notă biografică de Ioan Deac;
- Aristotel**, *Metafizica*, traducere de Ștefan Bezdechi, note și indice alfabetic de Dan Bădăraș;
- Aristotel**, *Poetica*, studiu introductiv, traducere și comentarii de D.M. Pippidi, ed. a III-a, îngrijită de Stella Petecel;
- Aristotel**, *Organon*, I, traducere, studiu introductiv, introduceri și note de Mircea Florian;
- Aristotel**, *Organon*, II, traducere, studiu introductiv, introduceri și note de Mircea Florian;
- Aristotel**, *Etica nicomahică*, introducere, traducere, comentarii și index de Stella Petecel, ediția a II-a;
- Platon**, *Dialoguri*, traducere de Cezar Papacostea;
- Platon**, *Scrisorile*, *Dialoguri suspecte*, *Dialoguri apocrife*, traducere, introducere și note de Ștefan Bezdechi;
- Platon**, *Legile*, traducere de Elena Bezdechi, introducere și traducerea Cărții a XIII-a, Ștefan Bezdechi;
- Aristotel**, **Plotin**, **Augustin**, **Ioan Filopon**, **Alkindi**, **Avicenna**, **Avencebrol**, **Averroes**, **Algazel**, **Albert cel Mare**, **Toma din Aquino**, **Siger din Brabant**, **Boetius din Dacia**, **Henri din Gand**, *Despre eternitatea lumii*, împreună cu cele 219 teze ale lui Siger din Brabant și Boetius din Dacia și ale altora, condamnate în anul 1277 de episcopul Étienne Tempier al Parisului la sfatul doctorilor în Sfânta Scriptură, antologie de

Berkeley

COGITO

